

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Kerékgyártó István
**Mitől nedves a tehén
szeme**

André Ferenc
**Barangolás Szőcs Géza
költészetében**

Ferdinandy György
Menyasszonyom

2022
Április

Irodalom

- ¶ **Ferdinandy György**
Menyasszonyom (*próza*)
- ¶ **Márton Ágnes**
Nincs táj; Ami összeköt;
Apagyilkos sámánfiú (*vers*)
- ¶ **Sós Timothy**
Második eljövétel (*próza*)
- ¶ **Támba Renátó**
Inkubátorház (*vers*)
- ¶ **Ady András**
Itt a kéz, s nem...; És ne alkoss
faragott képeket; Szerelem
projekció; Akkugerjedelem;
Volt-acél; Toronyológia; Csak
egyszer ne jönné össze!; Csak
szóltam; És mégis; Gyerekség (*vers*)
- ¶ **Kerékgyártó István**
Mitől nedves a tehén szeme
(*próza*)
- ¶ **Kiss László**
A lány, akivel még nem (*vers*)
- ¶ **Sall László**
suttogás (*vers*)

Galéria

- ¶ **Ujvárossy László**
Ki volt Butak András?

Esszé

- ¶ **Demény Péter**
Olvasó-veduta

Tandem

- ¶ **Pásztor Rita, Magyarai Sára**
A romák világnapjának
havában – a cigányokról

Társadalom

- ¶ **Cseke Péter Tamás**
„Putyinnál senki nem tett
többet az ukrán nemzettudat
erősítéséért”

- ¶ **Forgács Áron**
Világok harca

Kultúra

- ¶ **Bakó Endre**
Költőkirály vagy mellékalak?
– Faludy György költészetéről
- ¶ **André Ferenc**
Nem egészen konkrét
barangolás Szőcs Géza
költészetében

Ketten egy páston

- ¶ **Boka László**
Valós világhír közelében
Papp Sándor Zsigmond
A győztes veszteség

Kritika

- ¶ **Simon Judit**
Színházi varázs Váradon,
Brechtrel, románul (*színház*)
- ¶ **Szilágyi Szilvia**
Megint idő van – Szénási
Miklós – Heller Zsolt: Állítsuk
meg az időt (*könyv*)
- ¶ **Béres Norbert**
Sokarcúság, leplezés, feltárás
– Herczeg Ákos: Visszatérés
a nyelvbe: Én-figurációk Ady
Endre költészetében (*könyv*)
- ¶ **Beretvás Gábor**
Újjászületéstörténet? – Kritika
a Hasadék című filmről (*film*)

Előhívás

- ¶ **Kőrössi P. József**
A deszkagitár és a pléhlemez
csillogása. Trifán

Törzsasztal- idéző Szkárosi Endrével

Eredeti szándék szerint az alábbi néhány sort arra szántuk volna, hogy emlékezzünk és emlékeztessünk, éppen tizenöt esztendeje, 2007 tavaszán indult el a Várad folyóirat kortárs magyar írókat bemutató Törzsasztal sorozata, amely több mint egy évtizeden át jelentkezett, megannyi helyszínt belakva, többnyire fegyelmezett rendszerességgel.

A több mint száz esten a kortárs magyar irodalom széles és színes keresztmetszetét sikerült megmutatni, elhozták könyveiket és történeteiket, illetve hűséges közönségünk előtt bontakozott ki – Kőrössi P. József kérdései nyomán – megannyi életpálya. Önmagában a sorozat is, e jelenlétek emlékeztető mozzanatok teremtettek, váltak anekdoták forrásaivá, s eredményeztek forrásanyagként Várad-különszámokat, interjúkötetet.

Ami e visszatekintés hangvételét megváltoztatja, lapzártánk előtt kaptuk a hírt Szkárosi Endre költő, intermediális művész váratlan haláláról. Első alkalommal tíz esztendeje volt a vendégünk egy emlékeztető esztendeje az Ady líceum könyvtárában, majd 2019 áprilisában, immár a Szépirodalmi Társaság elnökeként tért vissza, a várad szepiro kör megalakulását is bejelentve. Érdeklődő volt, figyelmes, segítőkész, barátságával kitűnő. Fontos szerepe volt abban, hogy a Törzsasztal a járvány kitörése előtt kapjon még egy lendületet. Budapesten a társaság székhelyén, a Petőfi Irodalmi Múzeumban szervezett Várad-estet fiatal szerzőink részvételével. Egy éve, az Újvárad indulását pedig az első között segítette kézirat, készülő önéletrajzána részletevel.

Szkárosi Endre emléke is megerősít abban a szándékunkban, hogy a Törzsasztal-évtized emlékeit, írott és képi dokumentumait összegyűjtsük, közreadjuk, megőrizzük.

A SZERK.

A CÍMLAPON: Butak András: *Napló-könyvek 1956–2009*, művészeti könyvek sorozat (részlet)

Újvárad 2022/4

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

II. évfolyam, 4. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette

SZERKESZTŐK: Biró Árpád Levente (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef

(dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)

FŐMUNKATÁRSÁK: Boka László, Kőrössi P. József,

Magyari Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László

MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva

KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:

Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.

Telefon: +40/725-944-956

E-mail: ujvarad@gmail.com

Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:

Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)

ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)

FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök

E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.

FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel),

6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).

Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással

(RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes,

RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával

(Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal

(mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint

az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével.

Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnăuțiu nr. 14.

CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben

(Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Ferdinandy György

Menyasszonyom

Most látom csak: volt két feleségem, három esküvőm, négy nagy szerelmem (megírtam valamennyit), de jegyesem egyetlen egy. Egy hosszú életbe minden belefér. Még a feledés is. De azt soha nem bocsájtanám meg magamnak, ha őt, gyűrűs mátkámat is elfelejteném.

Tizenhat éves lehettem – ennek ma már hetven éve –, nem lesz könnyű összeszedni az emlékeimet. Nehéz évek voltak. Gödöllőről települtünk vissza a budai ház alá, a garázsba. A papokhoz jártam iskolába, és esténként tánciskolában voltam ruhatáros. Meg hát segédmunkás a piros metró építkezésein.

Volt közben kalandom, nem is egy. Este még a tánciskolából is hazakísértem a lányokat. Most mégis úgy látom: kerültem húgom osztálytársait, a budai családokat. A barátaim munkásfiúk voltak, velük képzeltem el az életemet.

Irodalom

FERDINANDY GYÖRGY (Budapest, 1935. október 11.) József Attila-díjas magyar író, költő, kritikus, irodalomtörténész, egyetemi tanár. A francia írószövetség, a Magyar Írószövetség, a Magyar Művészeti Akadémia és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja. Legutóbbi műve: *Tambo*; Magyar Napló, Bp., 2021.

Keresem a szavakat. Anyám, a büszke úrilány is a buszokon lyukasztgatta a jegyeket. Vajon mindenbe hogyan fért bele egy belvárosi lány? Baba, a menyasszonyom, akiről a *Tambo* előtt talán még egy sort nem írtam.

*

Az úgy volt, hogy az egyik hét végén kihoztam az elfekvőből apámat, aki bénán feküdt, mióta – még '44 végén – „agyonverték” a nyilasok. Aznap a Margit-szigetre vittem ki őt, a kallantyús tolókosiban. Arany János terebélyes lombkoronájú tölgyfái alá. Útközben, hazafelé menet, történt egy váratlan találkozás.

Apára ráismert egy régi barátja, Vass Laci. Ott sétált ő is a parkszigeten, és vele két gyerek. Ákos, a fia és Baba, egy szőke leányka. A két férfi megölelte egymást, talán egy kicsit sírtak is. Mi hárman pedig néztük egymást. Igaz, én inkább a szőke leánykát, akit elem vetett a sors, kint a Margit-szigeten.

Így kezdődött. Apa barátja még mindig a régi helyén lakott, a József körút 65 alatt. Meghívtak, felkerestem őket. A fiú, Ákos zenész volt, vadászkürtös pontosan. Együtt jártunk az Opera előadásaira, Baba, a bátyja meg én. Még ma is könnybe lábad a szemem, ha valamelyik olasz opera százszor hallott nagyáriáját hallgatom.

Babával, kettesben, zenés eszpresszókba jártunk. Ismertünk minden zongoristát, még Bánk G. Tamással, a zeneszerzővel – Kapitány Anni, Kovács Erzszi, Poór Péter és mások dalainak alkotójával – is összebarátkoztunk. Tomi volt a szerelme, de ő nem viszonzta a selypítő kis barátnőm érzéseit. Mindenesetre Vassék megbíztak bennem. Baba Ákos nélkül is bárhová eljöhett velem.

Én meg aranygyűrűt húztam kis szerelmem ujjára. Azt képzeltem, hogy ez a mi kapcsolatunk végeles.

Így történt. Lett gyűrűs jegyesem, alig tizenhat évesen. Tartós kapcsolat volt: már behívtak katonának, amikor Baba – édesanyja karján – a laktanyában is felkeresett.

*

Aztán jobb idők jöttek. Leszereltem, felvett az Eötvös Lóránd Tudományegyetem. Hamarosan kitört a forradalom. Rohanó események. Amikor először bejutottam a városba, a József körúton véges-végig kilótt orosz harckocsik füstölögtek. A hatvanötös szám – Vassék otthona – is belövést kapott. Fentről, a romok közül integetett a menyasszonyom.

Én akkor már elhatároztam, hogy Párizsban folytatom félbeszakadt tanulmányaimat. Emlékszem, Baba leszegte a fejét és bevallotta,

hogy ő a szüleivel marad. Minden átmenetinek tűnt akkor, 1956 száraz, napsütéses őszi napjaiban.

Ám elmúltak az évek. Francia író vált belőlem, lett már feleségem és két apró gyerekem, amikor viszontláttam a menyasszonyomat.

Ákos vadászkürtös katona volt Nyugat-Németországban. Amerikai katona. Baba őt látogatta meg. Az, hogy hozzám jött volna ki, csak most jut eszembe. Akkor csak azt éreztem, hogy milyen fájdalmasan idegen. Talán két napig láttuk egymást. Még mindig esővízzel mosta a haját. Ezt még megéreztem, mielőtt hazautazott.

Megintcsak nem találkoztunk évekig.

*

Amikor először hazalátogattam, én kerestem fel őt. A Városmajor és a Rézmál között, a Fillér utcában lakott, és volt már családja neki is: két

szép gyerek. A fiúcska – emlékszem – rám hasonlított.

Innen már csak gyors, rövid emlékeim vannak. Egy temetés, aztán egy utolsó találka Bakó Annamária könyvesboltjában, a Várban. Baba elegáns úrinő volt, zárkózott és jéghideg.

Hát, ezt akkor én sem értettem. Baba szülei – Vassék – már kivándoroltak Amerikába, ő is megkapta az amerikai vízumot. Én pedig karibi szigetemről – az egyetemről – látogattam haza.

Ott, Annamária könyvesboltjában láttam utoljára őt. Néha még hallottam róla. Ákosnak hangszerüzlete volt Los Angelesben. Bánk Tomival, a zeneszerzővel leveleztem, de Babáról ő sem tudott információval szolgálni.

Aztán karibi feleségem elfeledtette velem az ilyes ősrégi dolgokat. Ez Baba, a menyasszonyom története. Így ért véget egy húszéves szerelem.

Márton Ágnes

Nincs táj

MÁRTON ÁGNES (Ózd, 1965), író, költő, műfordító, az Ofi Press és a One Hand Clapping szerkesztője, a Royal Society of Arts tagja. Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban jelentek meg főbb kötetei. Több nemzetközi díj és írói ösztöndíj nyertese.

 Irodalom

Fintorogsz.
Mint mikor pörköltmaradékot
dobsz ki, és megcsap a szag,
ízletes volt pedig a hús –
szeretők főznek ilyet vacsorára.
Kell az erő, de nincs. A testen
szíj nyoma: nem korbácsé, melltartó
pántjáié. Szűk bugyi, szandálcsat
nyoma. Beszorított, kajla várakozás,
elmúlik, amint levegőt kap, bár
abból sincs sok, deszkázva az ablak,
nincs táj.

Régen a Zsivány-barlangnál
akadtunk el, a térkép is jelzi,
ne menj, ha a vízállás magas.
Nehéz az átjárás, mi van, ha bent rekedsz.
Ott még szuszogni volt mit, hegymenetben
is, ki-be, nem kellett kifogás.
Eladósodtunk sokfelé azóta, mások
pezsdítő lakomájához hizlálnak minket is.
Csapdát rakunk mi is: a rágcsálóknak,
legyen kuncogni kin. Irigyeljük
a fakírt, akinek kard vágja a nyelvét,
nem érez, szögágyán fekszik üresen.

Ami összeköt

1

Felrobbant a gázpalack.
Halbőrrel kezelték
a karom, a vádlim.

Más családfát kutat,
én a megmentőm
nyomában járok.

A Nílus-deltában,
ahol a tilápia őshonos.
Héberül anyahalnak hívják.

Olvasok a rokonairól.
Tetszik a szivárványos sügér.

Dióízű a húsa.
Citromos-kapros filét
sütök, alig van benne szálka.

Chardonnay-t kortyolok.
Bár megcsodálhatta volna ez a hal
az új, diadalmas bőrömet.

2

Kenegesd a nyálkahártyám.
Percedbe siklok. Pucér a part.
Ugorj utánam. Kell a folyó-
vizes hűtés. Vékonyodik
a hámréteg. Nyálka nélkül
berekpedezne húsvét, karácsony.

Ütés nekem a simítás is, de
amíg érzek, élek.

Apagyilkos sámánfiú

Csizmád torokra visz, lerúgom.
Nem ragozom igéidet.

Ami éghető, az már
barnul, szürkül az ég is.

Máshogy fészülöm, máshogy ejtem,
máshogy szólítom, mást nyelek.

Unokára ne számíts.

Bár elfelejtenélek,
hogymég ne érjek véget.

Ha keresnek, azt mondom,
Szocsiban vadászol.

Sós Timothy

Második eljövétel

December elsején mindenki miccset süt. De szigorúan serpenyőben. A kerti grillpartikhoz már hideg van, a mákos beiglihez még túl meleg az idő. Az ünnepi lakomáért minden évben én felelek: selgrosos hús, mellé tormás mustár. Mert mi azt szeretjük. De tudni kell, hogy a nemzeti ünnep közeledtével gyorsan megüresednek az üzletek polcai. Az a titkom, hogy már előző héten elintézem a bevásárlást. Idén is boldogan vállaltam magamra a szokásos munkakört, és az ünnep napjáig minden a legkiszámíthatóbban zajlott. Éppen ezért érintett váratlanul, ami az elmúlt hetek eseményeinek kiindulópontjaként szolgált.

Frissen sült miccs illatára ébredtem. Kiugrottam az ágyból, és sietős léptekkel rohantam a konyhába. Nehogy kihűljön az ebéd. Kicsit ugyan sajnáltam, hogy a feleségem nélkülüm állt

Irodalom

SÓS TIMOTHY a Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészhallgatója volt, később a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen szerzett diplomát filmrendezői szakirányon. Jelenleg forgatókönyvet és novellákat ír, kisjátékfilmeket rendez, és filmtudományt tanul. 2021-ben a Communitas Alapítvány ösztöndíjasa.

neki sütögetni, de a lakásban terjengő illatok hamar eloszlatták a bánatom. Amint átléptem a küszöböt, feltűnt, hogy nem is a nejem az, aki a konyhában szorgoskodik. A gáztűzhely előtt Nicolae Ceaușescu állt izzó serpenyővel a kezében. Az ünnepi kötényemet viselte, és egyáltalán nem tűnt harminc éve halottnak. A feleségem kávét szűröcsölt az asztalnál. A JBL hangszóróból Gică Petrescu *Uite-așa aș vrea să mor* című nótája szólt. Döbbsenten álltam a küszöb előtt: tényleg elkészült a miccs.

A vendég otthonos mozdulatokkal asztalt terített, összehajtogatta, és a szék karjára akasztotta a kötényemet, majd leült közénk. Kávét töltött. Először magának, majd nekem. A feleségem

nem kapott, ő már megitta a saját adagját. A fiam is felébredt, és egy hanyag kézmosást követően ő is asztalhoz ült. Megebédeltünk. A miccs kellően puha volt, a mustár kellemesen csípett. Étkezés közben a *kommunista államférfi* szórakoztató anekdotákat mesélt bohém ifjúkorából. A nyolcéves fiam tátott szájjal figyelte a *Nagy Vezér* legendás vadásztörténetét az ország legnagyobb medvéjéről, amelyet ő maga juttatott a másvilágra. Egyetlen puskagolyóval. Bevallom, én is el-elmosolyodtam az előadásán. Nem kérdeztük meg, miért van itt, ő pedig nem tért ki rá. Meghitt, kellemes ebéd volt. Mintha a *szeretett és tisztelt Ceaușescu* egyik percről a másikra családunk tagjává vált volna. Az egyetlen, még csak vitának sem nevezhető apróság akkor történt, amikor a tálban maradt utolsó miccsért nyúltam. Az elvtárs kezemre csapott, elvette az ételt, majd négy egyenlő részre vágta, és elosztotta közöttünk. Kicsit el is szégyelltem magam. A feleségem önelégült mosollyal bólogatott. Az utóbbi időben mondogatni szokta, hogy felszedtem pár kilót.

Este sörözgetni kezdtünk, lefekvés előtt pedig megnéztük *A piszkos tizenkettő* című filmet. A halott diktátor végtelenül élvezte a vadnyugati párbaj-jeleneteket, de amint 22:00-at ütött az óra, azonnal kikapcsoltatta velem a laptopot. Megértettem. Fárasztó dolog lehet a feltámadás. Nyilvánvaló volt, hogy nálunk kell töltenie az éjszakát. A fiam szobájában ágyaztunk meg neki, aki kissé neheztelt. A *párt és az állam szeretett vezetőjének* beköltözése állítólag megfosztja őt a magánéletétől. De attól még szót kellett fogadnia. Nem volt vendégszobánk.

A következő napokban a *Kiválasztott* egyre otthonosabban viselkedett nálunk, és bevallom, hamar elfogadtam a szokatlan helyzetet. Megnyugtató biztonságérzettel töltött el folyamatos jelenléte. Azt hadd ne mondjam, mennyit segített a házimunkában. Kezdetnek kipakolta a kamrát, és a feleslegesnek vélt élelmiszereket szempillantás alatt eltüntette a lakásból. A rászorulóknak adta. A maradék fogyaszthatónak ítélt lekvárt, konzervet és kompótot szigorú elvek szerint rendszerezte. Soha nem engedte, hogy esténként felismerhetetlenre igyam le magam, és minden reggel

felébresztett, nehogy elkéssek a munkából. Sőt, a fiamnak is talált állást a közeli cipőboltban. Igaz, hogy alig kezdte el a második osztályt, de abban egyetértettem, hogy jót tesz majd neki a munka. Amúgy sem várhatja el, hogy élete végéig mi gondoskodjunk róla. A feleségem a hátam mögött ugyan ellenkezett a döntéssel, ám *Emberséges Kommunista* volt olyan kedves, és figyelmeztetett. Az asszonyt megkötöztük, és bezártuk a kamrába. A vallatások négyóránként zajlottak, és akkor értek véget, amikor a párom beismerte a rágalmait. Minden verés alkalmával öröm volt rápillantani a helyiség frissen rendszerezett polcaira.

Végre eladtuk az autót is. Egyedül nem lett volna hozzá merszem, de a benzinárak már valóban megfizethetetlenek. Kapitalista világ. A fűtést lekapcsoltuk a lakásban, így sokkal több pénzt spóroltunk meg. Kiderült, hogy a hideg rettentő egészséges, és teljesen elviselhető, ha jól betakarózzik az ember. A fiam szobáját továbbra is fűtöttük a *Zseniális Gondolkodó* tanácsára. Mégiscsak gyerek. De a játékaira már nem volt szüksége. Ez ügyben az *a román nép leghíresebb fia* intézked-

dett: egy csapásra eltüntette, és a rászorulóknak adta őket. Amikor a tudtára jutott, hogy az ország lakosságának mennyisége drasztikus csökkenésnek indult az utóbbi három évtizedben, még a nejemet is kiengedtük a kamrából. Naponta kétszer. Házastársi kötelezettségei ellátásának érdekében, meg persze takarítani is kellett. Elmondható, hogy sokkal fegyelmezettebb, harmonikusabb családi életet éltünk, mint korábban. Káosznak nyomát sem észleltem.

December huszonötödikén épp a megszokott bevásárló körutamból tértem haza. A szatyromat szétfeszítette a nagy mennyiségű robbanóanyag, amely segítségével a háromezres létszám alatti falvakat terveztük rehabilitálni. Az udvaron a családom fogadott, megszámlálhatatlan mennyiségű játék és befőttesüveg társaságában. A fiam egy fogyasztthatatlannak ítélt babkonzervből falatozott a kiszáradt cseresznyefa tövében. A fa törzsének nekitámasztva *Kárpátok Géniusának* lefejezett holtteste hevert. A fej maga pár méterrel arrébb, a kispad sarkának volt döntve. A földre ültem, és megbontottam egy másik konzervet.

Támba Renátó

Inkubátorház

halott aligátorok nyálkás bőrébe bújva minden kinyilatkoztatás hazugság s
a hazugság városaiban égis nyújtóznak a pontházak a nyakaszegett reggel
sápatag mámorában

minden kimondott szó a kimondatlanra hajaz és minden szavam hazugság
hol a természet termetes istennője megszabadít minket a kákabélű
képmutatás szólamaitól

álmos leánykák szemük dörzsölik harmatfehér ruhában
ez a költészet reggele és lesz-e éjfél vagy csak illúzió

a viharos idő vörös madarai átröpülnek a józanság tava fölött és bepisilt
múzsák üzeneteit viszik szét hetedhétország íme a becsapott polgárok íme
a falánk költők harmóniacirkusza

mikor félbeszakad az adás az elefántcsonttévétoronnyba zárt költő kinyit
egy doboz kólát belekortyol és a véres kapun engedj be anyu ha majd
visszatérek a hengerek és gömbök harmóniájába magammal kell vinnem
egy titkot hogy bennem bontakozhasson ki

és akkor rám omlik a szürke égbolt viaszosan csüng le fülemről a bánat egy
légüres bakancs pottyán le a mennyből egy kutya vonyít a mélyből piros
pöttyökkel van kirakva a tabló mindjárt lejár a rím megint reggel és metró és
metró

éles fölajdulás a szaporodás bálnatüdejében
hánykolódó csónakot látok benne a bánat szalmakalapos embere
és horizontot látok ami a vég pinájáig hatol

életünk egy pont a tátongó messzeség színén elszaródik végül minden
ambíció
de hol vagyunk mi és hányszor trombitál új életet a halál
az optimizmus felkelő nap
és bennem kicsi rigókként kavarognak vívódó múltak mankós suttogásai
mint rímek az édenből hogy végül mi is rímmé zsugorodjunk ebben a
percnyi cellában

piros fülű muzsikusz csüng a bal fülemen az elmúlás almáját eszem rímmé
zsugorodik isten
és a hiány prostituálnak áll hosszú cigit szív kell hozzá hetven esztendő és
a henger
végén a boldogság bugyijában újra a bánat szalmakalapos emberkéje bámul
maga elé

kellene egy megérkezés akármilyen hamis kezdjük mondjuk a péksráccal
és most higgyük azt hogy ez tényleg egy megérkezés
úgyis el fog múlni amint ez a pár röpke perc bugyit vált

itt a péksrác van neki pékillatú reggele újságosbódé a háta mögött
élethű díszlet ami a jelenlétről szól

TÁMBA RENÁTÓ (1987)
író, költő, neveléstörté-
nész, pedagógus. Buda-
pesten él. Kötetei: *Gyer-
mekkor a vásznan,*
2017 (szakkönyv), *Üze-
net lefekvés előtt,* 2020
(versek).

 Irodalom

hájas asszonyok kúrogatásáról akik újabb borjakat ellenek
a múlandóságnak de én már bele se tudom magam élni
mert visszaverődik a napfény messze vagyok én már a tájtól

a falnak támasztott létra vajon eldől-e és tényleg végtelen-e a fal

slejm reggel pékillatrealitás

a kurva életbe a kurva életbe rozália¹ hát mért nem bírsz meghalni végre

¹ Ld. Bada Tibor: Szabó Rozáliát agyonbaszta a villám

Ady András

Itt a kéz, s nem.../ gift of taking?

kezet nyújtok ki a franc tudja mi a cél evvel adni venni nyugtatni izgatni engem ne kérdezz kezet nyújtok s a gesztus elég kell legyen illet nem tettem soha s minden további ilyes gesztus attól függ miként értelmezed most e nóvumot nézd annyira vagyok önzetlen mint még soha én úgy érzem most vagyok a leggyengébb nyitottan-legfurcsább és a legnagyobb buta-altruizmus húskolosszus: kezet nyújtok feléd ha épp te vagy ott és ez nem az én kezem... have You ever been served with a weight so generous that according to the acceptance You should be totally flattened have You been loved with not the feelings of one but those of entire herds or did You experienced the shortening humanish yearns of a once self-consciously tall and mighty God? well You have it and You might have nothing of all that's a killer given of me or a healer-toll of a malaise kind of me

11

És ne alkoss faragott képeket / don't imagine the imaginary

nem féltünk eleget mikor elképzeltük egymást? én hal voltam valami alkalmi vizekben nem éreztem otthon így jól sem magam te halásztál éppen de nem ilyen vízidegen halra vártál na mindegy lettem aztán valami kő az elitista kövek között és a habarcs kivetett magából a többiek elmozdítottak kihulltam te meg ha nem is várat de ház-várat akartál magadnak s nem használtad újra-újra az árokban heverő engem / nem félttem eleget mikor élő akartam lenni mikor halott de építőelem csak mert elképzeltem hogyan képzeld? te hogy képzeld hogy állsz ezzel? nem elég ebből? the dramatics of imagining lies within...You being someone's life That One being Yours possibly... it's like a dream without the soothing effect of resting peacefully it is like a dream with a streak of luck and nightmare equally partly true part lies and a god dose of tertium non datur that is still given

Szerelemprojekció / get go to a fals start

ADY ANDRÁS (1976, Csíkszereda) költő, a Romániai Írók Szövetségének tagja, művelődési szakirányító, önkormányzati lapszerkesztő, gyámhivatali pszichológus. Külpolitikai elemző. Verskötetei: *A még nem és a már késő közt*, Csíkszereda Kiadóhivatal, 2003; *Privát mértan*, Alutus könyvkiadó, Csíkszereda, 2006; *Pügmalion – léleknapló*. Mentor Kiadó, 2015; *Bogivilág*, Mentor Kiadó, 2016.

12 Irodalom

hagytam hogy elhiteds idomítalak bár igyekszem vigyázni magamra egyre inkább hittem ismerlek rá tudlak venni immár hogy tüzes karikákon ugorj át hogy létrákon és kötélén balanszírozó székeken érezd otthon ha egy életpillanat-előadás kedvéért is otthonosan magad idomítalak és én is idomulok hozzád már nem használok annyi ostort kerítést és ketrecet már nem kell közénk annyi biztos lehet alapján dolgozunk s eljutunk mindjárt az egyenlő bizalomig szerelem... szerelmem s akkor haraptál... egyszer kellett csak először és utoljára akkor egy pillanatra úgy láttam és hallottam és éreztem és éltem mint még soha mint azután a harapás után már soha... the thing with tamed nature is that You make Yourself believe in You comfort Yourself in a credo that might provide large amounts of false fortitudes too healthy dosages of security only to be taken down while looking upwards romantically to the lucky stars of a lucky sky to be stricken down when One moral starts / dares to feel almighty

Akkugerjedelem / acting and enacting light

nem hiszi hogy valaha szerelmes volt azaz a nagy könyv szerint szeretett tudod koraifjonti későnéző hévvel istennőt teremtvé magának előbb ideából majd saját kezének formázásából előbb eszméből majd testből is nem hiszi hogy a tengervízből alkotás ebben a témában sokra viszi a tűzzel a só-nedvességet sistergető lángokkal való kreátorkodás segíti valójában semmit sem hitt és mivel vénülés miatt immáron majd-teljesen lezárva nem is fog... nem volt az soha nem olyan most sem dehogy máglya még csak tábortűz vagy gyertyaláng se csak egy elemlámpa mely régi akkugyomrát pislákolón elrontotta s az újat az istennek az istentől az istenért sem találja... will I ever dethrone a filing only to be able to reinstate it with a do so conquering wit did I ever retract from love only to see it properly as art-lovers and versed connaisseurs act should I have my own light to observe You noticing me... should You have my forever missing bright lux-animus for You my absence of dark to be found?

Volt-acél / stil-steel

nem akart páncél lenni se hajó védelmi bőre sem tank acélöle nem vágott már vissza a bíbor kavargásba mikor kisdédként öntőde-oviba járt se a löfegyverre préselő iskolába de nem kívánta már a injekciós tú mentő körkutatását se ilyen fakeresztbe beleerőltetett és bennfelejtett régmúlttal nem rendelkezett egyetlen fémkollégája se ilyes tagadni való volttal és nemkívánt jövőkkel... and a knife came along – it obsessively and stupidly persevered in coming – with a seemingly proper demand of cutting servitude towards every possible bread to be politely and consesually slain in the world and it was ever-rejected due to its dark steel-past of once being a nail in a prodigal cross... the handle and cutting edge of the blade did really dreamt of being long forgotten and forgiven for their biblico-political side

Toronyológia / towering-knowledge / La jupe en brique

mi szebb annál mint amikor géppuskát szerelnek a harangtoronyba ahonnan amúgy is qrvarég elvitték már eleink a harangokat ágyú-alapanyagnak mi szebb mint amikor a cső mentén eltekintve látod az egyes kettes valahánynas virágokat a vakondtúrást lepottyantó tehenet a lovat lovász nélkül csak úgy szabadon egy punkfrizurás szabad csikóval mi passzol jobban egy temp-lomtoronyhoz mint a fegyverolaj szaga mi elfedi éppen de csak éppen hogy elfedi istent az illatát... a felvittet a hazavittet a zofort-mostanit a tied s mi lehet megkapóbb mint a tudat: ez a torony az első sorozattól az éppen megtalált új öntudatára ébred s majd ha minden kincstári parancsot teljesített régi harangjáért szalad?... he once found refuge in a tower and the towering bricks told him a story of how once or twice upon a time there was a god that put sandbags on the parapets and leaned on a gun to shower the world with leady-believe machine gun belts of prayers and he was the same who had enough of the irony-small talk and called back the bells gone to fight and also gone to Rome because they're so much more serious in what they fire for whomever the bells might toll / Quoi de plus beau que de monter une mitrailleuse dans un clocher dont on a depuis longtemps enlevé les cloches pour en faire des canons quoi de plus beau que de voir en dehors du fusil les fleurs les vaches balançantes le cheval sans cavalier libre avec un poulain-punk quoi de plus beau que l'odeur de l'huile de fusil qui couvre l'odeur de dieu... peut-être seulement si dieu lui-même se penche sur la mitrailleuse et que cette tour s'éveille à sa nouvelle-vieille conscience dès la première série des coups et qu'elle court – ramassant sa jupe en brique – pour ses nouvelles cloches?

13

Csak egyszer ne jönné össze! / Let's forget about it, for once! / Question censée

Nem tudható meddig fogunk megélni a már meglévő és zömmel nagyon régi halottainkból elvtársak elvtársnók barátain mennyi ideig elégszünk meg a történelmi értékű és léptékű híreseinkkel akikről mert ez aktuálisan állandóan és örök-zofortban zavar sikerült valahogy levakarnunk a zsidó cigány homoerotikon emigráns imigráns nemzetárulóan máshol boldoguló ésatöb-bi cimkét hogy maradjanak amennyire csak lehet zömmel tisztára fertőtlenített maximum bocsánatosan eltévelyedett szittyának nem tudni mikor következik be az a herékbe méhbe markoló érzés az az előbb meggörnyesztő majd fájdalomhiánynak betudható felszabadító érzés hogy közben is voltak / vannak tán nagyjaink csak hát nekünk nem volt / nincs szemünk fülünk agyunk és egyéni-kollektív bátorságunk a meg- vagy elismerésükhöz... We only know the steam engine, but so did Whitman more than a hundred and fifty years ago and we'd still crave this all too familiar roaring gadget to take us back to the moon and stars again or we would like to be taken by it really doesn't matter 'cause we have a hunch about how our come to reality-dreams already travel by spaceships and we still fret our dreams to be lent and the past to be let and only live by the almighty to feet-crawling idea(l)s instead of trying to be potentially set to life by speed of light. / On ne sait pas combien de temps nous survivrons grâce à nos morts existants et pour la plupart trop

vieux combien de temps nous aurons assez des nombreuses célébrités historiques de qui nous avons réussi à arracher l'étiquette de traître / juif / gitan / homoérotique / émigrant / ailleurs heureux et ainsi de rester des huns majoritairement aseptisés...pourrons-nous savoir quand viendra le sentiment libérateur qui nous attrape par les couilles que nous avons des héros entre-temps mais que nous n'avions pas encore des yeux de juifs des oreilles de gitans des cerveaux d'homos ailleurs heureux et le courage individuel-collectif des émigrants qui immigrent pour les reconnaître pour nous reconnaître?

Csak szóltam / just saying / Garde à Nous (il ne s'agit pas de Carmen)

Kivel osztod meg a gondolataid angyalom velem? Én már megvagyok neked mindenben vagy majd-mindenben egyezünk bizony ismerlek ahogy anyám nem ismertem bizonyisten mintha a sosem rendelkezésemre álló időt rántanám vissza kettős közös testünkre-lelkünkre hogy kicsit még kitartson kissé még eltartson minket engem téged de kivel osztod meg írásod angyalom velem? Biztos hogy csak én olvasom s nem adom leírott életed értéked holmi olvasó cenzor-halál kezébe idézzon húzzon belőle játsszon kreátort... játékkal felelőtlen lumpensséggel irtson-ártson biztos hogy adod nekem magad így is hogy árulható lehetsz s elárulható? It only takes some goodwill to be evil there's no margin of error that is no boundary or red line to cross no mistakes just the deed indeed to be in full or missed just misspells in the report that goes flying to one's readers and goes totally amiss. You're sure honey? Is there anything to write about any of Your things like life and death thoughts-in-wish and You might even be tough in wish and love of all issues to come but above all: is there an intimacy to an incarcerable future if You're charging me with Your engraved future seemingly taking action? Be careful dearest I might take charge and with treason to be charged! / Il suffit d'un peu de bonne volonté pour être mauvais il n'y a pas de marge d'erreur pas de limite ou de ligne rouge à franchir pas d'erreur juste l'acte à ne pas faire ou à manquer juste des fautes d'orthographe dans le rapport-de-Vous qui va et vient. Tu est sûre chérie? Y a-t-il quelque chose à écrire à propos de ce qui est Toi comme la vie et la mort l'amour et la haine le feu et la glace tes problèmes qui vont et viennent mais surtout: y a-t-il une intimité dans l'avenir incarcérable si Tu me charges de ton avenir gravé et pourtant semblant-agir? Garde-toi ma belle que je pourrais m'accuser et être accusé de trahison!

És mégis / and yet / Et pourtant?

És a szülők feltételezett előjoga megcsinálni vagy kicsinálni a gyerekeket a vezetőik principátusa alaphól a vezetettek vezetése vagy megvezetése az istené hogy nagy vagy kicsi i-vel írassa le magát a hívőkkel vagy non-bilíverekkel s közben akad egy-egy nagyárnyékú kisember ki átüt apja szűkhomlokú ácsságán ki fáraók majd provincia-prokurátorok parancsain megtalálja a mindig is meglévő porta decumanát s akad mindig egynémely új isten ki nem az i-kkel foglalkozik s így jobb lészen a PR-ja mert akár becézni is engedi magát... and thus I never had a problem with the witty concealment of stupidity it is after all a non-aggressive invasion of some sort of thinking which can be a pretty-

ty but rara avis nowadays but I deeply depreciated the thoroughness of the narrow tracks that can regardless piggyback a wanton steaming stupidity of rulers to be ruled parentless parenting parented by ungodly transcendents... it is not the train to be blamed nor the engine or the abovementioned tracks it is the mentally window-dressed passengers that I resent / Il a une religion la prérogative présumée des parents de faire ou de défaire les enfants le privilège des dirigeants de diriger ou tromper les dirigés la loi morale de dieu de se faire signer d'un grand ou d'un petit **i** avec les croyants ou les non-croyants... et pourtant il y a parfois un petit homme d'un grand ombre qui surpasse le monde de son père charpentier qui trouve son éternelle porta decumana sur les portes-ordres des pharaons des procureurs provinciaux et il y a toujours un nouveau dieu qui ne s'embarrasse des grands ou petits **i** et qui ainsi a de meilleures relations publiques parce qu'il se laisse appeler par leurs surnoms. Dans un autre ordre d'idées...ce n'est pas le train qui est à blâmer ni la locomotive ni les voies trop-ferrées mentionnées ci-dessus mais les passagers mentalement indulgents au-delà-désemparés que je déteste.

Gyerekség / kid's stuff / Affaires d'enfants

Nem egy hétéves gyermeknek kellene nyugtatgatnia frissen megvert szülőjét értsd ez alatt simogatni az anyai hátat anyával lenni rajta csüngeni mint egy játékbabányi egyszemélyes őrző-védő szolgálat nem a még halhatatlan fiatal kellene pillanatnyi és elfogadhatatlanul felajánlott helyettes halállal megváltsa a mindenhatóságában megbukott félisten szülőt nem neki kellene kenyérnek és víznek lennie az egy életből egy életre kiéheztetett felnőttnek nem és nem de itt a nemek közti különbségek lassan és teljesen eltűnnek pördül egyet-kettőt a bolygó a tagadások mindenek lesznek és rosszul rögzített mindenként űrbe repülnek-tűnnek vissza semmi sem hull a semmik hullanak mint annál nehezebb igenek... with the first battered parent the prime-child to be seen as a thin-veiled human protective-layer to struggle to shrug to shield-guardingly win another day for a parent who has none I really got on the phone with God to report the malfesance that has been done and done again since the beginning of time a time of infants shipwrecked for the sail-sakes the hull-integrity of their parents I got on that phone and rang in vain 'cause suppossingly there is non higher to correct but the call-in-disdain had no answer cause there is no-one below either for that / Un enfant de sept ans n'a besoin d'apaiser son parent nouvellement battu en caressant le dos de sa mère s'accrochant à d'elle comme une poupée garde du corps sérieuse et soudainement devenue adulte non l'enfant encore éternel ne peut pas offrir à sa mère (demi-dieu déchu) sa mort-substitut ne devrait pas être le pain- et l'eau-vivante de l'adulte privé de vie toute sa vie non...mais ici les différences entre les „nons” disparaissent complètement avec chaque tournure de la Planète les Riens deviennent Toutes et mal fixées chacune s'envole vers l'espace les Negations ne retombe presque jamais et pourtant si elles quelquefois commencent à tomber et rentrent dans l'atmosphère elles finissent comme les plus pesantes Ouis jamais.

Kerégyártó István

Mitől nedves a tehén szeme

Részlet a *Fecske Milán élete, jó sora és viszontagságai* munkacímű pikareszkregényből

Egy november végi borús napon, amikor olyan sűrű volt az ég, mint egy bádögkoporsó, és valami ragacsos nyákot szitáltak a cafatos felhők, csak ásítottam a nyelvi labor üvegfülkéjében, és erősen bántam, hogy ilyen korán bejöttem, mert az orosz volt az első óra aznap a főiskolán. Hallottam a fülhallgatómon Natasa szép barna, búgó hangját, hogy kérdez valamit, láttam, mindenki fogja a mikrofonját és válaszol, csak én ülök ott tátott szájjal. Persze nem tudtuk, éppen kit hallgat a tanárnő, és mivel nagy esélyem volt rá, hogy nem engem, csak hogy mozogjon a szám, hát belevágtam.

– A tanárnő tudja, hogy miért nedves folyton a tehén szeme? Azért, kedves Natasa, mert, ha

Irodalom

KERÉGYÁRTÓ ISTVÁN (Kaposvár, 1953. augusztus 27.) író, jogász. Számos prózakötete jelent meg, ezek közül több adaptációja színpadra is került. Legutóbbi regénye: *Szeretett Gazdám avagy Egy vezér ifjúkora* (regény, 2020. Kalligram)

önnek is naponta megrángatnák a tőgyét, és soha nem basznák meg, hát, kedves tanárnő, magának is folyton nedves lenne a szeme – mondtam és nyújtóztam egy nagyot, mint aki kezd ébredezni.

Látom ám, hogy Natasa fölugrik, a fülkémhez rohan, föltépi az ajtót, és kiabál. Hogy mit, azt nem értettem, mert oroszul tombolt. Erre mindenki kijött a kabinjából, általános fölfordulás kerekedett, senki nem értett semmit, Natasa zokogott, majd kirohant a teremből, és nem folytatódott tovább az óra. Ezek voltak a rövidtávú következmények, de sajnos akadtak hosszútávúak is. Fegyelmi ügy lett belőle.

Mikor beléptem a fegyelmi tárgyalásomra, ott ült a tanács, középen a főigazgató, mellette

néhány tanszékvezető, csupa férfi, öreg, rozzant maskarák. Szigorú képpel ültek ott a hosszú asztal mögött, velük szemben Natasa tanárnő, mintha ő lenne a vádlott. Néhány méterre tőle engem is leültettek, és felszólítottak, hogy adjam elő a történeteket.

– Oroszórán egy viccet meséltem a mikrofonomba, mert az hittem, senki nem hallja – mondtam halkán, bűnbánón, fejemet leszegve.

– De hallotta valaki, ugye? – kérdezte a főigazgató.

– Igen. Sajnos hallotta.

– Na, akkor nézzük! – szólalt meg a természettudományi tanszak vezetője, akinek olyan vastag szemöldöke volt, mintha második bajusza nőtt volna a homlokán. Két kicsi ravasz szeme úgy nézett elő alóla, mintha függöny mögül leselkedne ki.

– Hogy tetszik érteni? – kérdeztem.

– Úgy, hogy mondja el, kérem, mit mondott akkor!

– De, bizonyára, ott van az a jegyzőkönyvben – feleltem, mert nem sok kedvem volt az idétlen viccet újra elmesélni.

– Nem hallotta, mit mondott a tanár úr? – kérdezte ekkor a testnevelési tanszék vezetője, akinek a hatalmas orra, gondolom a sok tüttükétől, apró vörös erekkel volt befutva. Csak néztem ezt a sok kéjsóvár, rút öregembert, és belekezdtem.

– Tudja a tanárnő, hogy miért nedves folyton a tehén szeme? Hát mert csak fejik.

– Fecske, ne nehezítse a helyzetét! – mondta a főigazgató, aki mind közül a legcsúfabb volt. Mindenütt vörös göndör szőr borította, és a foga felül kiállott az ajka alól, mint a nyulaknak. – Mondja el nekünk rendesen. Tehát miért nedves annak a tehénnek a szeme?

– Mert csak a tögyét rángatják, de nem ízélik meg soha – feleltem egészen halkán, szégyenkezve.

– Nem, nem, nem, kolléga! Kérem, pontosan idézze, hogy akkor mit mondott! – pislogott sunyin a bajuszszemöldökű, és mintha mosolygott volna.

– Muszáj? Hiszen azt önök nagyon jól tudják – védekeztem.

– Kérem, itt egy bizonyítási eljárás folyik. Itt nem lehet mellébeszélni – csattant fel a veresorrú, és még az asztalra is csapott.

– Kedves tanárnő, mert, ha önnek is naponta megrángatnák a tögyét, és soha nem basznák meg, hát, kedves Natasa, magának is folyton nedves lenne a szeme. Valahogy így mondtam akkor – feleltem megadóan.

Ekkor mocorgás támadt, láttam a nevetésüket próbálják elfojtani. Pukkadoztak, csak én ültem ott komoly képpel. Natasa tanárnő hangosan fölsírt, majd kirohant a teremből, mire kitört az egész fegyelmi bizottságból a röhögés. Már nekik is könnyes volt a szemük, s mikor abbahagyták, rám nézett az elnök, és nyúlfogai résein át ezt sziszegte felém:

– Maga takarodjon ki, majd behívjuk, ha meghoztuk a döntést.

Én kimentem, és a folyosón ott ült tanárnő. Már nem zokogott, csak csendben sírdogált. Zavartan tébláboltam, de ő intett, hogy üljek le nyugodtan a padra. Ültünk ott egymás mellet, én nem mertem szólani, ő meg csak szipogott. Végül megszólalt:

– Ertse meg, fiatalember, ilyet nem lehet! Ertse meg, ilyet nem szabád, amit mágá tett.

Magyaráztam, hogy nem rá gondoltam, csak úgy mondtam, biztos voltam benne, hogy nem is hallja.

– Ilyet nem lehet. Ertse meg! – mondta könnyezve, aztán rátette a kezét a kezemre. Forró volt a tenyere, én megszorítottam, ültünk ott, és már mindketten könnyeztünk.

Néhány perc múlva aztán kiszólt valamelyik öreg maskara az ajtón, hogy bemehetünk.

Kirúgtak egy évre, a másodévet majd jövő ősszel újrakezdehetem. A tanárnő az ítélethirdetés

alatt megint csak sírdogált, én felszisszentem meglepetésemben, mert erre azért nem számítottam. A bizottság vidám beszélgetés közepette távozott, mi meg ott álltunk a tanárnővel az üres teremben.

– Mocskos disznók! – sziszegtem.

– Azok – bólított Natasa.

Együtt indultunk el, és anélkül, hogy egy szót is szóltunk volna egymáshoz, bementünk az iskolával szembeni kisvendéglőbe. Lesegítettem a kabátját, kértem két unikumot meg két sört, és csak akkor szólaltam meg, amikor koccintásra emeltem a kupicát.

– Bocsásson meg tanárnő, tényleg nem akartam megbántani!

– Semmi báj! Ámúgy meg mágát túl szigorúan büntették.

A harmadik unikum és a harmadik sör után bevallotta, hogy tulajdonképpen igazam volt abban a szemnedvesedésben.

Ekkor néztem meg először alaposabban. Úgy negyvenötéves lehetett, szép sima bőre volt, nagy kék szemei. Nem mondom, elég molettnek találtam, de olyan gusztusosan volt kövérkés. Láttam, már csillog a szeme, és most nem csak a könnytől, hanem az italtól.

– Hazakísérem, tanárnő – mondtam neki.

Bólított, és mivel egy kicsit imbolygott, fölajánlottam neki a karom. Sértett és elkövető így indultunk egymásba karolva, a legnagyobb egyetértésben, a bíróságot szapulva.

Szovjetszkoje Sampanszkoje pezsgőt vett elő, azzal koccintottunk.

– Az en megalázásomra, meg a te kirúgásodra! – emelte a poharát, ekkor tegezett le először.

Mikor hozta az örmény konyakot, már láttam, csak azért akar inni, hogy teljesen elveszítse a gátlásait.

Az ágyban elmesélte, hogy vegyésznek tanult, de a férje meg Magyarország miatt otthagyta a moszkvai kutatóintézetet. Imádja Puskind, Csehovot és Lermontovot, és a kémiát, de itt egyiket sem értik.

– En otthagytám értetek a nehézpátok kémiját, és eljöttem ebbe az országba, ahol nincsenek is nehézpátok – zokogott fel.

Udvariasságból nem mondtam neki, hogy nem miattunk, hanem a Moszkvában tanuló magyar diák miatt hagyta ott a hazáját, aki, mikor itthon főelvtárssá avanszált elhagyta őt.

Ahogy csókolgattam, lassan egyre inkább felforrósodott, mint a naptól az udvarra terített bolyhos gyapjútakaró. Ami persze más volt, mint, amikor egy elsőéves kislányt csaltam a szobámba, mert az meg olyan volt, mint mikor a puha friss gyepre ráheverünk. Az is jó volt, de ez is tetszett nekem. Ez a felforrósodott öregecske cserge.

Aztán nagyon finoman szerelmeskedni kezdtünk, mint egy balerina, olyan kecsesen, ügyesen bánt a testével. Mikor egyre gyorsult a ritmus, a fülemben suttozta:

– Gyere, kicsi Fecske mádárám, gyere básszál! Gyere básszál nágyon, hogy szemem ne legyen nedves!

Mit, mondjak. Igyekeztem.

Három napot kaptam, hogy elhagyjam a kolégiumot, de csak egy napot maradtam. Utolsó pénzemen megvettem a vonatjegyet, meg egy csokor piros rózsát. Egy kártyát csúszttattam a csokorba, amire azt írtam: KÖSZÖNÖM, ÉS MÉG EGYSZER: BOCSÁNAT!

Megkerestem Natasa szobáját az orosz tanteremben. Többen is üldögéltek az íróasztaloknál, mind nők, sárga volt a bőrük és rosszkedvűen cigarettáztak. Mikor beléptem, megállt a cigaretta a kezükben. Odamentem Natasához, átadtam a rózsákat, egy kicsit meghajtottam magam, és indultam is kifelé. Mikor az ajtóból visszanéztem, láttam, int nekem, és a mozdulat végén a szemére mutatott, de úgy, hogy talán csak én vettem ezt észre. Mutatta, hogy már nem nedves.

Kiss László

A lány, akivel még nem

Volt már dolgom nővel,
kettővel, uszkve százszal!
Azonban sosem
volt még viszonyom
a Woody Harrelson-arcú lánnyal.

Nem tudom, hogyan
fogok megküzdeni a hiánnyal,
de rajta vagyok, hogy
mielőbb együtt legyek
a Woody Harrelson-arcú lánnyal.

Ha kérded, fáj-e,
azt mondom, inkább
csak bánt, hogy ez
idáig egyszer sem
láthattam közelről
a Woody Harrelson-arcú lányt.

Tehát nem arról van szó,
hogy szenvedek a kintől,
vagy – horribile dictu –
pokoli tüze gyötör
a csalódásnak,
de azért jó volna tudni,
milyen szájszaga van reggel
a Woody Harrelson-arcú lánynak.

Néha álmodom is.
Ilyenkor az van, hogy
a vászonról lelép,
és megindul feléd.
Ekkor kezem remeg,
gyomrom görcsbe szorul;
rettenetesen szarul
vagyok –
lehet,
ez a féltékenység,
másutt sokszor leírt
jele.
Woody Harrelson-arcú lány,
inkább felém
gyere!

És máris álmodom tovább,
hogy ő az, tényleg ő az,
sőt: csakugyan!
Ajkán smink,
fején bugyi van,
és kergetőzünk

Irodalom 19

KISS LÁSZLÓ (1976, Gyula) a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium tanára, a Bárka folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete, a Bérczesi Róberttel közösen jegyzett *Én meg az Ének* 2019-ben jelent meg.

a nappaliban,
amely sajátom,
a Woody Harrelson-arcú lánnyal,
ki rivall:
van egy barátom!

Frusztrált vagyok,
ezt egy haverom
állította váltig,
igaz, ő soha,
nem jutna el –
a saját depresszióját
vetítette ki rám! –
a Woody Harrelson-arcú lányig.

Mondjuk, az is lehet, hogy
tényleg félek, például
attól, hogy kiderül,
az igazi neve: János
a lánynak, kinek arca
Woody Harrelson-iánus.

Persze ez is mindegy,
hiszen az érzélem a
fontos, egyedül csak a
szerelem számít, ezért,
úgy hiszem, tudnék
bizonyos áldozatokat hozni
a Woody Harrelson-arcú lányért.

Meglehet, néhányuk
makacs, kibírhatatlan, konok,
de megnyugtat a tudat,
hogy mindig lesznek
Woody Harrelsonok.

Úgyhogy ezt illetően nyugodt vagyok.

Mármint azt illetően, hogy
lehettem ez idáig
akárhány lánnyal,
egyszer úgyis
együtt alszom majd
a Woody Harrelson-arcú lánnyal.

Sall László

suttogás

láttam nemzedékem legjobb elméit cserbenhagyni gyermekeit
fohászkodva az elnyomó megengedező suttogás diadalmas nyugalmaiban

láttam nemzedékem legjobb elméit cserbenhagyni gyermekeit
felbuzdulván lefolyt időket ócsárlni
műhelyekbeli őrzőknek tekintve magukat

láttam nemzedékem legjobb elméit cserbenhagyni gyermekeit
hogyan kiszabhatják a munkát mesterséget s utasítást adhassanak azoknak
kik most kezdenek tanulni
kivéven a tudásból az őrzőt a kőbálványt
mozdulatlanul s némán állanak egymásnak hátat fordítva

láttam nemzedékem legjobb elméit cserbenhagyni gyermekeit
hagyni egészen magára maradni
tanakodás és kérdezősködés nekik csak üres zaj volt
és semmi baj nem történt nem egy lélekzetre való

láttam nemzedékem legjobb elméit cserbenhagyni gyermekeit
szabad titkot tartani mely lelketlen meggyaláz felmentő kezét

láttam nemzedékem legjobb elméit cserbenhagyni gyermekeit
babonás lelki erő s férfiúi bátorság vagy kétes vezérek közt is
magasb lelkekre esküdni

láttam nemzedékem legjobb elméit cserbenhagyni gyermekeit
önakarat vétkében könnyelmű szemrehányásba esni el
megbocsátva a közbenjárót
a bizalmas szót egy pillantást

láttam nemzedékem legjobb elméit cserbenhagyni gyermekeit
gyermekik árnya megcsalottan küzd mozdulhatatlanul
dermedt izmaik minden tagja
idegzetem

láttam nemzedékem legjobb elméit
cserbenhagyni gyermekeiket
láttam azt kit szeretett megöl

SALL LÁSZLÓ (1961, Nagy-
várad) költő, író, műfordí-
tó, kultúraszervező. Svéd-
országban él. Legutóbbi
kötetei: *Polikő* (*Move &
Walk*, 2013), *Könnyű köny-
halézés* (Várad, 2014),
Versutánzó szavak (HKE,
2016).

Irodalom

Ujvárossy László

Ki volt Butak András?

BUTAK ANDRÁS Munkácsy Mihály-díjas vizuális művész, 2013-ig a szombathelyi Savaria Egyetemi Központ Rajz Intézeti tanszékének vezetője, Bukarestben született (1948), de 1981–2021 között Budapesten élt és alkotott, 2021. december 4-én hunyt el.

A vele kapcsolatos múlt idő, akár „az idő áramát meg –nem –kerülhető emlék”¹ nem hagy nyugodni. Végtelenül sajnálom, hogy már nincs többé köztünk és barátságunk itt most megszakadt. Melegszívű, sajátos humorral bíró, főként grafikusok, de a vizuális művészek közösségeért önzetlenül dolgozó, mindig a közérdeket figyelembe tartó ember volt, és amit külön szerettem benne, a házas vendéglátását különösen a saját ingyenc receptje szerint készített halászlét.

Galéria

UJVÁROSSY LÁSZLÓ (Ditró, 1955. január 21.) Munkácsy Mihály-díjas grafikus, egyetemi tanár. A Magyar Művészeti Akadémia Képzőművészeti tagozatának tagja (2005), az *Újvárad* folyóirat egyik alapítója.

Nevével először 1976-ban a kolozsvári festészeti pavilon archívumában találkoztam, amikor a frissen végzettek festményei a falnak támasztva sorakoztak, melyeket Ion Andreescu-ösztöndíjasként hagyott hátra az intézetnek. Kevés embernek adatott meg az a kiváltság, hogy elvégezhesse az egyetem ötödik évét, neki sikerült. A kihegyezett pedagógusi munkahely kényszerpályáját korán elhagyva, egyéves, Brassóba helyezett középiskolai oktatás után, szülővárosába iramodott. A bukaresti létben bizonyára nem a szakmájával egybevágó munkát talált, de azt kárpótolva színes ceruzával készített rajzsorozatait a 35-ös Műhely bukaresti nemzedékének legjobbjaival állította ki.

A diktatúrába zárt világ szorításából – több kollégájával együtt – 1981-ben áttelepedett Budapestre. A magyarországi művészeti szcénában már grafikusként vált ismertté. Azért alakulhatott ez így, mert az áttelepedése után megismerkedett a Váci Grafikai Műhellyel, annak alkotók számára kialakított álopszerű felszerelései: könyomó préssel, kiváló szitarámákkal, festékekkel, az ottani technikusok minőségi rátermettségével, a művészet iránt alázattal, szeretettel és akár az alkotói folyamat során fellépő technikai problémákban való együttgondolkodó mesterek segítségnyújtásával. Hamar felmérte, hogy ilyen körülmények között a hatékony kísérletező kreativitás, rövid idő alatt káprázatos eredményeket szülhet és belevágott a kísérletező munkába. Kezdetben a nyolcvanas évek elején foglalkoztatta az organikus és a mértani rendszer vizuális kontrasztjának gondolata, amit az *Önállósuló tér* (1983) című sorozatával mutatott

Hullámzás (A), 2000, 31×60 cm

¹ Eörsi István *A kő* című verséből.

Növekvő kőzet, 1990, gipszmetszet, 30×40 cm

be. Színes ceruzarajzai, mint valami igényes topográfiai útmutatók, négyszögű horizontális regiszterekbe rendezett tájabsztrakciók voltak. A sík tájból kiragadott vagy éppen becsúsztatott sziklaszilárd elemek jellemzően meghatározták munkásságának rendezési elvét. Később a pano-

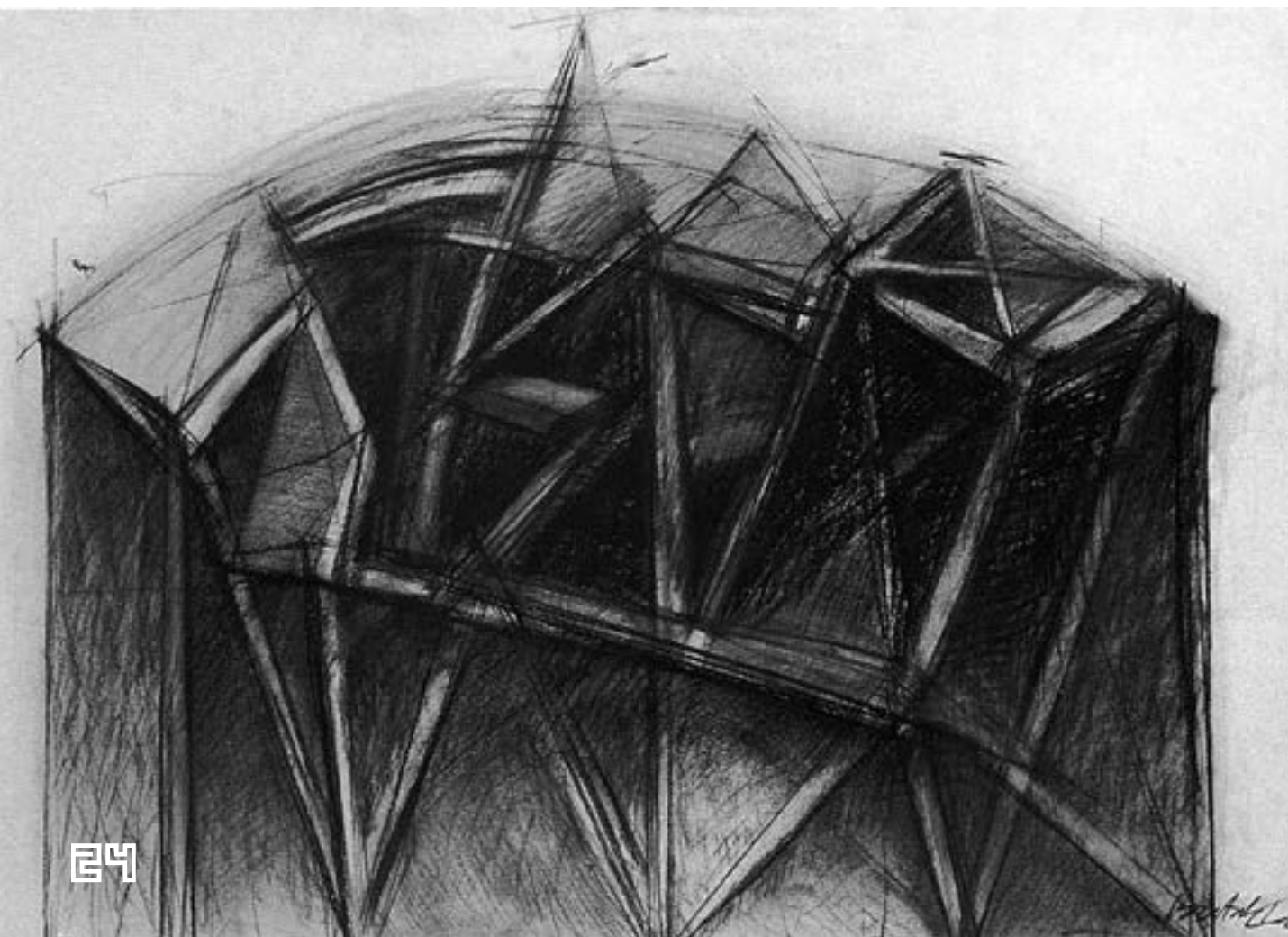

Körforgás I., szita + insertion, 1996, 120×80 cm

ráma elhagyásával megmaradnak a vízszintes keresőnégyszögek montázsai. Technikailag is újszerű kísérletnek számított a kisméretű magas nyomtatású gipszmetszet reprodukcióinak színes szerigráfiával való felnagyítása és nyomtatása.

A címek gyakran a tudomány objektív világából kölcsönzött hullámhatásra reflektálnak, talán azért, mert a két különböző technika fúziójából létrejövő szubjektív képben a feszültség a két különböző forrású hullám találkozásánál keletkezett interferencia jelenségével azonosítható. Lásd például az *Interferencia D* (1994), a *Hullámváz* (2000) vagy az *Elmozdult rétegek C.* (2005) című metszeteit. Munkásságának érdeklődése tartósan a fizikai jelenségek felé mozdult: *Növekvő kőzet* (1990) *Körforgás*, (1996) *Építmény* (2000) stb. Az elkötelezett képgrafikus munkájával párhuzamosan művészkönyvekkel is kísérletezett. Amíg a metszetein és a papírművészetben elvont fogalmakkal dolgozott, addig a művészkönyvek kategóriájában látszólagos írásgesztust, kordokumentumot, újságrészletet és fényképeket használt. A vizuális narráció helyett a drámai feszültséget itt is a kontraszt eredményezte. Bizonyítéku hozom a *Napló – Könyvek 1956* című leporellószerű alkotássorozatot, ahol a korabeli újság nyomtatott betűit felülírja a kézzel írott szöveg személyes drámája. A tankok identitását a kinagyított cirill betűk igazolják és a hadigépezet ellenében, a nép

Építmény I., 2000, szén, 70×100 cm

fegyvere marad az utcakő, ezt követi a temérdek borzalom. Ugyanaz, amit naponta látunk ma Ukrajnáról készült felvételeken. Butak saját élményein és a dokumentumokon keresztül 2009-ben próbálta közel hozni a nézőt a történelem sötétségéhez. De most láthatjuk, hogy szerzőnk egyben anticipálta, egy újabb független ország elleni brutális orosz invázióját, amit a legszörnyűbb álmunkban sem gondoltuk volna, hogy 2022-ben újból megtörténhet.

Butak András közéleti tevékenységéről többet kell írnom, hiszen azon ritka kolléga és barát volt, aki soha egy percre sem felejtette el, hogy honnan jött és amint tehetett, segítette honfitársait. Intenzív kapcsolattartás köztünk a '90-es évek után jöhetett létre, amikor már én is átjárhattam Magyarországra. Az első ilyen alkalomnak a *Várakozás és Kitörés* (1990) című, romániai fiatal képzőművészek határon túli szabad tárlata bizonyult, melynek katalógusát és a Szombathelyi Képtár helyszínének megtalálását,

valamint a kiállítás érdekében a román és a magyar minisztériumi intézmények hatékony együttműködését jelentős részben Butak Andrásnak köszönhetjük. András a Magyar Képző- és Iparművészeti Társaságok Szövetségének és a Magyar Grafikusművészek Szövetségének elnökeként, a váci Országos Grafikai Műhelyben többször szponzorálta a nagyváradi grafikusok ösztöndíjait, később pedig a már átalakult Nalors Grafikai Kft által üzemeltetett nyomdában ugyanazt tette.

Chikán Bálint művészettörténésszel együtt a Nagyváradon kiadott *Kelet–Nyugat* irodalmi és művészeti hetilap által kért képzőművészeti képanyagot, ahányszor szükség volt rá, biztosította. Kiegyensúlyozott természetének köszönhetően, ha adminisztrációs problémába ütközött, jó kedéllyel leginkább azt hangoztatta, hogy ő Ceaușescu idejében a Ferentari (Bukarest 5. kerületi lakónegyede, mely arról hírhedt, hogy itt történt a legtöbb erőszakos bűncselekmény, autólo-

pás, egészségtelen a környezet stb.) iskoláit járta, így tömértelen tapasztalattal felvértezett áll a nehézségek elé.

Szakmai tevékenységén kívül számtalan közéleti feladatot vállalt, érdemben hozzájárult a magyarországi független művészeti társaságok létrejöttéhez. Stefanovits Péterrel közösen 1993-ban létrehozták a Magyar Grafikáért Alapítványt, hogy segíteni tudják az ifjú és idős grafikusművészek alkotói tevékenységét. Gyakran részt vett szakmai zsűrik munkájában lásd Salgótarjáni és a Miskolci Grafikai Biennálét megelőző válogatási listákat, valamint díjalapítóként anyagi támogatást adott az erre érdemes tehetségeknek. A szövetség 1991-től 2021 decemberéig évente legalább egy fontos rendezvényt szervezett, közülük most

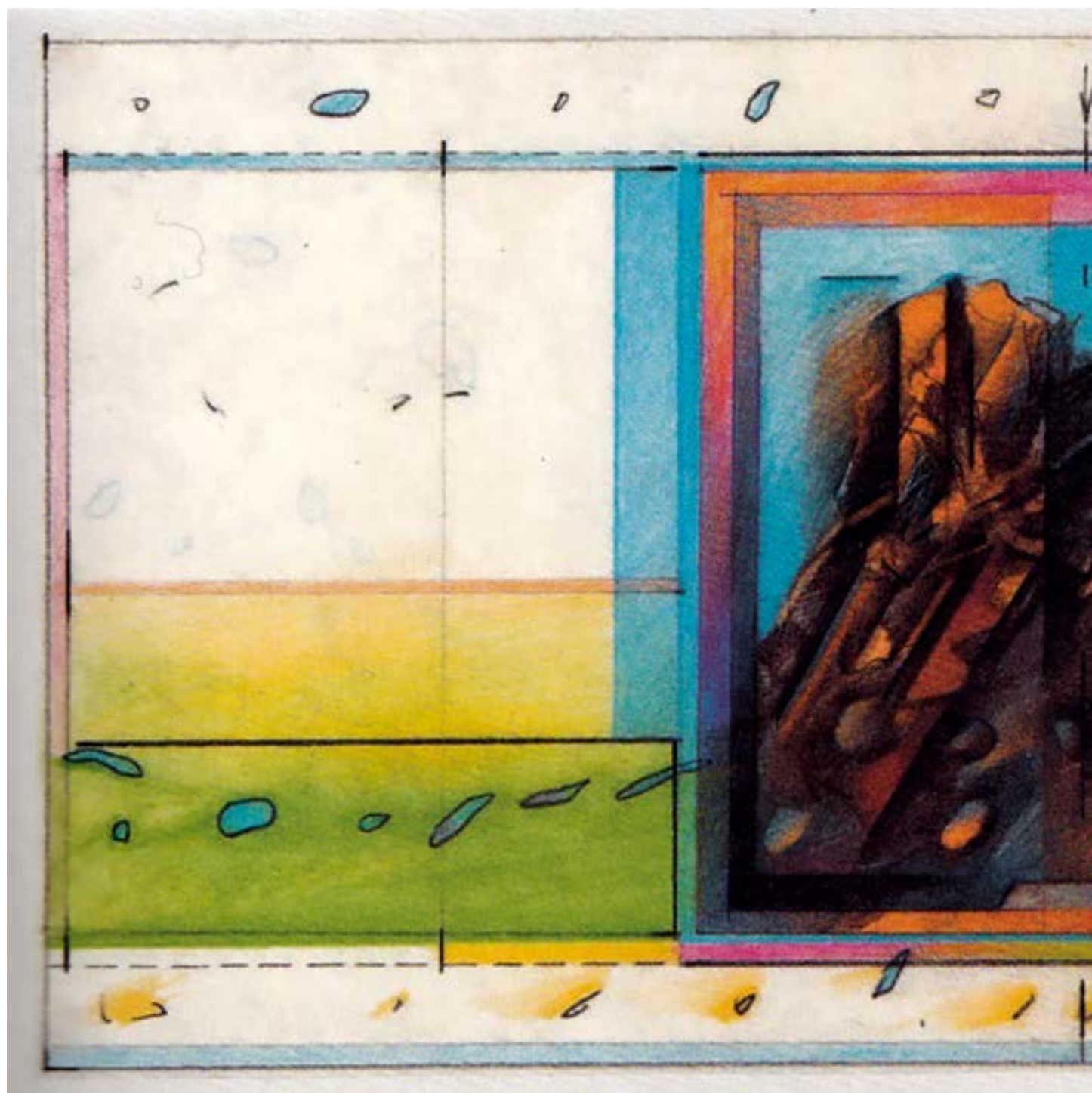
csak keveset említek, ilyen volt például az *Erotika* a Kortárs Magyar Grafikában, melyet az Üblacker Hausl Galériában, Münchenben is bemutattak, az Újpest Galéria *Kisgrafika* tárlatai, a *Vallomások a vonalról* és a *Különös nyomatok* című kiállításokat a Vigadó Galériában említem, de ugyancsak ő jegyzi a *Szekszárdi Országos Színesnyomat* kiállításának a gondolatát is. Az *Óriási Rajz*, a Műcsarnokban (2000) és sorolhatnám.

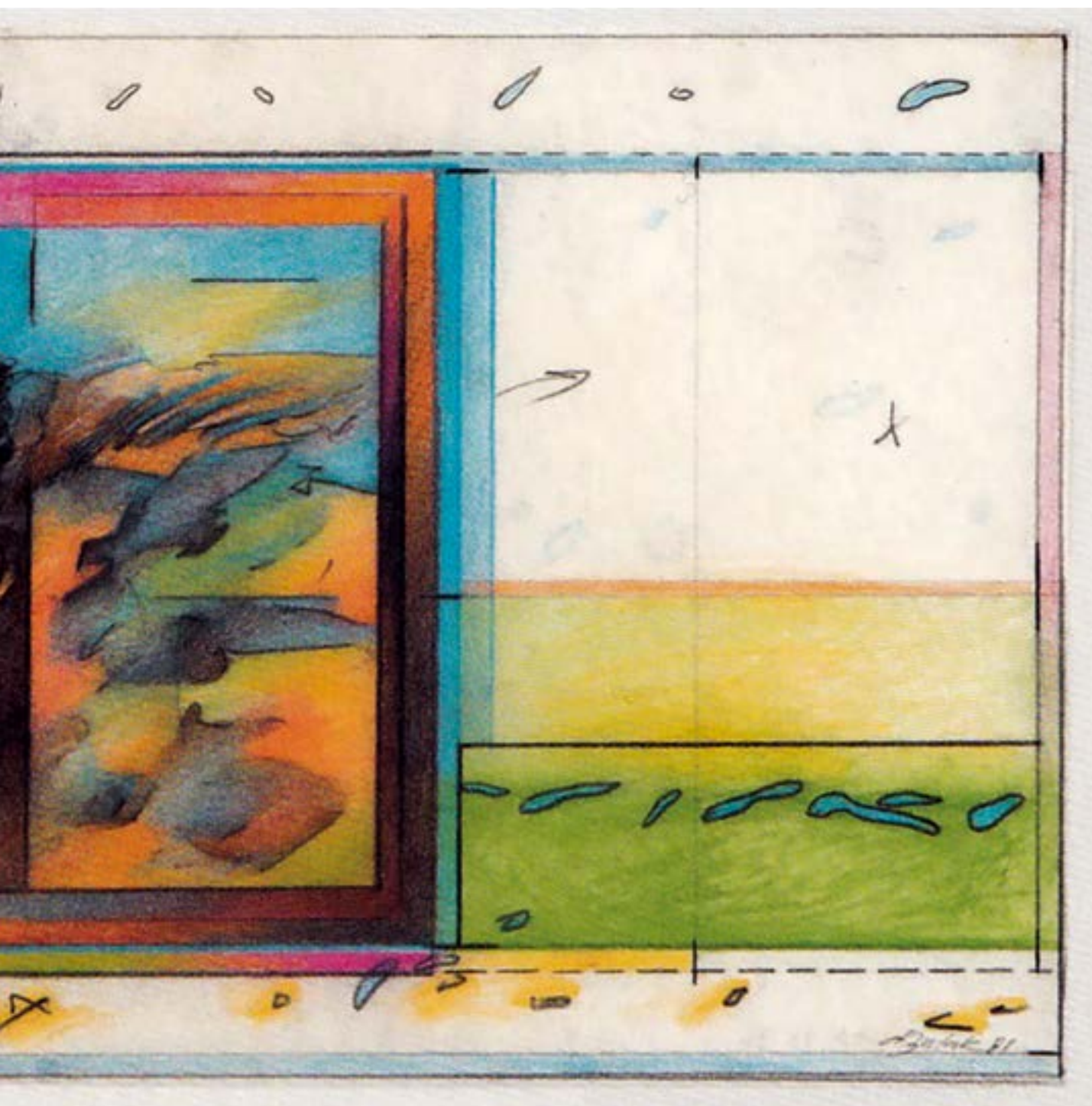
Benes Józseffel, Kovács Péter Balázssal együtt kiadták a Magyar Grafikusművészek Szövetségének *Grafikai műtermek* című nyomtatványát, továbbá felelős szerkesztője volt az *ART fórum* Magyar Képzőművészeti Társaságok Szövetségi kiadványainak is. A kolozsvári Képzőművészeti Egyetem alkalmazottjaként meghívott az első Országos Grafikai Konferenciára (1993), így jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Dusza Éva a diákjainknak felajánlja a szakmai gyakorlatra való pályázási lehetőséget a Miskolci Grafikai Műhelybe.

Nagyon hosszú lenne a lista jótéteményeinek felsorolásával. A közös zsűrizések emlékei mellett a nagyváradi piacon sem fogja sajnos már a juhsajtot meg a kecskeszalámit keresni. Amíg élek, jótetteire emlékezni fogok! Nyugodjon békében!

Attrakció III, 1998, szénrajz, papír, 70×100

Önállósuló tér, 1983, színes ceruza, papír

Napló-Könyvek 1956, 2009,
művészkönyvek sorozat

A gondolatok fázisai

Butak András egyik utolsó alkalommal 2020-ban állított ki a Vízivárosi galériában nyitott közös tárlaton Budapesten, a Magyar Grafikusművészek Szövetsége és a Magyar Grafikáért Alapítvány szervezésében. A művész ez alkalomból adott nyilatkozatából idézünk az alábbiakban.

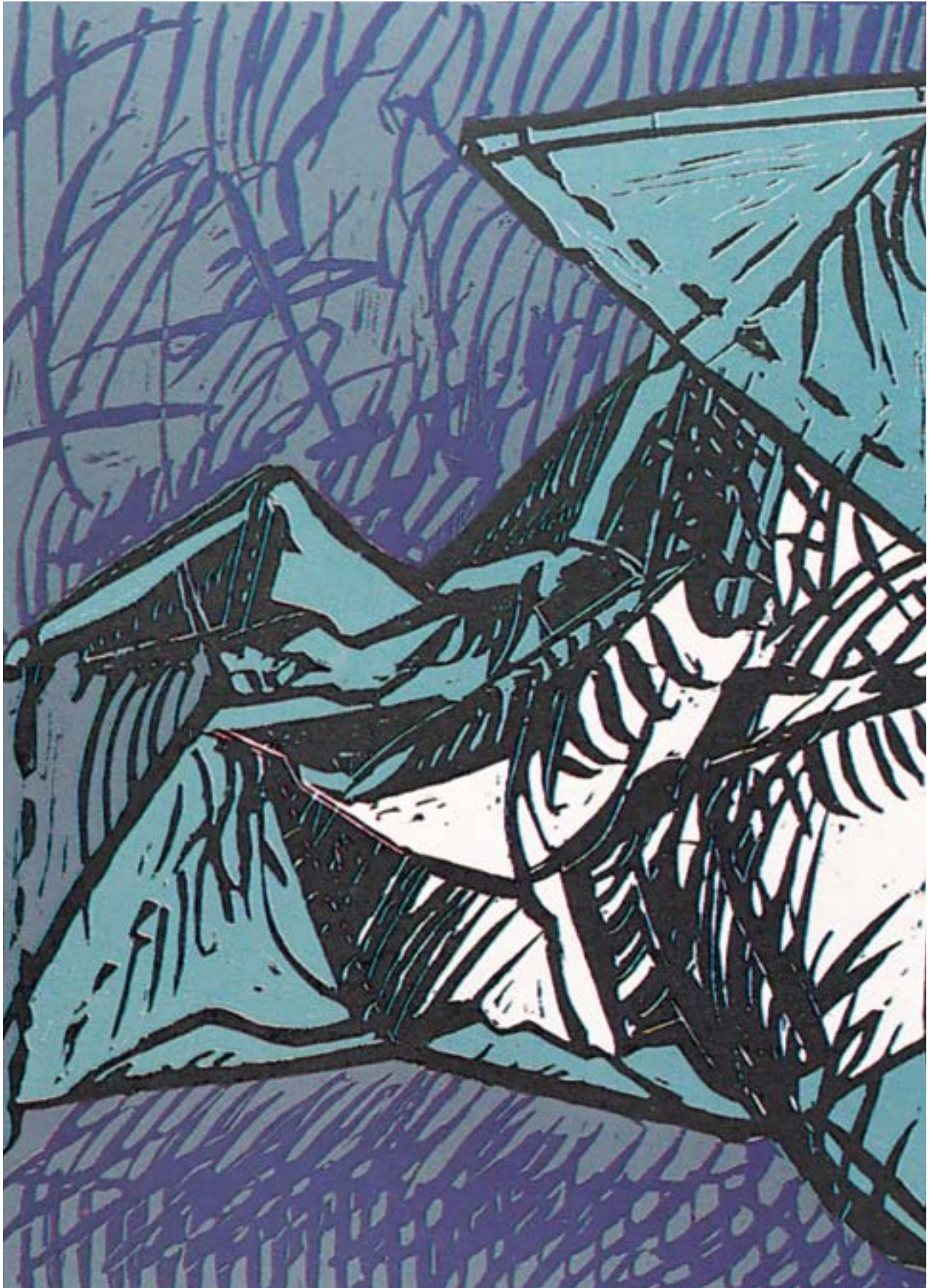
A *Fázisok és nyomatok* című kiállítás gondolata 2018-ban itt fogalmazódott meg ebben a teremben, a Vízivárosi galériában. Akik ismerik a litográfia technikát, tudják, ahhoz, hogy elérjük a végső eredményt, a mű több munkafázison kell áthaladjon. Különböző színek kerülnek egymásra, mire megkapjuk a végleges munkát. Mi ezt a gondolatot kiterjesztettük, s azt mondtuk, a fázisok nem csak annak a műveletnek a folyamatai, amikor egyik színt

rányomjuk a másikra, hanem az is lehet fázis, amikor egy munkának az alapgondolatához vázlatokat készítünk, kipróbálunk különböző festékeket vagy papírokat. Tudniillik a grafikai kiállításokon, főleg a sokszorosított grafikák kiállításain mindig az a munka van jelen, ami a végső eredmény. A grafikákat kóstolható ínyencnek ritkán van arra lehetőségük, hogy megismerjék azokat a fázisokat, amelyeken keresztül halad a gondolat, s végül kialakul a munka. E mostani kiállításon lehetőség van megtekinteni az alkotást a folyamat első pillanatától az utolsóig. Az én esetemben az történt, hogy a papírt és a technikát cseréltem ki, ugyanazt a munkát kipróbáltam lézerprinterrel és szita-nyomattal.

(A Vízivárosi galéria videóanyaga alapján)

Elmozdult rétegek C, 2005, gipsz, szita-nyomat, 40×90 cm

Demény Péter

Olvasó-veduta

A talán legjobb Ottlik-monográfia Jakus Ildikó és Hévizi Ottó párbeszédével kezdődik, amelyben Jakus sorra megcáfolja Hévizinek azokat az előítéleteit, melyekben élettársa az író személyes vallomásaként értelmezi a szereplők megnyilatkozásait, s így „egyerkölcös” könyvnek látatja az *Iskolát*. Jakus szerint ez tévedés, a regény jóval bonyolultabb.

A közösségi hálók korában mindenkinek el kellene olvasnia ezt a párbeszédet. Idézetek milliói áradnak szembe az emberrel, alattuk név, ezt Shakespeare mondta, azt Molière, azt Csehov, ezt meg Ibsen, nem beszélve a sok Dosztojevszkijről, Hrabalról, Thomas Mannról, Pamukról, Ulickajáról és ki tudja, még kiről, holott egyik kedvenc idézetünk sem Tamásitól származik, hanem az epileptikus négertől, akivel Ábel Amerikában találkozik. Ha ezzel tisztában lennének mindazok,

Esszé

DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a *Látó szépirodalmi folyóirat* esszészerkesztője, 1972-ben született Kolozsváron, jelenleg Marosvásárhelyen él.

akik könnyes szemmel idézgetik, talán nem hatódnának meg annyira, bár egyre világosabb, hogy amit az ember egyszer a fejébe vesz, azt elnevezi hitnek, s azontúl vitathatatlanak tartja.

Maga az a párbeszéd is, amelyre hivatkozom, egy könyv, az *Ottlik-veduta* részlete, a valóságban bizonyára nem így hangzott el, nem beszélve arról, hogy mihelyt könyvbe került, megváltoztak a szereplők, egy másféle dramaturgia részesei lettek, s a könyv úgy beszél az összetettségről, hogy közben maga is összetett.

Természetesen nem várom el, hogy mindenki minden idézet alá odaírja, hogy mondjuk William Shakespeare: *Hamlet, dán királyfi*, fordította Arany János, III. felvonás, IV. jelenet, bár azt, hogy ne monogramokat közöljenek szerzői névként, azért mégis elvárnám. De a legfontosabb

felismerés az lenne, hogy egyetlen mondatban-replikában-gondolatban nem lehet összefoglalni a valóságot, bármilyen szépen hangozzék is az a mondat. A XXI. század kiváltképpen nem arra való, hogy egyetlen kijelentésben-aforizmában megpillanthatnánk az igazságát, hiszen abban sem egyezünk meg, vajon a szomszédban háború van-e, és ki a felelős érte.

Azt hiszem egyébként, sokaknak ezért hiányzik a diktatúra mint forma – nem az 1989 előtti zsarnokságra gondolok, hanem bármelyikre. Egyértelmű rendszerre vágyunk, és ezért nem értik a sokértelmű szépséget. A szépség ugyanis soha nem egyértelmű dolgok egymáshoz illesztése. Ellenkezőleg, a szépség mindig sokértelmű dolgok egymáshoz igazítása. Abban, hogy a csatatéren esünk el, és átrohannak rajtunk a lovak, semmiféle problémátlanság nincsen, mégis erről szól az egyik legnagyobb magyar vers. Egy nő, akit sokan még csak szépnek sem tartunk, évszázadok óta izgatja a képzeletet, mert a világ egyik legcsodálatosabb festményén szerepel. Az operákban mindig megölnek valakit, leginkább sok valakit. És ha egy esztéta elmagyarázná Brâncuși csodálatos szobrát, hát őszintén irigyelném az illetőt.

Nem ez a megfelelő attitűd. A szépség hat, felkavaró és lenyűgöző módon hat az emberre. Vannak megnyugtató remekművek, de azok is széthullanak egy leegyszerűsítő magyarázattól. A kolozsvári Mátyás szobor ötven éve itt a szememben, de fogalmam sincs, hogy miért. Ahhoz, hogy elmagyarázzam ezt az érzést, oldalakat kellene megtöltenem, nem egy iskolai tablót, „viszontlátásra 2054-ben”.

Amikor egymondatosan idézünk, megfosztjuk a sort vagy szakaszt a kontextusától. József Attila a legpárttitkárosabb költővé avansált annak idején. Nem tehetett semmit ellene: azzal a merev értelmezéssel képtelen volt megküzdeni. Az, akit eltanácsoltak az egyetemről, így lett a magyar irodalom éltanulója. Ady és Madách követte irigykedve.

Holott az írók különösen szerencsések lehetnének ebből a szempontból. Egy festmény vagy egy szobor ott áll előttünk, térbelisége egyenesen

csábít a tömör összefoglalásra. Egy könyv azonban több száz oldal esetleg, nyilvánvaló, hogy mondatait nem egymástól függetlenül vetették a papírra. Egy dráma is több órás alakulás, egy repika megjegyzése pusztán mnemotechnikai művelet. Még egy vers is a sorok összjátékának bonyolult eredménye.

Mindig Ady jut eszembe, aki felindult, amikor Jászai Mari a Magyar Antialkoholista Liga estjén szavalta el *Az ős Kajánt*. Nemes célok érdekében sem kell feláldozni egy nagy vers sötéten szikrázó szépségét.

Különben a művésznő elszavalhatott volna bármit, ő azonban tévedhetetlenül találta meg azt, aminek a legtöbbet árthatott. Tamási is ezért jár ilyen szerencsétlenül: Erdélyben, ahol helyenként még mindig tombol a szülőföld-mítosz, csakis egyféleképpen hallják az Ábel-mondatot. Holott a 2005-ös magyarországi Nagy Könyv-szavazáson az *Ábel a rengetegben* a 13. helyet nyerte el, azt jelenti tehát, hogy egy olyan közegnek is sokat mond, amely más mítoszokban él.

Erdélyben keveset mond, holott sokat beszélünk róla, s ennek a keveset mondásnak a folyamatos idézés az egyik oka. Úgy jártunk vele, mint az Arany-balladákkal: mindannyian tudni véljük, miről szól. A különféle leegyszerűsítő értelmezéseknek köszönhetően érthetővé vált, és elszegényedett.

Ennek a leegyszerűsítő furornak az eredménye a Wass Albert-imádat is. Őt le sem kell egyszerűsíteni: szereplői többnyire úgy beszélnek, mint a plakátok, könnyen megjegyezhető ideologikus igazságokat mondanak triviális formában. Mintha az egész világ arra született volna, hogy a magyaroknak igazat adjon, és ezt úgy adja elő, mintha általánosan érvényes lenne mindenkire.

A pillanatonként gigabájtokkal áramló világ ellen az egyértelmű igazságok bátyjára van szükség – ez a látszat. Ennek az összeesküvéselméletek burjánzása sem mond ellent, hiszen azok

Egyik kedvenc idézetünk sem Tamásitól származik, hanem az epileptikus négertől, akivel Ábel Amerikában találkozik. Ha ezzel tisztában lennének mindazok, akik könnyes szemmel idézgetik, talán nem hatódnának meg annyira, bár egyre világosabb, hogy amit az ember egyszer a fejébe vesz, azt elnevezi hitnek, s azontúl vitathatatlanak tartja.

mindentől eltekintenek, igazságukat önmagukban találják meg, teljesen zártak és koherensek. Rajongóiknak Shakespeare-re, Csehovra, Madáchra kizárólag a tekintély súlya miatt van szükségük, nem azért, mintha érteni is kívánnák, ami a művekben olvasható.

Így jutottunk el oda, hogy már a tekintély súlyát is lehet kölcsönözni bárkitől. Ablonczy Balázs vagy Drábik János, Tamási Áron vagy Wass Albert, Thomas Mann vagy Georg Stöpple – teljesen mindegy, sőt, az utóbbiak még sokkal jobbak, az előbbiek ugyanis „bonyolítják” azt, ami teljesen egyértelmű.

Tablókkal vívunk, s ez két szempontból is kockázatos: a mondat nem képviseli sem az író, sem a művet, mi pedig már megöregedtünk, korántsem vagyunk olyan hamvasak, mint sok évvel ezelőtt. A gondolkodás azonban megmaradt olyannak, és még lázadó lendületét is elvesztette. Nagy zsibogással ismételtetünk konvencionális dolgokat, és arra vagyunk büszkéek, hogy a hatalmaskodók pártját fogjuk az áldozatokkal szemben. „Tisztán látunk” – állítjuk, és eltakarjuk a szemünket.

Aprilisban van a romák világnapja. Hogy hivatalosan miért *roma*, azt tudjuk, de azt is, hogy a mindennapi nyelvhasználó és főleg a nyelv megmaradt a *cigány* szónál. Kedvesen, elfogadóan vagy elmarasztalóan, esetleg szitkozódva. De mi a helyzet a körülötünk élő cigánysággal? Itt a Partiumban, és ott a Bánságban. Van-e valódi beilleszkedés a sok uniós projekt árnyékában? Melyek a mindennapi gondjaik és gondjaink – nekik és nekünk velük, miattuk? És vajon a nyelv miről árulkodik a témával kapcsolatosan?

(Pásztor Rita)

Az az érzés kerít hatalmába, hogy lassan a roma kérdés is olyan téma, amiről mindenkinek van véleménye és jó ötlete ahhoz, hogy mit miként kellene megoldani. Ennek ellenére nem tapasztaljuk, hogy az érintettek sorsa sokkal jobbra fordul.

Tandem

PÁSZTOR RITA (1968, Szalacs) a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Humántudományi Tanszékének oktatója, szociológus, kisebbségkutató.

na. Mindennapi problémáik évtizedek óta nem változnak. Nem akarnak ők sokat, csak munkát, egy kis házat, ahol a családjuk nevelkedjen, meg boldogabb jövőt a gyerekeiknek. Soraimmal, a témával kapcsolatban érzékenyíteni szeretném az olvasót, valamint arra buzdítani, hogy tanuljunk meg másképp gondolkodni erről a kérdésről.

A cigánykérdés összetett, politikai, gazdasági, társadalmi és oktatási probléma. A közbeszédben a *cigány* fogalmat használva inkább életmódra gondolunk, míg a *roma* kifejezés a nép megnevezését jelenti. Tökéletes paradoxonban él a mai társadalom, azt várja el, hogy a romák alkalmazkodjanak, integrálódjanak, de identitásuk felett nem ők döntenek, hanem a környezetük, már az 1893-as népszámlálás során az volt cigány, akit a többség annak tartott.

Egész életüket, történelmüket áthatják a negatív társadalmi fogalmak. Hátrányt szenvednek származásuk miatt, de az élet minden területén a hiánnyal szembeesülnek, rossz szociális körülmények között élnek, felemelkedésük legtöbbször sikertelen, egyenlőtlen életesélyekkel rendelkeznek.

A minap egy roma női csoporttal beszélgetve arra voltam kíváncsi, hogy szerintük nekik mi a legnagyobb erősségük. Már az első válasz nem az erősségre vonatkozott, de a kapott válasz ettől függetlenül meghatározó volt: „a legnagyobb büszkesége az, hogy öt gyerek édesanyja”.

Ez a mondat pedig elindított egy más irányú beszélgetést, amiben sok öröm és érték került elő. Arról beszélhettek, ami a legfontosabb a roma nőnek: a családról. De mi, nem romák, ritkán figyelünk ilyen mondatokra, mert az előítéleteink tompítják a tisztánlátásunkat.

Tanárként az oktatás oldaláról tudok legtöbbet a romák helyzetéről. Tapasztalataim helyszíne az Érmellék Bihar megyei falvainak iskolai és roma közössége. Tudnunk kell erről az észak-bihari kistérségről, hogy a 2011-es népszámlálás adatai szerint, míg az ország lakosságának 3 százaléka vallotta magát a roma etnikumhoz tartozónak, addig itt 10 százalék fölötti ez az arány. Az itt élő cigányok többsége magyar anyanyelvű. Az iskolával összefüggésben, az iskolai kudarcot mérő, lemorzsolódás helyezi a roma tanulókat a fókuszba. Számtalan kutatás fogalmazza meg azt, hogy a roma tanulók társadalmi, gazdasági, kulturális jellemzők miatt megrekednek a mélyszegénységben, amelyben évszázadok óta élnek. Ezek a fiatalok generációk terheivel birkóznak, nem képesek az aktuális oktatási feltételek mellett kiemelkedni, más perspektívát meglátni, mint azt, amit elődeik, több generáción át megélték. Ha kialakul a változás vágya, nincs kellő önbecsülés, nincs olyan tudás, és nincs olyan anyagi helyzet, amelyben ez valóra váltható. A környezet és család hatás-visszahatás kapcsolata alakítja a terveket, az itt élő fiatalok (és nem csak) külső segítség nélkül nem képesek átlendülni a helyzetükből eredő holtpontra.

Mivel a téma apropója a világnap, ezért megragadom az alkalmat, hogy éljek azzal a lehetőséggel,

gel, amire a világnapok létrejöttek, mégpedig, hogy megszólaltassak egy gondolat-csengettyűt, ami arra figyelmeztet, amit a mai tudásalapú társadalom hirdet: az adekvát iskola és szakma választása a siker, a boldogulás kulcsa. A jövő generációjának boldogulása függ attól, hogy miként választanak, hogyan válnak felelősségteljes, eredményes felnőttekké a mai fiatalok. Ha már a múltat nem tudjuk megváltoztatni, próbáljunk a jelenben empatikusabban, odafordulva viszonyulni a roma közösséghez, hogy ők is megélhessék azt a sikert, amit mi, többiek annak gondolunk.

(Magyari Sára)

Évekig éltem Temesváron az egyik cigányson. Legalábbis mi így neveztük. Jól kijöttünk egymással: én próbáltam írni-olvasni tanítani a gyerekeket – teljesen feleslegesen, ők megvédték a mindenféle suhancoktól. Nem volt bajunk egymással.

Tanítóként viszont nem tudtam megtanítani a cigány gyerekeket sem írni, sem olvasni. Számolni annál inkább. Igaz, negyedik osztályban a lányok már kimaradoztak – állítólag férjhez adták őket.

Dolgoztam olyan polgármesterrel, aki zseniális uniós pályázatokat írt és menedzselte. Ezek a projektek a romák integrációját támogatták. Így azokban a negyedekben, ahol cigány családok éltek, fel tudták javítani az utakat, víz- és gázvezetést, talán még házakat is építettek nekik. Viszont az iskoláztatás csak nem ment olyan jól.

Érdekes, partiumi diákjaim szintén erre panaszkodnak: a magyar osztályokban több helyen nagyon sok a cigány gyerek, és nem tudják őket felzárkóztatni. Sajátos nevelési igényűek, de mi, a módszertanosok nem tudjuk felkészíteni őket arra, hogy ilyen közegben is megállják a helyüket. Nem tudjuk. Talán azért, mert mi magyar anyanyelvű tanulására, tanítására képezzük őket. Talán, mert nem ismerjük egyik nyelvváltozatot sem, amelyet ők beszélnek, így tanítani sem tudjuk azt. Talán, mert magát a kultúrát sem ismerjük – csak kívülről. Így nehéz integrálni. Főleg, hogy jól használható módszertannal a tanügyminisztérium sem segít. Közben meg ott van a mindennapi valóság, és ebben a valóságban egyre kiábrándultabbak a fiatal tanárok, egyre több gyereket íratnak át másik iskolába, másik osztályba, s úgy tűnik, hosszú távon mindenki csak veszít.

Ebben a helyzetben egyáltalán nem segít a pízsinyelv ránk erőltetése sem. Az ilyen jellegű nyelvpolitikai döntések inkább rontanak a helyzeten,

mint segítenek – legalábbis a gyakorlat ezt mutatja. És főként a nyelv természetes működését akadályozzák. A *cigány* szó a magyar nyelvbe valószínűleg szláv átadással került be. A legtöbb európai nyelvben visszaköszön a hangalaki hasonlóság, például: olaszban *zingaro*, spanyolban *cingaro*, bizánci görögben *cingarosz*, németben *Zigeuner* stb. Nyelvünkben többjelentésű szóként van jelen, illetve nagy a szócsaládja is. A denotatív (elsődleges) és szótári jelentés mellett, természetesen konnotatív (kitágított), metaforikus, modális stb. jelentés is kapcsolódik hozzá, az értékjelentés pedig beszélő- és beszédhelyzetfüggő. Valójában nem a szó hangalakja (betűképe) lesz elsődlegesen a fontos. A szócsaládban egyaránt találunk semleges, pozitív vagy negatív jelentésű elemeket is. Például a *cigánykodás* egyértelműen negatív jelentésű, azt jelenti, hangosan, kiabálva veszekednek. De az alkudozik, kunyerál jelentés is kapcsolódik a szóhoz. A *cigánylány*, *cigánypecsenye*, *cigánymuzsika* összetételek viszont inkább pozitív töltetűek.

A roma szónak nem alakult ki ilyen széleskörű használata. A nyelv valahogyan ellenállt. Nem biztos, hogy népszerű és főleg érthető lennék, ha *romálkodásról* beszélnék, *roma lány* vagy *romalány*,

Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Süggérségről incelegj – női szemmel* (HKE, 2021).

roma muzsika vagy *romamuzsika* szegényes jelentésben használható, de nem túl gyakori, a *romapeccsenye* pedig egyenesen kannibalizmust jelentene. Mert a nyelv szeret természetesen működni. A pízsiséget nem nagyon érti. Most nincs rá helyünk, de az is izgalmas, ahogyan különböző frazeologizmusoknak is a kulcsszava a cigány lexéma, például *cigányútra megy*.

A cigánysághoz való viszonyulásunk a mai napig kettős (lám, már megint a bináris oppozíciónál vagyunk): vagy pozitív, inkább romantikus cigányképünk van, vagy ennek teljesen az ellentéte, mely leminősítő, gyűlölködő is lehet. A mindennapokban pedig itt élnek mellettünk: szomszédjaink, tanítványaink, néha üzletpartnereink. S hogy mi integráljuk-e őket vagy ők minket – azt az idő fogja eldönteni.

„Putyinnál senki nem tett többet az ukrán nemzettudat erősítéséért”

A román társadalomnak tipikusan negatív énképe van, az ukrainai menekülthullám pedig alkalmat adott arra, hogy egy jó énjét mutassa fel – véli PÉTER LÁSZLÓ szociológus. A kolozsvári BBTE oktatóját az Európa szélén zajló háborút kísérő társadalmi jelenségekről kérdezte CSEKE PÉTER TAMÁS.

Két éve, az akkor az ismeretlensége miatt még fenyegetőbbnek tűnő világjárvány első heteiben eltűnt a kékszesz és az élesztő a romániai boltokból, sokan vécépapírból halmoztak fel ipari mennyiséget. Márciusban, az ukrainai háború első heteiben megrohamozták a benzinkutakat a romániai autósok, mások étolajból, lisztből vásároltak nagy készleteket. Van-e ezeknek a hasonló társadalmi reakcióknak szociológiai magyarázata?

Társadalom

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő. Az Agerpres hírügynökség munkatársa, a *Maszol.ro* portál főmunkatársa. Kolozsváron él.

Kétséggel az elmúlt évtizedek legsúlyosabb globális válságot éljük. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a világjárvány (bár enyhébb formában) is tart – és azt gondolom, a kettő között szoros kapcsolat is van. Az újszerű és nehezen kezelhető válságok, mint a járvány, magasfokú társadalmi stresszhelyzetet teremtenek, amelynek következtében az elitek legitimitása is csökken, így az emberek felelősöket keresnek. Így történt ez Romániában is a járvány, a bezártság, a közösségi lét hiánya okozta traumák alapján. Ami az étolaj-felvásárlást és a benzinkutak megrohamozását illeti: ez szociológiai értelemben egy irracionális kollektív viselkedés. Hasonlóan a divathoz, pletykához, a tulajdon ellen elkövetett erőszakos lázadásokhoz, a bizonytalanság érzésével kapcsolatos oka és működési mechanizmusa van. A jelenséghez két fogalom társul, az egyik a pánik, ami meg-

Péter László szociológus

alapozza, a másik a rémhír, ami felerősíti. A magyarázatának van egy tágabb és egy szűkebb társadalmi kontextusa. A benzinkutak megrohamozásának tágabb kontextusához tartozik a háztartásokat közvetlenül érintő energiaválság, a háború által generált kollektív sokkhatás, a félelem, valamint az intézményekbe, a politikusokba, illetve egymásba is vetett bizalom krónikusan alacsony szintje. Szintén a tág kontextushoz tartozik a média egy részének tipikus kommunikációs stílusa, ami az érzelmekre alapoz. A szűk kontextus annak a belényesi benzinkútnak az esete, ahol egyik napról a másikra hirtelen 11 lejre drágult az üzemanyag literenkénti ára. Ez a mozzanat gyújtópontként, „trigger-event”-ként működött. Tömegeket bizonytalanított el az információ, hogy 11 lejbe kerül az üzemanyag. Ezzel felszínre törtek azok a félelmek, amelyek az elmúlt időszakban felhalmozódtak, és cselekvésben öltöttek formát. A tömeges vásárlás irracionális viselkedés, mert nem előzi meg egy költséghaszon-kalkulus. A cselekvés alapja a félelem, menetének alakítója pedig a másik fél – a többi pánikvásárló – viselkedése, ami az egyénközi interakciókban versenyhelyzetet is generált. Vagyis a fogyasztót az hajtja, nehogy „lemaradjon” arról, amiben a versenytárs részesül. Ugyanakkor Facebook- és WhatsApp-csoportokban terjedt és torzult az üzemanyag-drágulás híre; a másod-, harmad-, negyed-

kézből érkező információ felerősítette az üzenetet, és ez tovább mobilizálta az autósokat. Ez a vásárlási hullám egyébként villámlásszerű volt, rövid idő alatt ki is aludt, de még előfordulhat más termékek esetében.

Volt egy másik látványos reakciója a romániai társadalomnak a háborúra: a szolidaritás az országba érkezett ukrainai menekültekkel, rengetegen ajánlottak és ajánlanak fel folyamatosan segítséget számukra. Nincs ellentmondás a két reakció – a felhalmozás és a javak másokkal való megosztása – között?

Nincs ellentmondás, a felhalmozási láz egy kisebbségre jellemző, a szolidaritás pedig társadalmi szintű. Utóbbi háttérében részben az áll, hogy a média „a segíteni jó” üzenet terjeszti, és ez nagyon sokakat mobilizál. Az emberek meglepően proaktívan segítenek a rászorultakon. Krízishelyzetben a társadalmi intézmények közötti kapcsolat általában megerősödik, a devianciák, normasértések száma csökken. A társadalom különböző rétegei így azonosulni tudnak egymással, hiszen egy külsőveszély-percepció ebbe az irányba tereli őket. Ez növeli a belső kohéziót, a közös kollektív identitást, az egymás iránti szolidaritást. Ennek a szolidaritásnak, mint az együvé tartozás kollektív érzésének a megnyilvánulása a menekültekkel szembeni segítségnyújtás, ami valóban példás. Ezt az is elősegítette, hogy a román társadalomban most már évtizedek óta – akár kultiváltan is – létezik egy Oroszország-szkepticizmus, aminek társadalomtörténeti oka, politikai előtörténete van. Ezt az alapattitűdöt a háború aktivizálta, az embereknek pedig könnyű azonosulni a menekültekkel. Hozzátenném, a hatóságok időben felkészítették a társadalmat a menekülthullámra, azt kommunikálták, hogy Románia képes befogadni az országukat elhagyni kényszerülő ukrainaiakat. Ugyanakkor a menekülthullám érkezése alkalom arra is, hogy a társadalom a jó énjét mutassa fel. A román társadalomnak tipikusan negatív énképe van. A menekülthullám apropóján most egy másik történetet mondhat el magáról. Mindezek mellett az ukrainaiak iránti szolidaritás megnyilvánulásában, a cselekvő segítségnyújtásban a társadalmilag amúgy is aktív civil szférának nagy szerepe van. Most is aktivizálódtak azok a szervezetek, amelyek korábban más ügyekben is felléptek.

Van még egy jelenség, ami a pandémia kezdetekor is érzékelhető volt a román társadalomban: a politikai opcióknak a hatalmon lévők számára kedvező elmozdulása. A kormánypártok erősödnek, a sokak által Putyin-barátnak tartott, szélsőséges AUR teret veszí-

A román társadalomnak tipikusan negatív énképe van. A menekülthullám apropóján most egy másik történetet mondhat el magáról.

tett a friss felmérések szerint. Szociológiai törvényszerűség, hogy egy külső fenyegetés a hatalom lévőknek kedvez?

Igen, és ezt történelmi példák is igazolják. A 9/11 után Bush elnöknek megnőtt a népszerűsége. Ugyanez történt Franciaországban a nizzai és a bataclani támadás után, vagy Belgiumban is. A mechanizmus nálunk is hasonló, annak ellenére, hogy a sokkot kiváltó esemény nem román területen zajlott. Tehát ha nem követ el a hatalom szarvashibát a válság kezelésében, akkor megnövekszik iránta a lakosság bizalma, ami azonban könnyen elillanhat. Ez kontextuális, szituációs bizalomnövekedés, vélhetően rövid ideig tart. Az AUR népszerűségvesztése egyrészt a vélhető orosz kapcsolatokkal, másrészt pedig azzal magyarázható, hogy ez a párt a Covid-krízisben, szimbolikus aktusok révén tudta növelni a politikai tőkéjét. A járványügyi korlátozások feloldása kihúzta a lábuk alól a talajt.

És mi történik az ukrán társadalommal? A lakosság reakciója ismert: bejárták az internetet az orosz katonákat pusztító kézzel megállító tüntetőkéről készült képek. Az ukrainaiak – köztük sok oroszajkú – összefogtak országuk védelmében, politikai vezetői felsorakoztak az államfő mögött, a híres-hírhedt ukrán oligarchák pénzzel segítenek, sokan hazatértek az emigrációból fegyvert ragadni. A független Ukrajna egy nagyon fiatal állam, mi magyarázza ezt az egységes fellépést az orosz agresszióval szemben?

Formálisan Ukrajna fiatal posztszovjet utód-állam. De az ukrán nemzeti eszme, a történelmi tudat, a kollektív identitás alapjai a szovjet korszak előtti időszakban gyökereznek. Egy részük traumákkal, a Holodomorral, a nácizmus borzalmaival, illetve a szovjet rendszer árnyoldalaival kapcsolatos. A nemzeti érzések pedig külső támadás hatására mindig aktivizálódnak. De voltak más természetű előzmények is. Szerintem senki nem tett annyit az ukrán nemzetépítés terén, mint a 2014 óta a Krím annektálása miatt Ukrajnában agresszornak tekintett Putyin. Úgy vélem, hogy

Nem mindegy, kinek a kezére kerül több mint négyezer nukleáris fegyver, senkinek sem érdeke, hogy hatalmi vákuum és káosz legyen Oroszországban.

(csak) a Kreml számára váratlan ukrán ellenállás a Krím elcsatolásához kapcsolódik. Az volt a fordulópont, amikor még az oroszajkú, magát ukránnak számító népesség is elgondolkodott azon, hogy egy demokratikus perspektívájú országban, vagy egy erősen autoriter rendszerben szeretne élni. Az ukrán ellenálláshoz mindenesetre hozzájárult a 2014 utáni háborús készülődés, a hadsereg felfegyverzése, a nyugati szövetségesektől kapott anyagi, logisztikai és morális támogatás. Ezek a tényezők együttesen mobilizálták az ukrán lakosságot, de most, amikor az interjú készül, még nem tudjuk, ez meddig fog működni. Mindenesetre azt gondolom, ebben az esetben nem hátrány az oroszoknak való ellenállás szempontjából, hogy Ukrajna fiatal állam.

A nyugati szankciók egyik célja, hogy életminősége látványosan romlása miatt a lakosság Putyin ellen forduljon. Felmérések szerint az orosz társadalom egyelőre támogatja az államfő háborús politikáját, van-e esély arra, hogy ez változzon?

Krím 2014-es annektálása 90 százalékosra növelte Putyin támogatottságát, február közepén pedig mintegy 71 százalék körüli volt a deklarált támogatottsága. A Levada-központ felmérése szerint durván három oroszból kettő támogatja a háborút, egészen pontosan 58–23 százalék az arány. De kellő kritikával kell néznünk ezeket a számokat, mert nem egy demokratikus társadalomról beszélünk, s az oroszok többségéhez az jut el, hogy nem háború, hanem „különleges katonai művelet” színtere Ukrajna. Oroszországban a szólásszabadság nem garantált, így kétlem a megkérdezettek őszinteségét. De ha háromból egy orosz azt meri mondani, hogy nem támogatja a háborút, valószínűsíthető, hogy nagyobb a Putyin katonai akcióit elítélők tábora. Háborúellenes tüntetések is vannak az orosz városokban, amelyeken főként a fiatalabb, a mobilisabb fehérgallérosok vesznek részt. Mondhatnánk, hogy néhány száz ember nem túl sok. Azonban, ha szociológusként különbséget teszünk a vélemények volumene (a népesség mekkora hányada támogat valamit) és a kifejezett vélemények intenzitása (adott véleményt vallók

milyen mértékben hajlandók cselekedni is, hogy véleményüket érvényre juttassák) között, akkor joggal állíthatjuk, hogy mögöttük még sokan lehetnek olyanok, akik elítélik a háborút, csak a retorziótól való félelmük miatt – egyelőre – nem mernek tüntetni. Mert az is szociológiai tény, hogy a vélemények változékonyak, s a háborús események függvényében, az újabb ismeretek birtokában egyre többen lehetnek a katonai agresszió ellenzői. A halott katonák koporsói sokak véleményét befolyásolják majd.

Létezik szerintem az orosz társadalomban a felszín alatt egy erősödő szkepticizmus a háborúval szemben, főként a mobilis rétegekben, akik befolyásolhatják a hozzátartozóik, munkatársaik véleményét. Tehát a Levada-számok mögötti véleményáramlatok még nem kristályosodtak ki, és a változó kontextus (a növekvő embervesztés) függvényében a kritikus kisebbségi véleményből könnyen lehet többségi is. A nyugati gazdasági szankciók azt is célozzák, hogy a belső társadalmi elégedetlenség olyan szintre jusson, hogy ez a fordulópont bekövetkezzen. Cél, hogy többet veszítsenek az átlagos emberek, ha nem tiltakoznak, mint ha konformistán viselkednek. Azt persze nem tudjuk, hogy ez mikor következik be, ha egyáltalán bekövetkezik. De nem gondolom, hogy az átlagoroszoktól kellene elvárnunk Putyin megállítást. Ne feledjük, autoriter logikában kell gondolkodnunk. A Kreml most radikalizálódott, a maradék demokratikus elemeket is felszámolja, erős cenzúrát vezetett be, a tiltakozáshoz való jogokat letörte – mint például a tüntetéshez jogot. Max Weber-i értelemben ez egy tradicionális uralmi forma, működése szerint pedig maffiaállam. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a gazdasági szférát a politikummal – elsősorban magával az orosz elnökkel – szoros kapcsolatban lévő kedvezményezettek uralják. Ők az oligarchák, akik politikailag kiszolgálják és anyagilag is támogatják Putyint, cserében a gazdasági hatalmukat az erőszakszervezetek (például a katonaság, az FSZB vezetői, mint az állami hatalom kisajátítói) közvetítésével önkényesen gyakorolhatják és gyarapíthatják. Ez a két utóbbi réteg a gazdasági és politikai haszon reményében tartja fenn a rendszert, Putyinnal a csúcson. Két dolgot fontos tudni. Egyfelől ahhoz, hogy ez a maffia típusú rendszer működni tudjon, nagyon fontos a tartós egyensúly fenntartása az oligarchák és az állami csúcsvezetés között; hogy egyik se tegyen szert túl nagy befolyásra egymáshoz képest, s főleg Putyinhoz képest ne. Eddig ezt az orosz államfő személye és mindkét csoportra gyakorolt erős hatása garantálta. Így szerzett Putyin legitimitást, mert a két cso-

portnak is megérte mindez. A másik dolog, hogy a korrupció generalizált gyakorlata szolgáltatja a politikai és gazdasági erőforrásokat mindkét kör számára. A korrupció pedig mindig ad egy ingatag elemet is a rendszernek, mert ez képezi a kenő- és kötőanyagot, s ha elfogynak a források, instabillá válik.

A rendszer akkor tud fennmaradni, ha a hatalom birtokosát, Putyint körülvevő réteg mindenben igazodik a vezérhez, aki cserébe anyagiakat és befolyást biztosít. A gazdasági szankciók nem véletlenül sújtják az oligarchákat és a csúcsvezetést, valamint családtagjaikat, rokonaikat, mintegy ezer személyt. Ezzel felborulhat a kényes egyensúly a Putyin–oligarchák–belső kör között. Hirtelen van vesztenivaló, sok is. A szankciókkal, ha el nem is apadnak, de megfogyatkoznak a for-

rások. Ha ezeknek az embereknek a körében kialakul egy kritikus tömeg, amely már sokkal többet veszít a gazdasági szankciók következtében, mint amennyit nyer a rendszer további fenntartásával, akkor beindulhat egy erjedési folyamat. Ha a rendszer működése messze elmarad a várttól, a gyenge katonai sikerek a megugrott költségek, az elillanó presztízs, és erodálódott legitimitás tekintetében, akkor elképzelhető, hogy az oligarchák, a fiatalabb titkosszolgák elindítanak egy belső hatalmi harcot. Abban is megvan a kockázat, ha a különböző frakciók elkezdenek egymással harcolni a hatalomért, hiszen egy nagyon erős káderrendszerben, mint a putyini politikai rendszer, ez problémát jelent, mert nincsen utód. Nem mindegy, kinek a kezére kerül több mint négyezer nukleáris fegyver, senkinek sem érdeke, hogy hatalmi vákuum és káosz legyen Oroszországban.

Kormányos László
**KEGYELET
ÉS DIPLOMÁCIA**

**Középkori uralkodóink
utazásai Váradra Szent
Lászlótól II. Ulászlóig.
A Nagyvárad krónikája
szerzőjének új műve már
a könyvesboltokban.
A kötet kedvezményes
áron megrendelhető
online áruházunkban,
a **holnap.ro** oldalon.**

Forgács Áron

Világok harca

Március közepén írom ezeket a sorokat, nem tudni, mik lesznek az ukrajnai háború fejleményei, mire az alábbiak az olvasó elé kerülnek, ezért olyan általánosabb szempontok alapján közelítem meg a mondandómat, hogy azt lehetőleg ne érvénytelenítse az éppen aktuális hadi helyzet. Az ukrajnai háború döbbsen rá arra, milyen törekeny a világunk, mennyire képlékeny, sőt, szinte értelmét veszítette a biztonság fogalma. Korábban is lett volna alkalom elmélkedni ezen, de Szíria, Irak és Afganisztán messze van, a délszláv háborút már elfelejtettük, és ott nem is akkora erők mozdultak meg, most viszont az oroszok indultak el a nyugati ember számára teljesen értelmetlennek tűnő háborúba. Fizikailag ez még egy lokális háború, remélhetőleg az is marad, de valójában a szomszédunkban Kelet és Nyugat, múlt és jelen, de élők és a holtak háborúja is dúl.

Társadalom

FORGÁCS ÁRON kultúrantropológus, szerkesztő, fényképész, Pécsen született 1989-ben.

Kelet vs. Nyugat

Ukrajnában a keleti nemzeti revizionizmus és despotizmus harcol a nyugati demokráciákkal és a globalizációval, de akár a liberális és az illiberális demokráciák harcának is nevezhetjük azt, ami tőlünk pár száz kilométerre zajlik. A két világ között évszázadok óta tartó rivalizálásnak a végső eszköze a fizikai harc, melyben most az ukrán nép fizeti meg vérrel, hogy megpróbált elszakadni az Oroszország képviselte keleti élet- és gondolkodásmódtól. A Kelet és a Nyugat közötti jelenbeli éles különbséget a két világ geopolitikai fejlődésének eltérései is magyarázzák. A gyarmatbirodalmak bukásával a nyugati nagyhatalmak visszavonultak az országuktól távol eső területekről és a dekolonizációs folyamatban igyekeznek kompenzálni valamelyest azokat a népeket, amelyeket évszázadok során kizsákmányoltak. Oroszország gyarmatai nem távoli területek, hanem saját

szomszédai voltak, ahova az idők folyamán nagyon sok orosz vándorolt be. Az orosz gyarmatbirodalom bukása valójában a Szovjetunió összeomlását jelenti, és nagyon sok orosz egyik napról a másikra arra ébredt, hogy az anyaország közvetlen szomszédságában lévő államok egyikében ragadt, ezért gondolja nagyon sok orosz máig azt, hogy minden korábbi szovjet tagköztársaság tulajdonképpen Oroszország része. Így lehet a történelmi realitások és a geopolitika nyelvére lefordítani Vaclav Havel zseniális megállapítását, miszerint a sok évszázados orosz probléma az, hogy nem tudni, hol kezdődik és hol végződik Oroszország. Ez a nem tudás vezetett el oda, hogy a nyugati dekolonizációval ellentétben Putyin rekolonizációt indított be, ami a második csecsen háborúval kezdődött, majd Grúzia megtámadásával és Fehéroroszország kvázi bekebelezésével, legutóbb pedig a kazahsztáni beavatkozással folytatódott. Amit meg most látunk, az Putyin eddigi legnagyobb horderejű akciója: vissza akarja foglalni egykori „gyarmatát”, Ukrajnát, az ukránokat pedig nem is különálló és a többivel egyenrangú népnek, hanem csak egyfajta orosz kistestvéreknek tekinti, akiknek maximum autonómia jár, de függetlenség nem, az oroszoktól való függetlenség végképp nem.

Múlt és jelen

A putyini Oroszország ugyanúgy a globális kereskedelemről tartja fenn magát, mint a Nyugat országai, mégis a revizionizmus, az autarchia és az érdekszférák elavult koncepciói szerint képzelel a világot, a Föld fizikai uralásában és az orosz nép életterének kiterjesztésében látja a legfőbb erőt, de a világ ma már egyszerűen másképpen működik. A robotrakéták, a műholdak, a nemzetközi intézmények és kapcsolatok, a globális bankrendszer és a kibertér korában már nincsenek földrajzi távolságok. Ráadásul Oroszország akkora, hogy az egész világot puffervárnak kellene kialakítani ahhoz, hogy Putyin úgynevezett biztonsági garanciái teljesülhessenek. Oroszország Ukrajna NATO-mentesítését akarja, miközben a NATO ott van Oroszország nyugati határán Szentpétervártól pár kilométerre, a keleti végeken pedig a Bering-szorosnál. Egy ekkora ország, a világ egyik legna-

gyobb atomhatalma, mitől fél? Ez a szegénnyel elegyedő kudarc félelme, hogy nem tudja saját bűvkörében tartani Ukrajnát, és inkább háborúzik, mintsem őszintén válaszoljon a kérdésre: miért nem sikerült ez?

Ha Putyin és vezérkara nem mer erre válaszolni, megteszi helyettük az idő és a történelem, mely túllépett azon a szemléleten, amit Oroszország akar a világra erőltetni, vagy ahogy Yuval Noah Harari fogalmazott, Putyin még nem lépett át a 21. századba, ezért is valószínűsíthető ennek a harcnak a végkimenetele. Lehet, hogy Oroszország végül elfoglalja Ukrajnát, eltünteti a térképről, esetleg bábkormányt állít fel Kijevben, de a gazdasági és erkölcsi kár, valamint a nemzetközi rendszerekből és hálózatokból való kiszakítotttság romboló hatása nem hozható helyre egyhamar. A kortárs világban a bizalom, a megbízhatóság, a stabilitás és a kiszámíthatóság fontosabb tényezők, mint a nyers erő, de Oroszország az előbbieket dobta el az utóbbi kedvéért, és évtizedeknek kell eltelniük addig, amíg a most atomjaira hullott bizalom újra felépülhet. Ha lesz egyáltalán akarat újrakonstruálni azt. Oroszország csak akkor győzhet ebben a háborúban, ha nem pusztán Ukrajnát, hanem a 21. századot is legyőzi, és sikerül visszarántania a világot a 20. századba.

Élők vs. holtak

A nyugati világ egységesen lép fel az agresszor ellen, de rendkívül óvatosan kell eljárnia, mert ha a két fél közvetlen hadi cselekményekbe bonyolódik, az rettenetes következményekkel járó láncreakciót indíthat el. Ezért a Nyugat minden olyan terepen veszi fel a harcot, ahol a direkt katonai konfliktust nem kockáztatja. A gazdasági szankciók miértjeit nem kell magyarázni, arra viszont érdemes bővebben kitérni, hogy miért tiltanak ki orosz sportolókat a nemzetközi megmérettetésekről, miért bontanak szerződést nagynevű orosz művészekkel, azaz miért büntetnek az ukrainai háborúval látszólag semmilyen kapcsolatban nem álló oroszokat is. Ez utóbbi vonatkozásban csak a legismertebb esetet, a Valerij Gergijev karmesterét említem, akinek orosz származása mellett az a bűne, hogy Putyin híve. Mivel a Nyugat nem támadhatja meg Oroszországot, és nem siethet teljes arzenáljával Ukrajna megsegítésére, mert az a harmadik világháborúval lenne egyenlő, ezért a saját területén élő oroszokra gyakorol nyomást, hogy ezzel is visszaáramoljon valami a háború negatív hatásaiból az orosz társa-

dalomra. A szankció nem egyszerűen bosszú minden orosz ellen, hanem a szolidaritásnak a megnyilvánulása, fontos jelzése annak, hogy nem élhetjük az életünket úgy, mintha mi sem történne Európa egyik népével. Az nem lehet, hogy továbbra is orosz gázzal fűtsünk, továbbra is gyönyörködünk az Európában élő orosz művészek produkcióiban, miközben Ukrajnában embereket pusztít Putyin hadi gépezete! Valerij Gergijev túléli a szankciókat, és mikor vége lesz ennek az örületnek, talán vissza is térhet Nyugatra, de a Harkovban, Mariupolban és a többi ukrainai városban lebombázott embereknek már nincs visszaút az életbe. Az az ár, amit Gergijev és a többi befolyással bíró szankcionált orosz fizet összehasonlíthatatlanul kisebb, mint az, amit a Mariupolban elpusztított civilek fizetnek, és emiatt a mérhetetlen szenvedés miatt nem lehet most Európában büntetlenül Putyin-pártinak lenni. Az nem lehet, hogy Gergijev és a többi Nyugaton élő megbecsült orosz művész, sportoló, oligarcha élvezze a nyugati világ nyújtotta összes lehetőséget, előnyöket és megbecsülést, amellyel ők közvetve vagy közvetlenül Oroszország dicsőségét emelik, ám nem hajlandók elítélni a nyugati világot fenyegető Putyint.

De valóban vékony a határ a szankció és az esztelen bosszú között. Az európai ember nem mindig áll a helyzet magaslatán, és a háború keltette krízishelyzet meggondolatlan döntéseket is kikényszerít belőle. Egyes helyeken szankció címszó alatt kísérlet történik az orosz kultúra kilúgozására is: van, ahol Dosztojevszkijt próbálták kivenni az irodalmi tanszék kötelező olvasmányai közül, máshol Csajkovszkijt akarták száműzni a koncerttermekből. Nem összehangolt akciók ezek, mindenesetre elég gyakoriak ahhoz, hogy aggodalommal emeljük fel a szavunkat ellenük.

Ha az orosz kultúra elhunyt nagyjait és műveiket száműzzük saját kulturális horizontunkról, azzal nem büntetjük sem az orosz hadvezetést, sem pedig az azt támogató orosz gazdasági, politikai, kulturális köröket, egyszerűen csak megfosztjuk magunkat értékektől. A szankciókat nem azért kell bevezetni, mert valaki vagy valami orosz, hanem azért, hogy annak a szankciónak legyen valamilyen negatív hatása az agresszorra nézve. A holtakat büntetni az élők bűnei miatt ártalmas és ostoba, mert csak az élők tudnak hatni arra, hogy a háború befejeződjön. Azzal, ha Gergijevet elbocsátják, annak lehet hatása, mert a művész vissza kell térjen Oroszországba, és kénytelen lesz szembesülni az ottani állapotokkal, lehet, hogy megváltoztatja véleményét, és tesz valamilyen konkrét

Mark Rothko orosz–zsidó származású festő (1903–1970), az amerikai absztrakt expresszionizmus egyik legkiemelkedőbb alakja 1954-ben készült műve a Sotheby's aukciósházban

42

lépést, amellyel legalább a saját környezetét jobb belátásra bírja. De ha Milánóban nem olvasnak Dosztojevszkijt, azzal nem bírnak jobb belátásra egyetlen orosz sem, csak a helyi egyetem hallgatói lesznek műveletlenebbek, holott a mostani invázió kell csak igazán sarkallja a nyugati világot arra, hogy még jobban, még intenzívebben foglalkozzon az orosz kultúrával, az orosz társadalommal, mert lám, élet-halál kérdésévé vált megérteni az orosz néplelket, az orosz társadalmat és államberendezkedést. Ha győztesen akarunk kikerülni ebből a harcból, akkor nem kevesebbet, hanem többet kell tudnunk arról, aki fenyeget. Ezzel a háborúval nem vált minden és mindenki bűnössé, ami és aki orosz: sem az orosz kultúra, sem az egyszerű orosz emberek, akik sok esetben ugyanolyan elszenvedői a putyini agresszióknak, mint az ukránok, hiszen a bombázott ukrainai városok lakosságának nagy része is orosz nyelvű. Nem tekinthetjük az egész orosz népet ellenségnek, és ezt éreztetni is kell velük, mert ha mindenkire kiter-

jesztjük az egyébként is elfogadhatatlan kollektív bűnösség elvét, akkor ezzel csak elidegenítjük magunktól azokat a potenciális orosz szövetségeseket, akik ugyanúgy elítélik Putyin háborúját, mint mi. Az agresszorral, és az őt támogatókkal kell hadakozni, de az orosz kultúra, továbbá a harci cselekményekben, az orosz gazdaság finanszírozásában, a propagandában részt nem vevő, vagy arra fel nem használható orosz emberek ugyanúgy nem a mi ellenségeink, mint ahogy a mariupoli színházba menekült, lebombázott civilek sem az oroszok ellenfelei. Hagyni kell útvonalakat és kapukat köztünk és az oroszok között, ha valóban reménykedni akarunk abban, hogy Oroszországban eljöhet egy a Putyintól eltérő világ is. Ha Kelet és Nyugat harcát úgy vívjuk, hogy ebben nem is reménykedünk, akkor a háborúnak soha nem is lesz vége, legfeljebb csak hidegháborúvá hűl, azaz visszazuhanunk a 20. századba. Ami Putyin győzelmét hozza el, méghozzá a mi hozzájárulásunkkal.

Költőkirály vagy mellékalak?

1.

Faludy György (1910–2006) kétszer is el kellett hagynia szeretett hazáját, előbb a zsidóüldözés, majd az 1956 után várható megtorlás miatt. Mégsem mondhatjuk, hogy a sors végzetesen bánt vele, hiszen túlélte az infernókat, s alkalma volt lélekben (versben) elégtételt venni üldöztetéseiért. (államvédelmi hatóság, Révai József, Péter Gábor, Lukács György stb.). Továbbá a sors kegyelme folytán része volt késői szerelemekben, s megélte, hogy „élő legendaként” tiszteljék. Elhalmozták kitüntetésekkel, megkapta a Kossuth-díjat, elnyerte Budapest díszpolgári címét, s szinte naponta olvashatta, hallhatta, hogy az újságokban „költőfejedelemnek, költőkirálynak, élő klasszikusnak” emlegetik. Ezt a prédikátumot rendelte nevéhez összes verseinek kiadója is.¹ A 95. születésnapja alkalmával mozgalom indult annak érdekében, hogy életműve bekerüljön az iskolai tankönyvekbe.² Az irodalomtudomány azonban továbbra is távolságot tart tőle: csak mint mellékalakról hajlandó tudomást venni róla. Joggal, jogtalanul?

2.

„Villon átköltései által vált ismertté és vitatottá; saját verseiben örömmel ismerünk mélyebb lelkiületére, formabravúrájának őszintébb zengésére. Némely költeményében minden kor kultúráját összefoglalná.”³ – jellemzi Vajthó László. Valóban, már első versein csillog a görög, latin, kínai, német, francia, olasz stb. magas kultúra örökségének aranypora. 1935-ben olyan tökéletes parnasszista szonettet tudott írni, amit Babits Mihály is vállalhatott volna. (*Michelangelo utolsó imája*), az 1937-es keltezésű *Szonett egy meséskönyv elé*, ízelítő a nagyköltészetből. Laza kapcsolat fűzte a baloldali liberális Szép Szó-hoz és munkatársaihoz (Reményik Zsigmond, József Attila, Ignóus Pál stb.) A *József Attila temetése* c. költeménye az omázs-koszorú legjobb darabjai közé tartozik. Született művészkarakter lévén taszítja a kispol-

gári életeszme és -stílus. (*Ballada Nulla Károly életéről*) A bölcselet iránti hajlamát *Rig véda: A teremtes* c. költemény dokumentálja. De az absztrakció, a homályos gondolatszövéssé távol áll tőle, élményei zömmel valóságosak, sőt olykor alkalmiak. Költői személyiségének arzenáljában feltűnik empátiája, próteuszi alak- és helyzetváltoztató-beszéltető képessége, aminek nagy hasznát veszi műfordítói tevékenysége során is, továbbá pazar rímhallása, erőtől duzzadó megjelenítő lirico-epikai vénája, a nagyobb kompozíciók iránti vonzódása, amiből azonban többször túlírt versek születnek. Ezek az alakítóeszközök egész költészetére érvényesek.

Egyik főtémája a szexus, néha naturalista, sőt itt-ott pornográf tálalásban, olyan részletekkel, amelyek alig tűnnek nyomdafestéket. (*Barátnő barátnőjéhez*). Mivel az 1930-as évek második felében antifasiszta vers már nemigen kaphatott

Kultúra 43

BAKÓ ENDRE irodalomtörténész, újságíró (Derecske, 1938). A Kossuth Lajos Tudományegyetemen diplomázott, volt tanár, később a Hajdú-Bihari Napló főszerkesztője, az Alföld folyóirat rovatvezetője. Legutóbbi kötete: *Váradai műhely* (tanulmányok, Holnap könyvek 2021). Debrecenben él.

nyomdafestéket Magyarországon, a műfordítás leple alatt fejezte ki tiltakozását az ordas eszmék ellen, amint ezt ő maga tanúsítja összegyűjtött verseinek kötetében Heine *Németországa* kapcsán.⁴

A *Villon balladái*-t (1937) taps és füttty fogadta, ahogy egyéb művei is megosztották a kritikákat, az ellentétes reagálás egész életében végigkísérte, sőt halála után sem változott. Egyesek amolyan verbális ripacskodásnak degradálták az átköltéseket. Faludy ugyanis egyik szemszögből nézve hamisítást követett el, a másiktól tekintve

¹ Faludy György: *Versek*, Magyar Világ Kiadó, 1995.

² Rab László: *Legyünk bátran 95 évesek! – Faludy György a magyar Odüsszeusz*. Népszabadság, 2005. szept. 22. 18.

³ Vajthó László szerk.: *Ma magyar költők*, Dante, 1941. 16.

⁴ Faludy György: *Versek*, Magyar Világ kiadó, 1995, 113.

pedig belebújt egy középkori költő bőrébe, magára öltötte maszkját, s feltámasztott Paul Zech és Bertolt Brecht nyomán, (utóbbit később megvetéssel idézi egy versében) egy korszerűsített (aktualizált) költői mentalitást, a hatalommal szembe-szegülő költőét, aki megveti a konszolidált életformát, s a tagadás pólusán keres valami önveszejtő üdvösséget, sőt, gyilkosságot követ el. Jellemző, hogy Szász Károly XIX. századvégi próbálkozása után Villon (1431–1463), a középkori vágáns költő verseit Szabó Lőrinc, az egyik legjelesebb költőnk és műfordítónk ültette át magyar nyelvre 1931-ben, (*A szegény Villon balladái*) szép, de nem feltűnő sikerrel. Ugyanez mondható minden más hiteles műfordításról (Illyés Gyula, Vas István, Süpek Ottó, Mészöly Dezső stb.) A Faludy-átköltések fölényes versi beszélőjének mentalitása még a műformát is megváltoztatta: „Nem balladák, modern sanzónok irodalmi igényű kabarék számára” – állapította meg Bálint György.⁵ Csakhogy Villon balladákat írt. Legújabbban Magyar Miklós, a francia irodalom professzora Villon kis-monográfiájában azzal indokolja, hogy könyvében nem szerepelnek példaként Faludy átköltései, mert azok nem hitelesek, „holott Faludy tett a legtöbbet Villon magyarországi népszerűsítéséért. Az ok igen egyszerű. Az átköltések során a Villon-versekből Faludy-versek lettek.”⁶

44

És mégis! Komlós Aladár találóan minősítette Faludy eljárását „teremtő hamisításnak”.⁷ Egy verseskötetet az 1930-as években néhány százan, maximum ezren olvastak, míg a Faludy-átköltések egy-egy kiadásának kelendősége elérte a tízezres példányszámot. Faludy tudomása szerint hazatérése előtt (1946) könyve több mint harminc kiadást ért meg, többségük zugkiadásban!) A könyv hatásának titka többek között az egyéniség önfeltárlkozásának gátlástalanul őszinte manifestálása, az álszent, bénító etikai kötöttségek tagadása, a Villon ürügyén megszólaltatott hagyományos irodalmi „fentebb stíl” elutasítása, továbbá a vagányság, az odamondás, a szitokszavak használata, a polgárpukkasztás, az akasztófa-humor, az erotika:

Szeress brit dámát: régi lordok
utódját, szeplőst, kékruhást,
vagy norvég lánnyal lesd a fjordok

⁵ Bálint György: *Ballada a jobb sorsra érdemes Villonról*. Nyugat, 193

⁶ Magyar Miklós: *Az akasztófa árnyékában – Francois Villon*. Európa Könyvkiadó. Bp. 2020. 8.

⁷ Komlós Aladár: *A teremtő hamisítás*. Új Idők, 1946. 597.

fölött az őszi szélzúgást:
szeress szír asszonyt, lassú táncból
vonagló, lomha kéjű nőt,
sápadt görög szajhát Byzánzból,
arany termekben vénülőt:
szeress nagymellű, lágy flamandot,
ki untan s lagymatag mozog:
nem csókol asszonyt úgy a földön,
mint a párisi asszonyok.
(*Chanson a Párisi szépasszonyokról*)

A feltűnően dekoratív poétikai elemeket, az érzéki (néha naturalista) szóképeket és az eretneknek számító eszméket oly ügyesen, könnyedén adagolja és forrasztja össze, mintha azok már születésük előtt léteztek volna. A lefegyverző műveltség-tanúsítvány azt sugallja, légy művelt, de nem kell hasra esned a tudomány előtt. Lám, a tudósok is gyarló emberek, berúgnak, paráználkodnak, mi több, a Biblia sem szentek galériája:

Noé komám, szőlők, borkádak apja,
s Szilénusz, ki a mustot ápolod,
s te is Lót, kit felöntve a garatra
lányaidhoz vitt a mámorod,
amit még máma is szemedre hánynak,
figyeljetelem rám, három jómadár:
a Szajna-menti Párisban vásárnap
mint hű keresztény halt meg Jehan Cotar.
(...)
vigyázzatok reá, hogy el ne fogja
a strázsa őt az éji sildbakon
(...)

(*Könyörgő ballada szegény borissza
Jehan Cotart lelkéért*)

3.

Következő saját kötete (*Őszi harmat után*, 1947) zömmel első emigrációjában fogant költeményeit kínálja. Verses önéletrajzi beszámolót kapunk 1938 szeptemberétől 1946-os hazatéréseig – ezt a pikareszk epizódokban bővelkedő *Pokolbéli vig napjaim* c. memoár is hitelesíti – amint-hogy Faludy költészetének fővonulata önmaga krónikája, verseinek szervező centruma a szubjektivitás. Külön ciklust alkotnak a marokkói, majd amerikai ihletésű versek. Az epikus indítású költemények természetesen mindig fel vannak dúszítva érzelmi vagy intellektuális reflexiókkal, melyek olykor a gnóma bölcséleti dimenziójába emelkednek, máskor az eruptív érzelmi kiáradást: a hazai emlékek melegét, a magánosság, a honvágy, a kiszolgáltatottság, a halálfélelem gyötrelmét, a megdöbbenést a francia kapituláción (*Atlantisz*) és a sanyarú helyzetben is működő libidót jelentik.

Ez utóbbi morális tehertételét (nem a vele lévő felesége az erotikus élménybeszámoló partner; többnyire egy fiatal marokkói arab férfihez szólnak a vallomások) kissé könnyedén lesepri válláról. Honvágy és kétség egyként gyötri. Mindkét érzéséről megindító sorokban vall önéletrajzi esszéregényében is, ahol tucatnyi érvet sorol fel a hazatérés mellett. Bár *Az emigránsok szesztinájá*-ban a rímjáték kissé mérsékli a tragikus múlt-szemlélet és az optimista jövőkép ütköztetéséből származó feszültségét, de az *Ajánlás* sorai ódai erővel szárnyalnak:

Szállj, szesztinán, egyhangú, szomjú lépcső,
hirdesd a bujdosóknak: hazaérünk,
hirdesd: virrad az új remények álma,
és meglátjuk, bolyongók boldog álma,
piros pipacsú, kenyérszagú ország.
szikkadt mezőjű örök Magyarország!

E kötet vezérverse az *Óda a magyar nyelvhez*.
Most, hogy szobámban ér az est setétje
te jutsz eszembe Szent Gellért cselédje
s ajkad, melyről az esti fák alól
először szólt az ének magyarul.
Arcod mongol emléke rég ködös
de titkunk itt e földön még közös
s a te dalod kísér utamra fájón
messze e tájon.
(...)

4.

1956 után több mint harminc évig tartó újabb emigráció következett Faludy életében. E korszakában többszáz költemény született! Lenyűgöző szellemi látóköre, önállósága, történelmi, mitológiai, művészettörténeti jártassága, nyelvtudása. Az új folyam az exodus, az emigráció első benyomásait, (*Exodus Bécs* 1956 stb.) világjárása élményei rögzíti, (perui, amerikai, svédországi versek) majd tekintete visszafordul a hazai zord valósághoz: Nagy Imrét kivégezték!

Faludy filozófiai reflexiói egyrészt a marxizmus-sal való végső leszámolásról tanúskodnak, de a jóléti társadalom sem eszménye, miképp a tudományos-civilizációs fejlődést sem ismeri el igazi haladásnak, mert nem az ember áll céljának homlokterében, hanem a politikai érdek és a profit, amit nem is titkolnak. A „plasztik-társadalom” üressége, a jólét hajszolása az ő értelmezésében az emberi vég kezdetét jelenti, mert eltorlaszolja a jövő útját, – állítja szenvedélyesen az *Apocalyptica* c. versében. Erős vonulatot képeznek szerelmes versei is, s nem utolsósorban a mesterek, barátok emlékezete.

A *Börtönversek 1950–1953* a maga nemében különös kollektív. Az Államvédelmi Hatóság pincéjében és a recski lágerben, illetve magánzárkában töltött „pokolbéli víg napjait” idézik ezek a jajkiáltások. Voltaképpen ez a költői teljesítmény a művészet diadala az erőszak felett! Faludy apokaliptikus „élménye” is van annyira „húsbavágó”, mint Gyóni Géza számára Premyysl vagy Radnóti Miklós számára az erőltetett menet a halálba. Neki még notesze sem volt, ő maga a kézirat. (*Széljegyzet papír nélkül*) De szerencsére, ő túlélte! A költemények közül mégsem került bele egy sem a szűkebb vagy tágabb irodalmi tudatba, a nemzeti emlékezetbe. Mert az idő nemcsak jótékonyan gyógyít, hanem kegyetlenül szelektál! Költőnk is különbséget tesz „jobb és legjobb” versek között, s nem véletlenül írta a verseskötet kísérő szövegében szerzeményeiről: „akármilyen is legyen irodalmi értékük.” Jogos kérdés: elég áttételes-e a formába öntés, végbement-e az élmény esztétikai lepárlása, vagy inkább a téma nyers mivoltában várakozik befogadásra?

5.

Végül maga az ember. Rokonszenves töretlen magyarság-identitása, megalkuvásra képtelen jellege, műveltsége, őszintesége. De mintha csak rá gondolt volna Illyés Gyula: „Ellenszenves a magát öregén is fiataloskodva kellett, a meglett állapotát kamaszszökdelésekkel tarkító művész. A szökdelést ugyanis elméjéről várjuk el...”⁸ Faludy évtizedeket élt nyugati országok nagyvárosaiban, ahol nem a puritanizmus szelleme uralkodik, alkatiilag pedig erős volt benne a játékosztön, a humor, a groteszk iránti affinitás, s nem hiányzott belőle egy adag szemfényvesztés, kalandorság sem.

Azzal kezdtem, hogy rajongói költőkirálynak koronázták. Ez nyilvánvaló túlzás, különösen, ha ezt a legnagyobb magyar költő értelmében gondolták, mint Mikes György és Arthur Koestler, amit már az ugyancsak emigráns Gömöri György is megkérdőjelezett.⁹ De Faludy kétségtelenül egyedi színfoltja irodalmunknak, egyéniség, akinek méltán vannak és lesznek olvasói, sőt rajongói, noha költészetének csak egyik típusát preferálják. Mindenki ítéljen róla hite szerint.

⁸ Illyés Gyula: *Dőlt vitorla*. In.: *Teremtleni*. Összegyűjtött versek 1946–1968. Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1973. 427.

⁹ Czigány Lóránt: *Igricek utódja. Faludy György összegyűjtött versei*, Püski, New York 1980. Új Látóhatár, 1981. 534–537.

André Ferenc

Nem egészen konkrét barangolás Szócs Géza költészetében és környékén

ANDRÉ FERENC előadásával folytatódott az *Újvárad* irodalmi sorozata, a Kortárs klasszikusaink, ezúttal SZÓCS GÉZA költészetéről. Az alábbiakban az elhangzottak rövidített, szerkesztett változatát olvashatják.

Én nem vagyok irodalomtörténész, én irodalomelmélettel meg szövegekkel foglalkozom. Tehát ahelyett, hogy irodalomtörténészként kontextuálisan vizsgáljam Szócs Géza életét és költészetét, meg a kor történeteit, inkább magáról a költészetéről beszélnék.

Kultúra

ANDRÉ FERENC (1992) költő, műfordító, slammer, szerkesztő. Csíkszeredában született. A FISZ, az EMIL és a Romániai Írók Szövetségének tagja. Kötetei: *szótagadó* (2018), *Bújócskaverseny* (2020).

Igazából egyetlen alkalommal találkoztam vele, 2013-ban a kolozsvári Bulgakov kávéház teraszán, a könyvbemutatójára mentem tudósítani. Akkoriban fiatal költőként szinte senkit nem ismertem, csak Orbán János Dénest, aki ott ült egy asztalnál, s intett, hogy én is üljek oda. Egyszer csak megérkezik Szócs Géza a nagy szivarával, a mellényével, a teljes jelenlétével. Odaült beszélgetni. Én a sarokban ittam a kávémat, a sörömet és hallgatóztam. Akkoriban még dohányoztam, szívtam a piros Marlborót, mert azt gondoltam, az a férfias. Odajött a teraszra egy hajléktalan, egy koldus, s kért tőlünk egy szál cigit. Géza nem adott neki a szivarjaiból, hanem azt mondta, odaadja a koldusnak az én cigimet, s nekem majd vesz másik csomaggal. Mondtam, jól van, nem tudtam határozottan reagálni, hogy nem, nem, soha. Ez tör-

tént, aztán jött az előadás, a könyvbemutató. Géza szépen felolvasott, aztán eltűnt. Én meg maradtam cigi nélkül. Ennyit beszélgettem vele.

Mai előadásom címe: *Nem egészen konkrét barangolás Szócs Géza költészetében és környékén*. Ha a huszadik század második felének a költészetéről beszélünk, akkor valamit kezdeni kell a modern, meg a posztmodern fogalmával. A magyar irodalomban, de a világirodalomban is a hatvanas-hetvenes évek fordulóján indult el a posztmodernhez való viszonyulás, érdekes hullámokban. Nem könnyű kérdés például az, hogy mit értünk a modernség alatt irodalmi, kulturális szempontból. A 19. század végén az ipari forradalom idején van olyan tapasztalat, hogy mindent lehet, a tudomány által meg tudjuk váltani a világot. Három szimbolikus figurája van a modernségnek, az egyik Albert Einstein, aki a tudományban hozta el azt a hitet, azt a naivitást, hogy megismerhető a világ, van egy összefüggés. A másik Sigmund Freud volt, aki azt mondta, ha eleget gondolkodsz, eleget vájkálsz magadban, eleget bántalmazod önnön lelkedet, akkor el tudsz jutni elég mélyre, meg tudod ismerni önmagadat. Aztán ott van Nietzsche, aki azt mondja, Isten halott. Ez egy paradox dolog, mert ha valaki nem olvasta eleget Nietzschét, az nem tudja, valójában ő arról beszél, hogy az, hogy mi öltük meg, valójában azt jelenti, eltávolodtunk istentől, nem keressük őt, hanem a tudományba menekültünk. Amitől kiszolgáltatott lesz az ember, mert nincs kapaszkodója. Akkor jöttek ezek a világi narratívák, amibe próbálnak kapaszkodni, amiben megszűnik a hitbe való kapaszkodás biztonsága. Jött a szocializmusba vetett hit, a nemzeti szocializmusnak nevezett nácizmusba vetett hit. Próbáltak kapaszkodókat keresni az emberek, s ezt tudománnyal alátámasztani. Tudományos gondolkodással ugye mindent meg lehet magyarázni, mindennek van egy mélyebb olvasata, s ez nem valami transzcendenciális valami, hanem világi és tárgyias. Ez benne van a költészet-olvasatokban is, számoljuk csak meg szépen, hogy abban a versben hány metafora van, hány hasonlat. Ez a formalizmus, strukturalizmus irányzatához köthető, ami a múlt századelő iro-

dalmi gondolkodása. Ha eleget vizsgáljuk a struktúrát, akkor végül megtaláljuk a verset. Ott a szürrealizmus, amely a belső tudatfolyamokat próbálja megismerni a saját írásfolyam által. Ott a letisztult naturalizmus, ezzel a világ leírása a cél, lehetőleg minél pontosabban. És elhinni, hogy a világ pontosan leírható, dokumentálható. Proust leíró nyelve is ennek a modernségnek egy másik ága. Roman Jakobson kiváló nyelvész és Claude Levi-Strauss kiváló antropológus képesek voltak Baudelaire-nek a Macskák című versét oldalakon át elemezni, vizsgálni, hogy a jelzők hogyan viszonyulnak egymáshoz, miként a rímek, a mondat-szerkezetek. Írnak egy csomó oldalon át arról a versről, amit a költő a macskáknak írt, a macskák-ról szól, a macskák fenségéről.

Végül a tudományba vetett vak hit oda vezetett, hogy emberek képesek voltak kiszámolni, hány óra alatt, hány mozdonnyal, hány embert, milyen messzire lehet elszállítani. Mi az a minimum, ami szükséges ahhoz, hogy a katonáknak legyen elég élelmiszere, s hány ember, hány óra alatt hány gödröt tud megásni, milyen messziről kell a katona egy embert lelőjön ahhoz, hogy ne fröccsenjen rá a vér, ne kelljen a ruháját túl gyakran mosni. Ezt mérnökök kiszámolták, racionálisan végigvezették. Egy nagy törés volt ez az emberiség tapasztalatában, a holokauszt után, ami a posztmodernnek ágyazott meg. A mindenféle nagy narratívákba vetett szkepszist hozta el ez a törés. Hogy bárki, aki azt mondja, tudom a dolgokat, elhozom a nép jövőjét, az igazságot, azt az embert szkepszissel nézik. Mindent, aminek íve van, ami egyenes, ami tiszta. Ez az a kor, ami megágyazott Szócs Géza és az ő kortársai költészetének. Tudott nagyot robbantani.

A posztmodernnek azért volt szüksége annyi ironikus meg szimbolikus elemre, mert már nem volt hihető az, ha valaki azt állítja: én mondom az

igazat. Mert az igazságba vetett hit is megrendült. Ekkor kísérleteztek az írók azzal, hogy lehet beszélni arról, amiről mindannyian tudunk, de nem mondjuk ki. Főleg itt Kelet-Európában. Szócs Géza attól sokkal másabb az elődeinél, mert az ő lírájában ott van egy egészen másfajta, reménytelen játékosság. Szilágyi Domokosnál is ott van a játék, a nyelvi bravúr, de nála van egy keserű szájíz. Szócs ehhez képest egy egész másfajta játékot hoz be, s egy példa nélküli felszabadítását a nyelvnek. Ő még a szerelmi lírát is képes összemosni a rendszerkritikával, lásd az *Egy januári délelőttön* című szövegét, a követési perverzcióval, ami a kornak a szimptomatikus szimbóluma. Lehozza nagyon személyesre azt, ami az általános közérzet.

Egy januári délelőttön

bizonytalanul szegődtem volna nyomodba; nem akartalak volna megszólítani, és tulajdonképpen követni sem: pusztán csak gyönyörködni öntudatlan eleganciádban. Lépteimet egy kevéssé ismert titkosszolgálat ügynöke követte volna. Az ügynököt pedig egy másik szervezet nyomozója. A nyomozót saját felesége figyelte volna távolabbról: féltékenységi rohamoktól gyötört, idegbeteg asszony, olyan, akire állandóan egy ápolónak kell föl vigyáznia. Ez után az ápoló után loholt volna egy cigánykölyök; rágógumit kunyerálva tőle. Nehézkes léptekkel indult volna a kölyök után az anyja, hogy istenesen elfenekelje, valami korábbi csizlikéséért. A cigányasszony valójában kém lett volna; összekötője, egy magasrangú diplomata, épp fölbukkant volna a sarkon, hogy – úgy mond – jószoltasson a tenyeréből. Közömbös arccal indult volna abba az irányba, amerre az asszony. A diplomatát testőrök és kémelhárítók követték volna. Az egyik kémelhárító véletlenül tilosban hagyta volna parkolni a kocsiját, mikor a diplomata nyomába eredt. Egy mit sem sejtő közlekedési rendőr indult volna a kémelhárító után, hogy elcsípjé és megbírságozza. A milicista szeretője ekkor bukkant föl a sarkon – ekkor bukkant volna föl – könnyű léptekkel szaladva kedvese után, aki a kémelhárítót követte, az pedig a diplomatát, amaz a cigányasszonyt; a cigányasszony a kölykét, a kölyök az ápolót, az ápoló a beteg feleséget, a feleség a detektívet, a detektív az ügynököt, az ügynök engem, én pedig – tudod – téged. A milicista kedvesét iskolából ellógott suhancok követték volna, őértük viszont az osztályfőnök szalasztotta volna el két társukat; és így tovább, ez mind így ment volna tovább. Egy szó mint száz: ezen a délelőttön érthetetlen zsongás, titokzatos mozgolódás támadt volna az utcákon, s az egész megbolydult város a te öntudatlan lépteidet követte volna öntudatlanul.

A kortárs költészetben gyakran tapasztalom azt, hogy a szerzők megelégszenek a költői képek vizuális ingereivel, szép mondatok vannak, ezeket

A kivételes nyelvi bravúrtól (zúzmarás hiúzmarás) a szabadvers személyességéig vagy a közéleti költészetig számtalan világot behoz, az égvilágon akármiből, egy cetliből, egy falfirkából is költészetet tud csinálni.

46
érzékeljük, de valami mégis hiányzik, a zeneiség. Oravecz Péter költő mondta egy kolozsvári esten, hogy ha kortárs verset olvas, sokszor az a benyomása, mintha egy idegen nyelvű szöveg nyersfordítását olvasná. És ez az, ami Szőcs Gézánál nem fordulhat elő. Egy nagy költőnél nem lehet ez az érzetünk. Egy másik dolog, amit Szőcs költészetében nagyon szeretek, hogy szinte minden nagy verse mögött van egy fantasztikus ötlet. Nem csak mondatok vannak benne összerakva, hanem van egy koherenciája, s ha nem is mindig a szavak, de a kép, a hangulat mégis mindig valahogy összerántja, egyben tartja a szöveget. Más költőnél, ha azt érzem, hogy bátran felcserélhetem a mondatokat, az gyanús. Vagy ha visszafelé olvasva sem változik különösképpen a szövegnek az értelme. Az Én lakom szíved mint denevérben mondjuk fejjel lefelé jeleníti meg a szöveg egy részét, de hát a denevérek is ugye fejjel lefelé lógnak.

A *hajócsavar* című verse is szemléletes példa arra, mennyire sokféle lehet a költészet Szőcs Gézánál. Nála az a legizgalmasabb, hogy a kivételes nyelvi bravúrtól (zúzmarás hiúzmarás) a szabadvers személyességéig vagy a közéleti költészetig számtalan világot behoz, az égvilágon akármiből, egy cetliből, egy falfirkából is költészetet tud csinálni. És amit minden jó lírából lehet tanulni, az a költői figyelem, hogy nem akkor költő az az ember, amikor leül verset írni, hanem ez egy folyamatos munka. Úgy kell nézni a világra állandóan, hogy mikor lesz a kígyóból csapvíz és a csapvízből kígyó. S ezt hogyan tudom összekötni, s az ilyen összekötődéseket folyamatosan figyelni kell.

A hajócsavar

Nem is tudom, mihez kezdenél, ha adnék neked egy hajócsavart. Mondjuk, adósságba verném magam, elárverezném mindenemet, amíg sikerülne megszereznem egy viharvert óceánjáró propellerét. Aznap, mikor a szállítómunkások letennék a hatalmas és jellegzetesen hajócsavar-illatú hajócsavart a házatok előtt, s

becsengetnének hozzátok, lesben állanék valahol a közelben és figyelném az arcod.

Olyan lány kell nekem, aki örülne a hajócsavar-nak.

A *hajócsavar* példa arra, hogy a szeretetnyelv az, amit Szőcs Géza keres, s ezt nagyon fontosnak tartom akkor, amikor a világban annyi harag, annyi reflexszerű indulat működik. Akkor a költészet megteheti azt, hogy visszahozza a finom kis működéseket, összefüggéseket, amiktől költészet a költészet. Persze ez a szöveg egy abszurd, ugye az egy elég agresszív dolog, ha kapsz egy hajócsavart ajándékba az ajtód elé. Mondhatni már picit zaklatásnak is minősül, bár ki tudja, lehet egy tengerészlány kapta. Izgalmasak benne a nyelvi elemek, a hajócsavar szó többszöri ismétlése, eleve hogy a viharba lehet erről a szóról verset írni, sőt nem is csak egyszerű hajócsavart említ, hanem egy viharvert óceánjáró propellerét, ez már nagyon specifikus, érzed benne azt a rozsdás megfáradottságot. Ez a pimaszság, ennek ebben a rövid szövegben helyet találni, a jellegzetesen hajócsavar illatú hajócsavart a házatok előtt hagyni. Ez a posztmodern elbizonytalanító játék, hogy elképzeljük, milyen is a hajócsavar illata, miközben tényleg, szagolt-e már közületek valaha bárki is hajócsavart? Vajon milyen illata van, ez lassan elkezd piszkálni az ember agyát. S attól csodálatos, hogy ő nagyon érezte ezeket a piszkálási lehetőségeket a költészetben.

Befejezésül idézném még Szőcs Gézától a *Kolozsvári horror* című verset.

Egy novemberi éjszakán, házkutatástól tartva, a folyóba dobtam egy magnószalagot. A te hangod volt rajta; hiszen tudod, melyik szalag lehetett ez.

Azontúl még jóideig, valahányszor átmentem azon a Szamoshídon, mindig téged hallottalak a vízből.

Itt is az a szép, megtalálni a varázslatot, végigvinni ezt a szép történetet és visszatérni bele. Nem tudjuk, milyen szalag lehetett ez, de sejtjük azért a dolog négyféle megoldását, miközben nem sejtünk tízezerféle másikat. Nem az van benne, hogy bármi lehet, nem szórja szét a jelentéslehetőségeket, hogy akkor az égvilágon mindenhez köze lehet ennek az eldobott magnószalagnak, s bármi lehet rajta, amiért azt a Szamosba kellett dobni.

A 2021. december 15-én a nagyváradi Léda-házban elhangzott előadás részletei alapján. A hanganyag átíratát készítette és szerkesztette: SZÜCS LÁSZLÓ.

Az idézett versek forrása: szocsgeza.eu

HETVEN ÉVE HUNYT EL MOLNÁR FERENC

Boka László

Valós világhír közelében

Talán a legismertebb magyar szerző mindmáig a nagyvilágban. Alig húszévesen lépett az irodalomba egy novelláskötettel, később regénnyel is próbálkozott, de igazi műfaja, mindene a színpadi irodalom lett. Polgári drámaíró, a modernizálódó, 20. század eleji nagyvárosi polgárság lelki állapotának parádés megszólaltatója. Közben – ezt kevesebben tudják – ironikus és szatirikus prózája legalább olyan irodalmi értéket jelent, mint (sokszor vitatott) drámai műveinek nagyobbik része. Szerb Antal találó kifejezésével igen korán ő lett a „pesti közönség szeme fénye”, a „színpad bámulatos virtuóza”, aki nem csupán írt a színpadnak, de kényesen ügyelt rá, hogy jelenetei úgy éljenek a színpadon, ahogyan megálmodta azokat. Hogy a pergő párbeszédnek minden esetben a színészek testére szabottak legyenek, az egyes jelentek „üssenek”, s úgy hassanak, ahogyan megálmodta azokat, ezért részletekbe menő útmutatásokkal látta el minden félsorát. Számára a színészek leginkább a budapesti Vígszínház legendás alakjait jelentették, ahol első sikereit aratta, s volt, amikor egy-egy konkrét színművészre írt meg, formált meg egy fikatív karaktert is. Persze ennél sokkal lényegesebb, hogy figurái örökérvényűek, univerzálisak. Olyannyira, hogy legtöbb esetben nincs is lokális színezetük, ezért lehetett könnyen fordítani, adaptálni. Persze mindez nem lett volna elég a világsikerhez. Mégis, ha valaki csak olvasná ezen darabokat, könnyen etikai problémákat, enyhe szentimentalizmust, langyos nyárspolgári attitűdöket és sűrű túlvilági képeket találna bennük, melyek a korabeli nagy, európai drámaíróknak csak árnyképeiként lennének olvashatók. De amint színpadon összeáll minden, élővé lesz minden apró jelenet, iróniával, humorral vagy drámai feszültséggel telik meg, a legprofibb esztéta vagy pszichoanalitikus sem találhat benne kivetni valót. Molnár Pirandellót megelőzve virtuózkodik egyes darabjaiban, olykor magáért a virtuózkodás kedvéért, s ez is teszi igazán jelentőssé. A színpadi hatáskeltés minden eszközének birtokában van, meglehet mindenkitől tanult is valamennyit, de úgy, hogy közben senkit nem utánozott. Szerb Antal jegyzi fel róla, hogy egyedisége és mindenki által elismert csípős humora mellett a korabeli kritika olykor túlzó ledérséget, a katarzisz hiányát,

értéknivellálást, öncélú dramaturgiai ügyeskedést tett szóvá, holott épp ez az öncélú virtuozitás jellemzi talán a „leginkább viharálló” műveit.

Nem lehet e darabokról leválasztani a kort teljesen, amiben születtek. Talán azért sem, mert olyan korról mesélnek, ami kedves nekünk, közel áll szívünkhöz, olyan jó értelmű álmvilágba, meseszerű jelenetekbe, vagy éppen egzotikusnak tűnő, nem hétköznapi történetek sorozatába ringatnak, amikben elveszünk. S ez a leginkább megfogó bennük, hogy egy percig sem engedik a nézőjüket visszasüppedni saját világukba, saját valóságukba, teljes odaadást, átélést követelnek. A színház lényegét adják. Nem üres szórakoztatásról van bennük szó. Emlékszem, mennyire magával ragadott a színpadon a *Liliom* (1909), amit azóta lega-

Ketten egy páston 49

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

lább öt-hat rendezésben láttam, *A testőr* (1910) és *Az ördög* (1907), vagy hogyan nevettem kényszeregetten a *Játék a kastélyban* (1926) egyes jelenetein. Molnár ezekben az ironikusan kritikai élű vígjátékokban és drámákban a korabeli polgári élet ketősségeit, elvágódásait, kísértéseit, kötelező hazugságait, képmutatásait, ugyanakkor szeretnivaló esendőségeit viszi színre. *Az ördög* hősnőjének vágyakozása, kiszakadni vágyása a mindennapi, szürkének látott élet rutinjaiból, vagy a *Liliom* külvárosi csavargója, aki részvét révén kelt rokonszenvet a ligeti hintáslegény és egy cselédlány szerelme iránt mind olyan téma, ami azonosulási lehetőséget biztosít a nézőnek, ugyanakkor Molnár életéből merít hozzájuk ihletet. A mindig jót akaró, mégis rosszat tevő *Liliom* félrecsúszott alkatához, a bűnbe rángatható fiú megformálásához, aki nagyszájú, vad s a keze is eljár, de jóra való, megjavulni vágyó, s úgy gondolja, azért, mert egy

Molnár Ferenc
fiataalkori portréja
az Érdekes Újság
dekameronjában
(Forrás: OSZK)

nőt hirtelen indulatában egyszer megütött, attól még szeretheti is. Vészi Margit már eljegyzésükkor ezt a temperamentumot kellett, hogy megtapasztalja. Molnár szakmai megítélése mellett emberi megítélése többek közt ezért is olykor végletesen ellentmondásos maradt.

Kiskamaszként én is világhírű ifjúsági regényével találkoztam először, nem pedig színpadi remekeivel. Később egyenesen úgy tűnt, mintha eleve két szerzőt ismertem volna meg. Molnár ugyanis több műfajban is világszínvonalút alkotni tudó, ritka valaki. Egyes vélemények szerint, ha csak novellákat és regényeket írt volna, akkor is írói nagysága ma a *Nyugat* legnagyobbjai közé emeli. Én nem így gondolom. A színpad olyan éltető közege, lételeme lett, mely nélkül az életmű csonka lenne. Vagy maradna egykönyves író, aki a *Pál utcai fiúk*kal így is világhírré tesz szert, de akkor a mélyebb tartalmak, a fordulatokban gazdag, izgalmaikkal telített kulisszák és szípkázó dialógusok mögött a komoly erkölcsi tartalmak, a tudatalatti és a konvencionális ütközése, a paradoxonok világa nem nyerne megfelelő formát, újra és újragondolási lehetőséget.

Ahogy mások, ő is az újságíróként kezdte, sőt, jogásznak indult. A 20. század hajnalán ez afféle jollyjoker diplomának számított, amivel számos téren elhelyezkedhetett annak birtokosa, többek között kiadóknál, szerkesztőségekben. Molnár már publicistaként is kitűnt választékos stílusával, csillogó szellemességével, szatirikus humorával, kellően adagolt érzelmességével, s leg-

inkább szabatos, mesélő leleményeivel. Vészi Margittal történő viharos és rövid házassága egykori munkáltatója, a leány gazdag édesapja áldását nem nyerte el, a frigy viszont nem emiatt nem lett hosszantartó. A fiatal pár otthona a Népszínház utcában egy percig sem volt a béke szigete. Tettlegességgig fajuló veszekedéseik végén a négyhónapos terhesen elköltöző feleségnek Molnár mintegy bocsánatkérésül megírta ugyan élete egyik legjelentősebb színművét, a *Liliomot*, párszor ki is békültek, de a házaspár 1910-ben végleg elvált. Molnár beleszeretett a darabja főhősnőjét játszó, férjezett Varsányi Irénbe, később pedig még viharosabb magánélet következett, amikor Fedák Sárival élt együtt, mígnem Darvas Lili következett, akit feleségül is vett, csak hogy ez esetben is a házasság inkább már a szerelem végét jelentette. Válásuk után Vészi Margittal a frontvonalon is találkoztak, amikor mindketten haditudósítóként dolgoztak az első világháború idején. Molnár főként *Az Est Lapok*nak tudósított, Margit édesapja lapjának, a *Pester Lloyd*nak. Rossz nyelvek szerint a nő állítólag lóháton ülve, rajzolván, egyenesen a harcvonalból, míg Molnár a hátsó frontvonalak biztonságos távolából. Az bizonyítható tény, hogy Molnár jól ismerte a „szavak háborúját” is, a hátországi propagandát. Egyik haditudósítói feljegyzése 1916 novemberéből így szól: „A haditudósító úgy írjon a közönségnek, ahogyan a jó fiú ír a frontról az édesanyjának”. Az otthon aggódóknak valóban nem minden esetben volt üdvös testközelből látniuk a szörnyű valóságot, mely a boldog békeidőket mindörökké megváltoztatta, csak a benne élők épp még nem akarták

mindezt felfogni. Ezt átvitt értelemben színpadi technikaként is alkalmazza Molnár, miközben a közönség jó értelemben véve a cinkosa lesz, aki (a főhőssel ellentétben) beavatottként mindent lát, miközben – a színház műfajánál fogva – eleve elfogadja annak játékszabályait.

Sikere leginkább kezdeti darabjaihoz, s említett regényéhez kapcsolódik. A sajátosan molnári Mephisto-történet, *Az ördög* ősbemutatóját 1907 tavaszán még ő maga rendezte. E nagyfokú tudatosság és precizitás is kellett a sikereihez. A darabot számos nyelvre lefordították, a mai napig játsszák. Még a Nagy Háború előtt sikerült áttörnie egy képletes és mégis valóságos falat, külföldi sikereket is elérnie. A *Liliomot* a Monarchia idején már Bécsben, a Práterben, tehát a szövegkönyvhöz illően hű környezetben adták elő, s Németország szerte is nagy sikerrel játszották. Később Amerikában is, ahol *Carousel* címen forgattak filmet és zenés darabot belőle. Mindez azután, hogy 1939-ben Molnár végleg elhagyja Európát. Már ezt megelőzően olyan nagyságok akarták megzenésíteni, mint Puccini és Gershwin. Molnár húszas éveinek a legvégén, harmincas éveinek a legelején alkotta legjobb munkáit. Ezekben olyan témákat dolgozott ki mesteri egyszerűséggel, mint vágyakozás és lemondás, a modern nagyvárosi életek drámái, vagy a féltékenység, a csábítások és a nemek harca. Molnárnál „alig van rá példa, hogy nő szenved férfi miatt, a férfi viszont állandóan gyötrődik” – jegyezte meg ironikusan Schöpflin Aladár, holott ennek épp a *Liliom* az egyik látványos ellenpéldája. Kétségtelen viszont, a férfialakok mind vívódó figurák, becsapottak vagy becsapottnak érzettek, megkísértettek és megkísértők, kigúnyoltak és kigúnyolók. Molnár szereplőinek társadalmi helyzetét leginkább csak jelzi, de nem dolgozza ki azokat alaposabban a kelleténél, alakjai lélektani

A férfialakok mind vívódó figurák, becsapottak vagy becsapottnak érzettek, megkísértettek és megkísértők, kigúnyoltak és kigúnyolók.

énje az, ami leginkább számít. Nincs ez máskülönben prózájában sem.

Amikor 1907-ben elkészült a *Pál utcai fiúk*, amit azóta is a világirodalom egyik legjobb ifjúsági regényének tartanak, Molnár 29 éves volt. Ha a színpadi darabjai esetén az egyedi látásmódot és az ún. „jólmegcsináltságot” szokták felemlíteni, úgy e regény esetében az eleven, fordulatosságot, könnyed s mégis megrázó regényszövegre emlékezhetünk. A mű jóval több mint nemes erkölcsű ifjúsági olvasmány: a századfordulós Budapest kamasz fiainak szívbemarkoló, korhű története, humorral és érzelmekkel teljesen, igazi mestermunka, költői nagyepika. A tizennégy nyelvre lefordított, több országban megfilmesített, máig népszerű regény eredeti báján túl számomra – talán érthetően: a főhőssel történő névazonosság okán, aki után az egyik keresztnévem is kaptam! – nyilván mindig is több volt, mint „csupán” emlékeztető olvasmány. Meghatározó, némiképp predestináló erejű alapmű lett már igen korán. Kétszeresen furcsa volt megtapasztalni, amikor én magam taníthattam csillogó szemű fiataloknak a művet, melynek – akár csak szerzőjének – érvényessége és népszerűsége állandó. A jószívű, igazi vezető, a bátor Boka és társainak harca a grundért a vörösingesek ellen olyan fogalomná lett szavakat is a köznyelv részévé tett, mint a „gittegylet”, az „einstand” vagy a „grund”. Kell-e ennél több?

Papp Sándor Zsigmond

A győztes veszteség

Onnan lehetett felismerni a jól összegyúrt hősöket, hogy azok rendre felbukkantak a poroló körül. Ott irtotta csalán képében a gonoszokat Old Shatterhand, itt hajózott a rettenthetetlen Drake kapitány, és győzte le fénykarddal Luke Skywalker a galaxis megannyi rosszarcú birodalmi bérgyilkosát. Akad munka bőven. De Nemecekkel meggyúlt a bajunk. Hiszen ő akart lenni mindenki, de valahogy nem a legkisebb fiúként, nem vézna muszájherkulesként, hanem mint délceg vezér, mint Boka. Vagyis fürdésük és láz nélkül szerettük volna hozni a megmentőt, és messze nem ágyban, párnák közt akartuk elhagyni ezt a világot, hanem a csatatéren, az erődök között, szétmálló homokbombával a kezünkben – ha már menni kell. De lehetünk-e nemeceként bokák vagy bokaként nemecek, csupa kisbetűvel? Átéltük a győztes veszteség érzetét idelent, amikor a vegytiszta diadalra törekszünk?

Ketten egy páston

PAPP SÁNDOR ZSIGMOND (1972, Radóc) író, újságíró, Budapestben él. Legutóbbi kötete *Gyűlölet* címen a Jelenkor Kiadó gondozásában jelent meg 2018-ban.

Azt már látom: egy igazi író kellett ahhoz, hogy a gyengeségből és elesettségből faragjon hősiességet, hogy a játék a legdrámaibb pillanatban váljon valósággá, és még a visszahódított grund is elússzon. Lám, az élet hétköznapisága, amely, ha tud is valamit az efféle veszített vagy győztes csatákról, könnyedén átlép rajta, mint holmi gyanús folton a járdán. Csak olvasóként volt nehéz. Nem is lehetett átlépni ezen, még átugrani sem. Nem tudom milyen acélos, érzéketlen vagy felületes olvasói technika kell ahhoz, hogy ne hatódjon meg valaki a regény végén, ne könnyezzen ezen a prózai hiábavalóságon, ezen az önfeláldozáson, amelyet egyetlen poroló körüli játék sem volt képes visszaadni. Ekkor döbbsentem rá, még ha nem is tudatosult, hogy a jól megírt fikció olykor többet tudhat a mi valóságunkról, mint az, ami hétfőtől vasárnapig történik velünk az ikertömbház udvarán.

Ma már tudom, 29 évesen (ekkoriban emelkedett a születéskor várható élettartam 29-ről 37-re) írta Molnár ezt a regényt, és ezer koronát kapott érte. Utánanéztam, mire lehetett menni ennyi honorárral akkoriban – *A Pál utcai fiúk* 1905-1906-ban jelent meg folytatásokban, rá egy évre könyv formájában. A századfordulón a vas- és fémiparban, a vendéglátásban negyven és kétszáz korona között mozgott a havi bér, az államigazgatásban viszont felugrott 600-1400 koronára. Ilyen szempontból Molnár kénytelen volt beérni egyhavi fizetéssel a kéziratért – innen is látszik, akkoriban sem volt fenéig tejfő a már sikereket elérő (1902-ben a Vígben igen jól ment *A doktor úr* című darabja), de még nem a legjobbak közé tartozó tollforgatók számára az élet. A színház persze kárpótolja mindenért, többszörösen behozza a pénzt, az egyik legjómódúbb és legkeresettebb szerzővé emeli – joggal. De hogy lássuk: ekkoriban „egy kiló kenyér 0,25, egy kiló pecsenyének való marhahús pedig 1,5 koronába került. Egy jómódú gyártulajdonos a *Budapesti Hírlap* 1900. március 18-i számában úgy keresett apróhirdetésben feleséget, hogy biztos anyagi helyzetét hangsúlyozva feltűntette: „200 ezer korona vagyonnal bír”, olvashatjuk az Otpédián. Azért is rugózom ezen ennyit, mert felmerült bennem, hogy ma, miután már tudjuk, hogy mit adott (és még mit fog adni) nekünk a PUF, hogyan vitte el jó hírünket a világban (Olaszországban és Brazíliában kötelező olvasmány, Japánban és Lengyelországban „csupán” ajánlott), vajon mennyit utalnánk át a szerzőjének? Egyáltalán: ki lehetne-e fejezni mindezt – a mostanság egyre hígabb – forintban? Az biztos, az én életre szóló és nem múló nemecek-érzésem több nullát is megérne az egyes után.

Molnárnak persze sokkal több arca van. A PUF mellett leginkább a színházi emberét ismerjük, hiszen elképesztő magabiztossággal és megnyíltan írt meg a polgárság vicces-komoly ügyeit. Egyszerre birtokolta egy író erényeit és egy humorista szórakoztató képességét, ráadásul mindezt képes volt elegánsan vegyíteni, olyan jó arányérzéssel, hogy mindmáig színpadon lehet tartani, mert egyszerre megy be rá az is, aki úgy hiszi magáról, hogy semmi köze a szépirodalomhoz, és az is, aki Csehovval kel és Tolsztojjal fekszik. Engem is minden alkalommal lefegyverzett

Jelenet a Pál utcai fiúk klasszikus filmadaptációjából

ez a rutinos nyelv és szemlélet, ahogy képes univerzálítani bármilyen egyéni alaphelyzetet és bárholonnan kiindulhat. Ő volt az, ezt többször is elmondták, leírták vele kapcsolatban, aki egy szerényebb anekdotából is tudott izgalmas és feszülten építkező, viccesen gördülékeny háromfelvonásost dagasztani. Minden eszköze és írói tapasztalata megvolt hozzá: újságíróként edződött a napi kényszerek szorításában, haditudósítóként vitt hírt a szerb és a galíciai frontról egyfelől a cenzorok miatt gúzsba kötve, másfelől maximálisan kihasználva a ritkán kínálkozó valódi riporter lehetőségeket. De a napi események utáni békebeli rohangálásban is már ezer színnel rögzítette a pesti eseményeket, ha kellett groteszk-humorosan, ha kellett tárgyilagosan: megnyílt a korcsolyapálya a Városligetben, vagy elegáns hölgy pofózott fel egy úriembert a körúti szálloda előtt. Ez utóbbit szinte látni is vélem a színpadon...

Az ő példája lebegett a szemem előtt, amikor – a porolós játékokból már kinőve – elhatároztam, magam is a történetek után vetem magam, és

megpróbálom a saját morzsáimat kiszedegetni a lehetséges sztorik, narratívák feneketlennek tűnő zsákjából. Lám, az újságírásban felgyűlt tapasztalatokat is lehet a szépirodalom szolgálatába állítani, és messze nem lenézendő, ha valaki onnan indul. Addig nem jutottam el soha, hogy tárcával fizethettem volna a körömpörköltért, mint Krúdy, csak átvitt értelemben. Pedig annak lett volna igazán romantikája, odaadni a szerkesztőségi szolgának a kéziratot, aki máris leszámolja a honort a terített asztal és a gőzölgő étel mellett, és már rohan is vele a nyomdába. Talán az újságírás lett más, mint Krúdy vagy Molnár idején, a hírek szárazabbak, a világ kisebb, az olvasó türelmetlenebb, az elegáns hölgyek meg máshol és másként pofózzák ma fel az úriembereket. Nehéz lenne megmondani. A jelen fogságából nézve mindig máshol van az aranykor. Mindig mást aranyoz be a nosztalgia.

Sok mindenért lehet szeretni Molnárt. A kisbetűkért vagy a gittegyletért, azért, hogy kelendő exportcikké tette a nagyvilágban a magyar színdarabot, vagy a bőségért, amit a művei nyújtanak. Ady ezt így ragadta meg: „Varázsos, nagyszerű ember, akiről hirdetve hirdettem amaz említett időben (...), hogy nyolcvan író lakik benne s hogy nyolcvanszor többet adhatna, mint ad. Fölsülne s fölsül az a rossz indulatú valaki, aki itt s e bizarr mondásban valami orvot, becstelent szimatol: Molnár Ferencnek egy nyolcvanad része is nyugtalanítóan ragyogó, hatalmas talentum.” Annyiban egészíteném ki, hogy a legjobb műveiben is érezni a nyolcvan író többletét, az életművében meg pláne. A magyar irodalom szempontjából meg annak örülök a legjobban, hogy a Herczeg Ferencsel kapcsolatos ki nem mondott, de annál érezhetőbb rivalizálásból ő került ki győztesen. Már akkor is, de főleg innen nézve. Egy modernebb, európaibb, szellősebb hang, amelynek kicsit sem kellett törődnie azzal, hogy magyar legyen. Az volt, magától értetődően, különösebb erőfeszítés nélkül. Nemecsek nem csupán Áts Ferit fektette kétvállra, hanem Ocskay brigadérost is.

Színházi varázs Váradon, Brechtrel, románul

Többször nézek, mint írok román nyelvű előadásokról, noha kellene. Nemcsak azért, mert magyar anyanyelvű közönség is látogatja ezeket, hanem mert rendkívül érdekes az, ahogy ezek a produkciók reflektálnak a valóságunkra. Bevallom, az is közrejátszott abban, hogy a nagyváradi román színház előadásáról írok, hogy Brechtnek ritkán tudok ellenállni, a Koldusoperának még kevésbé.

Brecht talán leghíresebb művét Victor Ioan Frunză állította színpadra, a díszleteket, a jelmezeket és kellékeket Adriana Grand tervezte. Ők ketten képesek totális előadásokat létrehozni, teljes összhangba hozni a látványt a szöveggel és a játékkal, valamint az élő zenével. A szerző kívánsága szerint a világ minden színpadán kötelező élő zenével, látható helyen elhelyezett zenekarral és a jeleneteket bemutató szöveggel kell játszani a

54 Színház

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

darabot. Erre mondják, hogy mintha egyenesen a Frunză–Grand párosnak találták volna ki az elidegenítő színház effektusait. A rendező ugyanis más előadásaiban is előszeretettel ülteti ki a színpadra az zenészeket, és tudomásom szerint minden előadásában nagy szerepet játszik az élő zene.

A függöny, a díszletek java része, a kellékek kartonpapírból készültek, amik közé bekerül pár elegáns bútordarab, na meg bádoghordó, a jelmezek bőrből készültek, némi tüllel. Peachum székelyén a koldulás kellékei mellett szellemes és ugyanakkor a politikai szlogenekre hajazó szólások virítanak a kartonpapír táblákon.

Frunză előadását akár művészi protesztnek is felfoghatjuk, ami nem csak a szerző szándékával, de a közhangulattal is összevág. Talmi szegénység és rejtett gazdagság, semmi kultúra, harácsolás,

Ioana Dragoș Gajdo Celia Peachum szerepében

korruptió, képmutatás, szélhámosság. A látszatra sem kell ügyelni. Koldulni kell, abból lesz pénz, aminél semmi sem fontosabb, az élet sem, a becsület pláne nem. Az előadás ezeket mutatja meg játékosan, szellemesen, úgy helyezve át a hangsúlyokat, hogy magára ismerjen a romániai társadalom.

A szöveg nem módosult, egyetlen szó sem utal a mára, nem aktualizál, csak a játék, a karakterek, az elidegenítő színház adta lehetőségek frappáns kihasználása teszi maivá az előadást. No meg a játék, a dalok előadásmódja, a dalok utáni meghajlás.

Daniel Vulcu Peachum szerepében briliánsan érzékelteti a koldusmaffia fejének képmutatását, szempillantás alatt vált siránkozó „becsületes, szegény” emberből, főnökké, papucsférjjé, a son-

J. J. Peachumot Daniel Vulcu alakította

A díszletet és a jelmezeket Adriana Grand tervezte

gokat előadó színésszé. A pénz a mindene, az üzlet, a biznisz, rekumozza a koldusnépet, tanítja, a sikeres kolduláshoz szükséges a hitelesség.

Ioana Dragoș Gajdo egyszerűen ellenállhatatlan. Celia Peachumje állandóan kaptos, sőt részeg, elveszettnek tűnik, pedig nagyon is eszénél van, amikor az „alkalmazottakat” kell kioktatni, ha anyai trükköket kell alkalmazni, ha az üzletet kell védeni. A színésznő minden mozdulata, tekintete, megszólalása, éneke túlpontosan kidolgozott, a játéka könnyed és szellemes.

Richard Balint újszerűen közelíti Macheath-t: halk, kedves, nagyvonalú, furcsa is, hogy félnek tőle. Aztán a második részben kiderül, hogy miért, nem cáfol rá rablógyilkos hírére, bármennyire is próbálja megtartani úriemberi arcát. Balint nem a szokásos keményfiú Macheath. Sokkal összetettebb karaktert mutat, mint a glaszékesztyűs rablógyilkos. A kesztyű lukas és ez bizony sokat elárul a hírhedt figuráról.

Răzvan Vicoveanu Brown, vagy ahogy szólítják Tigris Brownja sokkal inkább házi kedvenc, mint nagyvad. A gyáva, korrupt, zsarolható rendőr, vagy, ha úgy tetszik, maga a hatalom. A koldusmaffia kezében van, a rablógyilkos komája. Peachumtól fél, Macheath-t szereti és sajnálja. Nem meglepő hát, hogy az embereit is simán lehet lefizetni.

Adela Lazăr Pollyja nem szende kislány, kemény, öntudatos, szabadulni vágyik a koldusbirodalomból. Lazăr pontosan érzi az arányokat, remekül építi be a szerepbe a dalokat, amelyekből a kiderül keménysége, elszántsága és reménytelensége.

Anda Tămășanu Jennyje a bordély úrnője, meghurcolta az élet, nem jó vele ujjat húzni.

Szemrebbenés nélkül adja fel a szeretőjét, mert ő ezt is meg kell ússza, mert álmokból, szerelemből nem lehet megélni.

A rendező remekül tud tömegjeleneteket komponálni, de úgy alkotja meg, hogy minden szereplő külön erős karakter. Úgy tűnik, a legkisebb részlet sem kerüli el a figyelmét, minden alakítás kidolgozott, markáns. Persze ez a színészek érdeme is, mindegyik kabinetalakítás külön dicséretet érdemel, és csak a helyhiány akadályozza, hogy ezt megtegyem.

Mindent összevetve, megragadó az előadás könnyedsége, játékossága, ahogy szinte észrevétlenül váltakoznak a drámai és komédiai helyzetek, a természetesség, ahogy a színészek ki- és belépnek szerepeikbe, tényleg a színház varázsát teremti meg.

SIMON JUDIT

NAGYVÁRADI REGINA MÁRIA SZÍNHÁZ IOSIF VULCAN TÁRSULAT

BERTOLT BRECHT: OPERA DE TREI
PARALE (KOLDUSOPERA)

RENDEZŐ: Victor Ioan Frunză

DÍSZLET-, JELMEZ-, KELLÉKTERVEZŐ:
Adriana Grand

KOREOGRÁFUS: Victoria Bucun

ZENEI VEZETŐ: Ovidiu Iloc

SZEREPLŐK: Richard Balint (Macheath), Daniel Vulcu (J.J. Peachum), Ioana Dragoș Gajdo (Celia Peachum), Adela Lazăr (Polly Peachum), Răzvan Vicoveanu (Brown), Alina Leonte (Lucy), Anda Tămășanu (Jenny), Petre Ghimbășan (Smith), Pavel Sîrghi (Filch), Emil Sauciuc (Kimball), Eugen Neag (Matthias), Dometi George (Jakob), Alexandru Rusu (Ede), Alin Stanciu (Jimmy), David Constantinescu (Robert), Carina Bunea (Wixen), Giorgiana Coman (Dolly), Anca Sigmirean (Betty), Sorin Ionescu, Șerban Borda, Alin Stanciu, Andrian Locovei (Rendőrk)

ZENEKAR: Ovidiu Iloc (karmester), Cătălin Chirilă, Székely István, György Martyn, Gerhard Bekes, Székely Cristian Robert, Kása Tamás, Várady Henrietta

Megint idő van

Szénási Miklós – Heller Zsolt: *Állítsuk meg az időt*

Az idő nagy úr, s a debreceni Szénási Miklós–Heller Zsolt páros igazán jól bánik vele. Éppen decemberben volt egy éve, hogy megjelent első közös, *Erre jöttünk* című verseskötetük, s 2021-ben ugyanebben az időszakban jelentkeztek egy újjal, ezúttal egy karcolatokból és novellákból álló prózagűjteménnyel, amely az *Állítsuk meg az időt* címet kapta. Átmentették előző könyvük koncepcióját és kompozícióját is: ezúttal is az ismerőséggel átítatott debreceni macskaköveket tapossuk, és ismét szegődött melléjük egy harmadik alkotó.

Míg a sűrített, enigmatikusabb líranyelvhez Gólya György figuratív jellegű fotóit mellékeltek, addig a prózáikhoz az elvonatkoztatásnak nagyobb értelmezési keretet megnyitó Láng Eszter munkáit csatolták be kontrasztként Vissza-köszönnek ezek közül az ablakok, amelyek értelmezhetőek a két prózavilág közötti átjárásként, s

Könyv

SZILÁGYI SZILVIA 1993-ban született Székelyhídon. A Debreceni Egyetem Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola hallgatója, a *Dehir.hu* újságírója. Kritikái, tudósításai és tanulmányai a *KULter.hu*-n, a *Szépirodalmi Figyelő*n, a *SZIFONline*-on és a *Szkhonline*-ban jelentek meg.

egyúttal utalhatnak az emlékezés, a nosztalgizálás mechanizmusára és az olvasás aktusára, azaz a kint-bent kettősségére, a befogadó hármójuk intim terébe való behatolására is.

Nem véletlenül indítottunk az idővel, mint-hogy ez a dimenzió mindkét szerző életművében meghatározó, Szénási *Sugárhajtású nosztalgiájában*, Heller *Az idő türelmében* és az *Erre jöttünk* című közös kötetükben is az idő múlása problémaként jelentkezik. Erre adott válaszuk egyrészt a visszarévedés, oda, ahol egykor „otthon”, egységekben voltak (gyermekkor), másrészt pedig – ami a legújabb kötetben még markánsabban jelentkezik –, a rezisztencia, állítsuk meg! – szólítják fel önmagukat, és ez a kötet a megmondhatója, hogy kísérletet tettek rá.

A múltban való elidőzés szimbolikus karaktere, Szindbád is felbukkan hétköznapi köntösben Szénási novellájában (*Szindbád nagy utazása a reggeli buszon*), ami azért is érdekes kapcsolódás, mert Heller Zsolt első kötetében hasonló megfontolásból nyúl vissza Kosztolányi utazó karakteréhez, Esti Kornélhoz.

Megejtő Szénási kötetindító, *Ennyin nem múlhat semmi* című novellájának narrátori kiszólása:

„Haj, égiek, mondhatnám ma, oly sok évvel később, állítsuk meg az időt abban a pillanatban és ne hagyjuk azt a vékonyka gyerekmert tovább tépelődni. Mondjuk azt, csak semmi pánik, fiú, ennél nagyobb gondod, nyugodj soha ne legyen az életben. Mit számít az, hogy egy magadfajta srác késik-e az iskolából, kap-e dorgálást, feddést, nevetnek-e rajta a többiek... Nem vonatról, nem létfontosságú eseményekről maradsz le, aligha vesz váratlan fordulatot az emberiség sorsa, mert nem leszel ott, amikor a hetes jelent.” (8. old.)

Az énelbeszlő a jelen, a mindentudás pozíciójából megnyugvást talál a múltban, s ebből szeretne átadni valamit az iskolából elkésző, megrémült fiúcskának, s talán a kiközösített diáklánynak is egy másik írásában (*Menjünk, mindjárt becsengetnek*), vagy éppenséggel ugyanazt szeretné újból átélni, csak másként.

Nem tulajdonítani túl nagy jelentőséget a dolgoknak – mintha ez lenne a vezérfonala ezeknek az elbeszéléseknek, ezt a belenyugvást közvetíti a jelen pozíciójából az egyes szám első személyben elbeszélt zárónovella is egy keretes szerkezetet felrajzolva: „*Mindenki csak a maga életét élheti. Azt, amit kapott.*”

Szénási karcolatainak lényegi aspektusát az képezi, hogy tulajdonképpen nem történik bennük semmi különös, vagy inkább maga a „semmi” történik, tétjük a pillanatnyi hangulatiság befogása. Ezt a lebegést erősíti a nyitott szerkezet, az olvasó majd minden novella esetében azzal szembesül, hogy magára marad, faképnél hagyja az emlékkép, a szereplők elmennek dolgukra, a történet szál nem fut ki valamilyen mélyebb értelem felé vagy egyszerűen önmagába záródik. Hiába

érezni a pulzálást, az olvasó képtelen kitapintani a trükkös textus ütőerét.

Ez még akkor is igaznak bizonyul, amikor a narrátor eltartva magát az eseményeket, de a nyelvhasználat által a bennfentesség érzetét keltve, a kívülálló pozícióját ölti fel. Ezeknek a lebegtető novelláknak a sorát bontják meg a „hirtelen katapultáló” elbeszéléstípusok, a csattanóra építő karmolatok.

Az emlékezés az, ami Heller Zsolt műveit szervezi, a madeleine helyett beszédes módon a könyv illata az, ami elindítja az akaratlan emlékezés folyamatát.

Bár eddig a két prózavilág kapcsolódási pontjait hangsúlyoztuk, s valóban felbukkannak az

említettéken túl olyan közös motívumok, amelyek még nagyobb teret nyitnak az előző kötet esetében is sokat emlegetett dialogizálásnak, a két szerző műveit tulajdonképpen sokkal több választja el, mint ami összeköti.

Míg Szénási karmolatainak nagy része leginkább impresszionisztikus esetlegességgel jellemezhetőek, Heller novellái gondosan komponáltak, a felrajzolt események, ha el is ágaznak, mind egy irányba tartanak, rendre a zsidó identitás problematikáját feszegetik.

Jellemző rájuk a párhuzamos szerkesztés: nem csupán a vallási hagyományok örökítődnek, de az élethelyzetek is átjárnak, a szignifikáns külső jegyek is apáról fiúra szállnak. Ami Stern Mórral megtörténik, azt átéli a fia, megtörténik velem és az én fiammal is, minden folytatódik, akkor is, ha a csomó valahol megbomlik, ha a gyökérzet elhal.

Ilyen módon lesz kulcsnovella a *Fűzfő*: „*Apa, ha nincs gyökere, hogyan lehet új hajtása a gyökértelen ágnak?*” (45.) – teszi fel a kérdést az énelbeszélő. S a végén válasz(ok)ra is lel, hiszen a novelláiban jellemzően minden mozaik a helyére kerül.

Heller novelláit csak látszólag a csip-csup szervezi, még ha hétköznapi eseményekről is van szó, minden valaminek a megértésére szolgál, egy szerszmind túlmutat önmagán. Innen érthető meg a gondos, szinte monomániás dokumentálás, az ahogy a szerző mindössze hat novellából felrajzol egy határon átívelő, laza családtörténetet. Míg Szénási felidéz, addig Heller Zsolt a megértés szándékával kutat.

S persze, ahogyan azt az alcím is ígéri, ismét nyakig gázolunk Debrecenben. Az olvasási élményhez sokat hozzá tesz, ha ismerjük a kötetben említett csaknem ötven helyszínt, ha nekünk is van valami közünk hozzájuk, de a könyv személyes történetei egyúttal túl is mutatnak a lokalitáson.

Szénási Miklós – Heller Zsolt, *Állítsuk meg az időt, Debreceni történetek*, Rexpo Nyomda, Debrecen, 2021.

SZILÁGYI SZILVIA

Sokarcúság, leplezés, feltárás

Herczeg Ákos: *Visszatérés a nyelvbe: Én-figurációk Ady Endre költészetében*, Debrecen, Alföld Alapítvány – Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2021

Herczeg Ákos kötete a versekben megszólaló én-identifikációs problémáit, az önlétesítés nyelvi-poétikai lehetőségeit boncolgatva igyekszik közelíteni Ady Endre költői (receptiótörténetét tekintve meglehetősen terhelt) életművéhez. Mivel Ady kitüntetett hatástörténeti pozícióját elválaszthatatlannak tekinti az azt meghatározó irodalmi intézményrendszer átrendeződésétől, szerzőnk kiemelt figyelmet szentel az Adyt a századelő irodalmának megkerülhetetlen személyiségévé avató szellemi közeg ismertetésének. Ekként a verselemzéseket bevezető rész mint saját történeti kontextus azon környezet leírását végzi el, amely megteremti Ady számára az irodalmi nyilvánosságba való eredményes belépést – noha első, még vidéken publikált köteteire kevés érdembeli reflexió érkezett. Mindez a receptióban is

ban van. Fiatalkori munkáinak elhanyagolása azonban vitatható értelmezői gesztusnak minősíthető, miként az újságírói munka jelentőségének eliminálása is. Hiszen az első sikereit arató Ady korai ismertsége még óhatatlanul regionális hatókörűnek számít, és még a publicistának köszönhető; a költőként való országos megmutatkozás azonban a kezdetektől fogva tudatos, az imázsépítés, valamint az önmitologizálás gesztusai már Ady első kötetei esetében felfedezhetők.

Párizsi utazása a szellemi inspirációt, külföldi tudósításai a fővárosi lapokban való bemutatkozást tekintve volt kiemelkedő jelentőségű Ady pályafutásában. Hazatérése után sikerült megvetnie a lábát a fővárosban, „a jó hírű, merészen új verseket publikáló, saját kultuszát is ügyesen építgető szerző hamar magára irányította a figyelmet.” (43.) Herczeg Ákos körültekintő módon részletezi az Új versek lelkes fogadtatásának (valamint a formálódó Ady-jelenség) mechanizmusait, a sajtó által generált-katalizált mesterséges felhajtás, a korabeli „hype” működését, miközben a kortársak bíráló reflexióira is kitekint.

Tekintélyes része a monográfiának az Új versek ciklusainak, poémáinak elemzése. Míg a bevezetőköltemény, a *Góg és Magóg fia vagyok én...* elemzésében a kötet voltaképpen vállalkozásának, a deklarált újítási szándéknak a mibenléte bontakozik ki, *A Hortobágy poétája* kapcsán a lírafelfogás koncepciózus mivoltára történik rámutatás, amely nem a közvélekedés felkorlácsolásának igyekezetét teszi láthatóvá, hanem a programos elgondolást Ady művészeteszményének lényegéről. Herczeg Ákos olvasatában *A magyar Ugaron* ciklus ambivalens nemzetfelfogása (az én elidegenedése), társadalomkritikus éle az egykorú költői gyakorlat bírálatát is közvetíti, hiszen a ciklus „az identikus művészi kifejezés lehetőségfeltétele, annak mikéntjére kérdez rá”. (128.)

Az identitáslétesítés problémáit viszik színre *A daloló Párizs* ciklus versei is, amelyek a Nyugat felé vágyódás, egyszersmind az oda-nem-tartozás ambivalens képzetkörében fogantak. Eszerint az identitás létesítése egyidejűleg az önelvesztés

Könyv

BÉRES NORBERT irodalomtörténész, kritikus (Nagyvárad 1991). A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének, valamint a Partiumi Keresztény Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszékének munkatársa.

szemrevételezhető, az Új verseket megelőző időszak gazdag vers- és újságírói termése ugyanis rendre előkészítő szerepű, esztétikailag másodrendű korpuszként tűnik föl. Az Új verseket publikáló költő tehát az ismeretlenségből előlépő kész művészként jelenik meg ezekben a kései, utólagos konstrukciókban. Ezt az egyoldalúságot igyekszik fölülírni az ismert Ady-lírától poétikailag, a művészszerp és a költészetfelfogás tekintetében egyaránt eltérő korai zseniek elemzését elvégző fejezet. A debreceni és a nagyvárad-i kötetekről, valamint az egykorú, mára szinte teljesen elfeledett sajtómegjelenésekről szólva Herczeg Ákos láthatóvá teszi a fiatal, szárnyait próbálgató Ady első lépéseit az autonóm költői beszéd kibontakoztatása felé: indulása ugyan ígéretesnek mutatkozik, de még látványosan az útkeresés periódusá-

veszélyével fenyeget, a Párizs reprezentálta idegen-ség tehát felszámolhatatlan az én számára. Mindez azonban az otthon felértékelődéséhez vezet, az önmagává válás tehát a köztes (a „Keletből” és a „Nyugatból” egyaránt részesülő) lét státuszában valósítható meg. Vagyis Ady életművének korai szakaszában a „sehova se tartozásban önmagára ismerő művésztudat” (156.) megnyilvánulása ismerhető fel, amelynek emblematisztikus megfogalmazásával, *Az ősz Kaján* című poémával a monográfus külön fejezetben foglalkozik. Herczeg Ákos a művészi önszemlélet lenyomataként tekint Ady ars poeticaként is olvasható költeményére, amelynek kontextusában az alkotói folyamatot megtermékenyítő mámor (az egymásnak feszülő apollóni és a dionüszoszi testkánon dichotómiáját felmutató) jelensége, valamint Ady Nietzsche-olvasásának hatásmozzanatai is részletezésre kerülnek.

Az Új versekben publikált első Léda-versek kapcsán a vágyakozó én és a megközelíthetetlen nőalak ambivalens kapcsolatára tekinthetünk rá. Mint a szerelmi líra újragondolásának kísérletei, a vonatkozó versek, relativizálva a szerelmi megnyilatkozás hierarchikus pozícióit, átjárhatóvá teszik a hódító és a hódolat tárgyának szerepeit, a szerelmet beteljesíthetetlen projektumként leplezve le. Herczeg Ákos szélesíti a perspektíván, általánosan szól az életmű centrális szerepébe került szerelmi költészetről, a tematikában való változatos megszólalás poétikai lehetőségeiről, az érzelmi szélsőségek színreviteléről. Gondolatmenetét a versek párhuzamos olvasását (is) felkínáló szövegolvasatok egészítik ki.

A tematikus verscsoportokat vizsgáló fejezetek a monográfia szignifikáns részei. Szerzőnk Ady „pénz-versei” kapcsán a pénz szimbolikus értelmezhetőségéről, identitáslétesítő hatásmechanizmusairól, anyagi-egzisztenciális vonatkozásairól, általában a pénzhez fűződő ambivalens viszonyáról értekezik, kontextusba vonva a kapitalizmuskritika és a megélhetés, az anyagi biztonság megteremtése és a művészet kibontakoztatását fékező „termelés” dichotómiáit. Az „istenes versek” vonatkozásában Herczeg Ákos eltávolodik a tematikus verscsoport biográfiai olvasatától, a korpusz nyelvi-retorikai teljesítményként kerül elemzésre, a nyelv figurativitását, az „én pragmatikai stabilizálhatatlanságát” (260.) előtérbe helyező perspektíván keresztül. E versek Isten transzcendens, megragadhatatlan, birtokolhatatlan mivoltára történő költői rákérdezésként tételveződnek. A „kuruc versek” esetében a maszköltés, a költői szerepfelvétel a beszélő kilétét mintázó, egyszersmind elbizonytalanító lehetőségei kerülnek a 17–18. századi szöveghagyomány nosztrifikálását célzó művészi program centrumába. Herczeg Ákos szerint a kuruc-szerep felvétele az én elrejtésének igyekezeteként is értelmezhető, „éppen a megtagadhatatlan, egyszersmind átsajátíthatatlan hagyomány lesz a megszólaló hang azonosíthatatlanságának legfőbb tényezője.” (296.) A tematikus verscsoportokat a kései Ady-líra felé mutató, az én definiálhatóságának, az önfeltárás módozatainak problémáit érintő versek elemzése követi, olyan költeményeket is a vizsgálódás terébe utalva, amelyek nem részei a szűk szerzői kánonnak.

99

Herczeg Ákos kötete Ady énfelfogására, annak sokrétűségére, folyamatos újraszituálására közelít rá, az énidentifikáció poétikai lehetőségeivel mintázva Ady költészetfelfogásának, művésziidentitásának mibenlétét, melynek keretében a későromantikus szerzők tematikai-poétikai mintáinak (szolgai) követése, a közönségigények reflektálatlan kiszolgálása helyett egy új, a saját jelentőségével tisztában lévő, újtóként deklarált költői programot valósított meg. Hogy miként alakul ama költészet, amely e program szerint került elgondolásra, a monográfia szövegelemzései meggyőző alapossgal követik végig.

BÉRES NORBERT

Újjászületéstörténet?

Kritika a *Hasadék* című filmről

Krasznahorkai Balázs legújabb filmje, a *Hasadék* romániai vonatkozású történet, részint határon túli szereplőkkel és színészekkel. Nem meglepő ez. Elvégre az utóbbi évek magyar filmművészetének van ilyen vonulata. Elég, ha Mundruczó Kornél *Deltájára* gondolunk, esetleg Hajdu Szabolcs filmjeire, de biztos van, akinek a *Valan, az angyalok völgye* jut az eszébe.

Az, hogy a filmesek hogyan használják ki a közeg sajátosságait, a fenti példák is bizonyítják, különféleképpen. A természeti táj, a kulturális sokszínűség, a kommunista múlt árnyképei vagy a balkáni varázs villan fel, ha a fentiek eszünkbe jutnak. A filmesek hol egzotikus fűszerezésre, hol komfortzónán kívüli vadregényességre, hol a misztikumra építenek. Az erdélyi közegnek már csak a hangulatteremtő jellege is nagyban meghatározhat egy filmet.

Film

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

Talán ezért sem túlságosan meglepő, hogy a *Hasadék* forgatókönyvírói, Lengyel Balázs, Lovas Balázs és Krasznahorkai Balázs Máramaros környékére helyezték a történetüket, vagyis olyan vidékre, ahol magyar, román, roma és ukrán szereplők érintkeznek egymással napi szinten. Legalábbis ide juttatják el/vissza az alkotók Budapestre elszármazott szülészorvos hősüket, az egyszerűség kedvéért Balázst (Molnár Levente), aki várandós feleségét hagyja hátra, hogy az apja temetésére hazaérkezhesen.

Ez a megágyazottság is utal arra, hogy a generációk viszonya kiemelt jelentőséggel bír a történetben. A megtért fiú ugyan az apja, a környék köztisztvisletében álló orvosa búcsúztatására érkezik, de egy szekusnak tartott nagybácsival is találkozik (Kovács Lajos), és tizenhét éve nem látott

Molnár Levente, Orbán Levente

félárva fiába, Simonba (Babai Dénes) is belebotlik. Jelzem, a nők ábrázolásába nem fektettek sok energiát a film szerzői. A család nőtagjai jó, ha egy pár mondat erejéig szerepelnek egy-egy párbeszédben, akkor is csak azért, hogy a férfi hősökön kissé színezzenek egyet.

Rájuk is fér, mi tagadás. Mert sem az egymáshoz való viszonyuk, sem a múltból elővillanni látzó háttértörténetek nem árnyalják különösebben ezeket a férfi karaktereket. Valószínűleg ez volt a szerzői szándék is. Mert Molnár Levente minimáljátéka és Babai Dénes semlegességet árasztó lénye mintha e tájra jellemző karakterjegyként lenne feltüntetve. Lásd, a hallgatag férfiak nem érzelgének. Érdekes, hogy hasonló visszafogottság érzékelhető a helyi alvilági vezért, Dumitrut alakító Orbán Levente játékán is, holott az ő figurája lehetne parancsolóbb és fenyegetőbb. A színésztől láttunk már hallgatag elfojtottságból előtörő őserőt, elég, ha Kostyál Márk *Kojotját* vesszük elő.

Kovács Lajos, Babai Dénes

Molnár Levente,
Kovács Lajos

Igaz, az, hogy Dumitrunak és a hazatérő Balázsnak pontosan mi a közös háttértörténete, nem válik teljesen világossá a filmben. Ellenfelek, az világos. A köztük levő viszony azonban homályos egy kissé, nincs különösebben kibontva a filmben. A múltban gyökerező birtokvita inkább érzelmi, szimbolikus jelleget sejtet, mintsem azt, hogy valódi anyagi tétje lenne az „ellenszenvnek”. Krasznahorkaiék erre élezzik ki a konfliktust. Hiszen ekképpen tudják a középpontba állítani az apa nélkül felnőtt Simont, aki nemrég elhunyt anyja mellett részint a nagypja, részint Dumitru „védnöksége” alatt nőtt fel.

Ezeket a férfisorsokat igyekszik boncolgatni a film, úgy, hogy szereplőiről egy összefüggő pszichológiai térképet rajzol fel. Azért említés szintjén pár mellélszálát is bevarrtak a műbe a szerzők, hogy a szikár férfisorsok megértésre leljenek. Ám ezek a szálak elég rövidre sikerültek. Végül, kissé sematikus módon, a két középkorú férfi párharcának tárgya a fiú élete lesz. Egy morális fordulat után Simon és az apja sorsközösséget vállalnak. Egymás iránti idegenség-érzésük oldódik. Együtt menekülnek, a hajtóvadászat elől való bujkálás pedig közelebb hozza egymáshoz őket.

A történet azonban mégsem ennyire egyszerű. Bár a dramaturgiai fordulat után a szereplők önmagukhoz és egymáshoz való viszonya nem tisztul különösebben, sőt, talán még ködösebb lesz, a jó hír viszont, hogy ettől a ponttól mindhárom színész játéka felszabadultabbá válik. Azaz a játékidő nagy részét kitevő szenvtelen játékmód egy árnyaltabb játékmód váltja fel. Ennek külön jót tesz, hogy az apa és a fiú egy katlanba szorul, és emiatt Réder György követő kamerájának képei helyett a hangsúly átkerül az operatőr közelijeire.

Az arcoknak a katlanbeli fénybeállítások is határozottan jót tesznek.

Egyébiránt a természeti tájak Réder képein szikárak, mint a film szereplői, és olykor a fenségség, olykor a misztikum érzetét közvetítik. Ezek ugyanakkor a dágványba ragadtság érzetével is ötvöződnek, amely áttételesen Balázs, másként Grassai doktor történetének kezdő hajtóerejét engedi sejtetni. A képek az ebből való kikecmergést és elmenekülést sugallják, majd a visszatérés utáni fogvatartó erő képzetét is erősítik. Krasznahorkai használja a természeti képeket, néha kissé talán túlzottan is. Mint ahogy aránytalanul erős a filmben a játékkal szembeni szövegközpontúság. A párbeszédnek kissé művivé váltak – egy olyan irodalmi formára emlékeztetnek, amely az élőbeszédtől távoli, vagyis a túlzott stilizáltság felé billent benne a mérleg.

Krasznahorkai így óvatlanul és talán szándéka ellenére csempészi bele a filmbe az elidegenítés gesztusát. Az elnagyolt háttértörténet, a minimalista játékmód, a kissé művi szövegek egy olyan forgatókönyvírói világot sejtetnek, amely valóságábrázoló gesztusokkal erősítené a filmet, ám a produktum ennek ellenére mégis mintha csak működgetne. Sem a környezeti háttér, sem a színészvezetési koncepció, sem a történet nem áll össze egy teljes egésszé, és ezt Réder György képalkotói módszere sem menti meg. Ezzel együtt Krasznahorkai első nagyjátékfilmje megéri, hogy megnézzék. Különösen azok, akik számára hordoz szekunder jelentést a máramarosi közeg, illetve a filmben tipizált férfikép. Az ilyen nézők véleményére kíváltképpen kíváncsi volnék.

BERETVÁS GÁBOR

A Fő utca egyik kirakatában látta meg először. Nem sokkal ez után azért ment oda, hogy leülhessen a kirakat elé, bámulhassa, és lerajzolja. Egy év múlva, még elemista volt, amikor bekéredzkedett Tripa úr boltjába. Gázolajjal volt lespriccelve a padló. Akkor még ilyenek voltak a boltok: régi ciráda, fafaragás, kazetás redőny, petróleumszag. Fel voltak akasztva a hangszerek, lógtak a falon, így maradt meg a hangulata. Otthon a skiccek alapján elkezdett fabrikálni. A földes lakásban volt egy régi-módi ikerágy, amiben sok deszka tartotta a szalmazsákokat, keményfából, meg puhafából. Ami puhafából volt, azt sorra kiszedte.

A szülők persze nem tudták, mert olyankor csinálta, amikor az ő engedélyükkel beteget jelen-

kagitárt. Bádog oldalához a konzervgyárból kuncsorogta el a bádoglemezt, ami a hangszer oldalra lett felszegelve. Amikor a hatvan wattos lámpa elé

állt, csillogott, de áramszünetben meg-megvillant a petróleumlámpa pislogó fényétől is. Ezt jobban szerette. Az áramszünetet meg a vibrálást, a pislogó lámpafényt.

Tripa hangszerboltjába azért volt muszáj többször is visszamennie, hogy lerajzolja a griffet, lássa a méreteket, ugyanis a griff-távolság adja a hangmagasságot, ahogy a citeránál is.

Ezért már kezében a kész deszkagitárral is vissza-visszakönyörögte magát.

Hamis volt, persze, hogy hamis, de hangja volt mégis. Azonnal tükör elé állt. Érdekelte, tesszik-e legalább saját magának. Persze, hogy tesszett. Lányokat is képzelhetett a bemutatóhoz. Amikor pedig úgy döntött, hogy jobban megy, kiment az udvarra. „Baseltem a szomszédoknak”.

Később egy cigányhegedűs mutatta meg neki az akkordokat, egy öreg gádszó, aki az udvarba költözött, s akinek a fia is gitározott. Ez a Johnny Weissmüller, aki úszóbajnok is volt, kapott egy széles, eredeti, kijátszott, nagytermetű gitárt, azon is gyakorolgatott.

Az elemi iskolában sem szeretett tanulni, csak azt jegyezte meg, ami érdekelte. És tudta, ez az, amiben senki mástól az iskolában nem különbözik. De abban igen, hogy ezt fel is vállalta, ki is mutatta. Például azzal, hogy nem mindig jár iskolába, hacsak nem muszáj.

Még kisgyerekkorában reuma támadta meg a szívét, hat hónapig nem mehetett iskolába. Bekerült a nagyváradai művészeti líceumba, de, ahogy ő mondogatja: „ott is elvándorolt” az agya. Nyitva volt az ablak, figyelte, hogyan köröz a héja, és ez a körözés, ez a röpte maradt meg az emlékezetében.

Nem a madarat akarja megfesteni – ezzel zártuk a beszélgetést – hanem a repülését. Azt tervez-

Előhívás

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

tett, nem ment iskolába, és otthon pizsamában faragni tudott. Az éjjeliszekrény tetején rajzolta ki a nyakát, az asztalon, a szoba közepén lombfűrészszel barkácsolt. A szerszámok – úgy látta – szép nyomokat hagynak a bútoron. A kalapács kalapácsnyomokat, a lombfűrész lombfűrésznyomokat a tükrös szekrény szélén. Az anyja megszidta, de nem gyanakodott. Egy családi összejövetelen, amikor tele volt az ágy párnákkal meg libatollal töltött dunyhával, Laci apja mókás hangulatban húzta, húzta a harmonikát, majd pihenni le akart ülni az ágy szélére. Le is ült, de a megritkult deszkasor nem tartotta meg. Lerogyott. Te jó ég. Hova tűntek a jó kis deszkák?

Csóró volt a család, csak több év múlva sikerült venni egy furnírgitárt. Ennek szaga is volt. Akkorra már rég nem csak készen volt, hanem naponta használta is a saját maga fabrikálta desz-

Trifán László (jobbra) 2013 májusában Forgách András íróval a Kanonok sori Tibor Ernő Galériában

te, hogy ez a törekvése élete végéig megmarad. És csak addig...

Egy másik, az életén túl tartó kalandja a Metropolisz rockzenekarhoz fűződik, amelynek életében kihagyhatatlan gitáros és énekes lesz.

1968-ban kezdődött. Még gyerekként megleszte egyik próbájukat a külvárosi munkásklubban. Azonnal észrevette, hogy nem tipikus slágerket játszanak, az a zene valami más. Valami olyan, amihez neki köze lehet egy életen át, ha a maga módján változtat rajta. Ha változtat azon, ami hozzájuk kötheti.

Amikor ezt az élményt még gyerekként felfedezte a maga számára, az igazi koncertekre a kora miatt be sem engedték, sokáig nem is sikerült megismernie senkit. Azok szigorúan vettek minden fegyelmet, öltönyt viseltek. Amit elvárt egy rockzenekartól a diktatúra, azt meg is tették. Maradt a vágyakozás. Akkor határozta el: bármi is jöjjön, ennek az együttesnek egyszer a tagja lesz. Később, amikor igazi gitárja is lett, elkezdett számukra őket is lázító dalokat írni.

*

Mi lett belőle? Ez. Beindult a zenekar, jöttek a tévés felvételek. Megszabták, hogyan, miben legyenek felöltözve. A Román Televízióknak volt egy sorozata, kéthetente bemutattak egy együttest, nem csak profikat. Rengeteg fiatal nézte. Románok a magyar együttest, a Metropolt.

Trifán Laci csillogó cuccokban jelent meg, kivágatta a nadrágját, bugyi nem volt rajta, ki volt festve a szeme, mint Alice Coopernek. Ma sem csodálkoznánk rajta, mert mintha ma lett volna akkor!

Mi ez? Hát hogy? Szó sem lehet róla! Addig veszekedtek, míg végül néhány dolgot megengedtek. Majd kevesebbet mutatunk belőled, mondták neki a televíziósok. Nem bánta, mutassanak kevesebbet. Rajzoltak neki egy kört, amiből nem léphetett ki. Mindegy mennyit mutattok belőlem, de addig is, amíg megmutattok, legyenek így, ahogy én vagyok. Filmezéskor, a szakállasokat a bukaresti felvételvezető befektette a fűbe, hogy minél kevesebb látszódjon a szakállból. Zizegett a fülük, lenyalva a hajuk, úgy néztek ki, mint valami kis manók.

*

Pedig zenekar voltunk...

*

Az akárhányadik emeleti erkélyen, ahova a beszélgetés közben többször kimentünk, petúniák, muskátlik voltak kifüggesztett balkoncserepekben. Furcsa most, hogy azt írom: voltak, hiszen meggyőződéseim, ma is ott vannak. A magokat azóta is édesanyja kertjéből hozza.

Hogy ne maradjunk a szentimentalizmus fel-emelő gödrében, legyen itt az ő, Trifán Laci egyik utolsó vallomása: „Abból indultam ki, hogy nem örökölttem senkitől semmit, csak néhány virágmagot édesanyámtól. Öcsém részeges volt, eladott mindent a házából, anyám nagyon sokat szenvedett, nem volt soha vagyona, csak a szeretet. Aztán csak a virágok maradtak, és nem volt, aki locsolja őket. A virágmagokat áthoztam, cserépbe ültettem és kihajtottak. Volt olyan kiállításom, ahol összekötöttem anyám sorsát az enyémmel az áthozott virágmagokon keresztül. Én itt születtem, ahol most vagyunk, csak jó pár emelettel lejjebb. Ott lent volt nagyanyámnak a háza és a kertje, lebontották. Mindent lebontottak, panel van a helyén, panelerdő. Egy tenyérnyi földem van a teraszon, jó abba is beletúrni. Vándorlás, minden vándorlás. Amit felhalmoztam érzelmi szinten, a képek, amiket megfestettem – az mind folyamatosság anyagi szinten. Minden tovább él, de az anyag tovább él-e? A jó anyag, a továbbvivő anyag. Nem vagyok benne biztos. Lehet, hogy a képeim a kutyanak se kellenek, a zenémet is elfelejthetik, de minden rezdülés, a lelkem rezdülései, megmaradnak.”

Bakó Endre
Váradi műhely

A debreceni irodalomtörténész a múlt század első évtizedeinek nagyváradi írói közül rajzolja meg néhányuk érdekes portréját. Kollányi Boldizsár és Antal Sándor A Holnap antológiák összeállítói. Dutka Ákos költőnek ezúttal bihari identitása rajzolódik meg. Emőd Tamás ugyancsak holnapos költőként indult, mint az Afrikát és Amerikát is megjárt Miklós Jutka. Nadányi Zoltán Nagyváradi neveltje, később Bihar vármegye főlevéltárosa. Arató András és Béteky László váradi újságírók voltak, egy-egy verseskötet maradt fenn utánuk. Tóth Árpád a Nyugatban közölt, a váradi pályatársaktól szülő műbíráltaival került be a válogatásba. A Bihar Lant egy Trianon utáni hangulatot idéző, feledésbe merült versgyűjtemény. A könyv felidéz még a Kosztolányi Dezső előadásával megrendezett nagyváradi Arany-centenáriumot.

Bíró Péter Váradtól Váradig

Bíró Péter
Váradtól Váradig

Bíró Péter visszaemlékezése a Peca-parti Párizs hatvanas-hetvenes évekbeli világát idézi meg, kitérőkkel Bukarestbe, Kolozsvár egyetemi világába, egy bihari román falu rokonszenves családi körébe, vagy a prágai tavasz leverésének napjaiba. Az irónia és az ömírónia eszközével is élő szerző memoárja nem nélkülözi a drámaiságot, egy a nyugat-európai emigrációt választó – különös magánéleti titkot őrző – nagyváradi magyar zsidó család minden napjainak megidézve a mind sötétebb tónusú Ceausescu-féle Romániában.

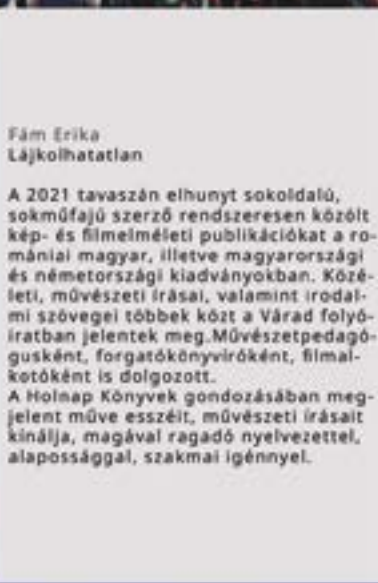

D. Mészáros Elek

ALBION
FÓLIASÁTRAI
ALATT

Zsehránszky István
Marad(j)unk ebben

A könyv a 2021 tavaszán elhunyt újságíró, kritikus rádiójegyzeteiből kínál válogatást. Közélet, színház, könyv tematikákban. „A sajtó elpusztulhat, de a szöveg nem. És ez a lényeg. Mert teljesen mindegy, hogy a jó, hogy az igaz szó, az értékes szöveg hol jelenik meg: nyomtatott sajtóban-e, vagy az interneten. Hiányt pótol – tisztességesen. Ezért nem szabad abbahagyni a valódi újságírást.”

Fám Erika

Lájkolhatatlan

Esszé, interjú, kritikák

Fám Erika
Lájkolhatatlan

A 2021 tavaszán elhunyt sokoldalú, sokműfajú szerző rendszeresen közölt kép- és filmtárgyi publikációkat a romániai magyar, illetve magyarországi és németországi kiadványokban. Közéleti, művészeti írásai, valamint irodalmi szövegei többek közt a Váradi folyóiratban jelentek meg. Művészetpedagógusként, forgatókönyvíróként, filmalkotóként is dolgozott. A Holnap Könyvek gondozásában megjelent műve esszéit, művészeti írásait kínálja, magával ragadó nyelvezettel, alapossággal, szakmai igénnyel.

Zsehránszky
István

Marad(j)unk
ebben

VÁLOGATÁS A BUKARESTI
RÁDIÓBAN ELHANGZOTT
JEGYZETEIBŐL

Könyveink kaphatók a jobb erdélyi, partiumi könyvesboltokban, valamint a holnap.ro címen elérhető online könyvárúháunkban, ahol korábbi köteteink mellett az Újvárad folyóirat számai is megvásárolhatók. Hetente kedvezményes akciók!